

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Csontos János*, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*,
Szentmártoni János, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: **Oláh János**

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely (olvasószerkesztő, próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (Nyitott Műhely)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Erős Kinga (Könyvszemle)

E-mail: kritika@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Falusi Márton (Európai Figyelő)

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Nagné Nespór Gabriella

(honoráriumok, számlázás)

E-mail: ngabriella@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosnyczy@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Zsiga Kristóf

(könyvkiadás, szerkesztőségi titkár)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

A borító Zách Eszter és Árkossy István munkája

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Internet: **www.magyarnaplo.hu**

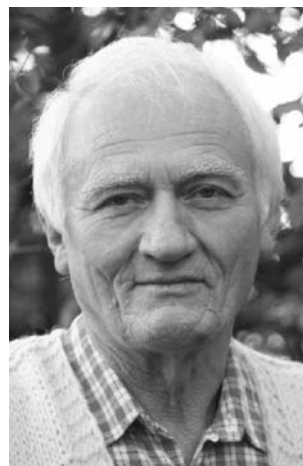
Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 Euro, mely átutalható a UniCredit Bank Hungary Zrt. (1065 Bp., Nagymező u. 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:

Horváth (EÖ) Tamás
(*Orbán Domonkos felvétele*)

Az Írószövetség esete a Kánaánnal és a politika uszályával

A Magyar Írószövetség történetében emlékezetem szerint eddig még nem fordult elő, hogy a nemzeti kormány – végül is minden szabadon választott kormányának nemzetinek kellene lennie, tehát az elmúlt húsz év bármelyik kormánya – ilyen szinten képviseltette volna magát a közgyűlésen, mint az legutóbb, 2010. november 27-én megtörtént. Felszólalt Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke; Réthelyi Miklós, a Nemzeti Erőforrás Minisztériumának tárcavezetője; Tarlós István, Budapest főpolgármestere; Csomós Miklós, a kulturális ügyekért felelős főpolgármester helyettes; L. Simon László, az Országgyűlés Kulturális és sajtóbizottságának elnöke, aki elnöki megbízatását megelőzően hat éven keresztül az Írószövetség titkára volt.

Kétségtelenül óriási fordulat ez, jelzi nemcsak az Írószövetség, de az általa szimbolizált és képviselt, a nemzeti emlékezet és önismeret iránt elkötelezett magyar íróársadalom egészének erkölcsi megbecsülését.

Nehezen érthető a sajtóban tapasztalható fanyalgás, amely más-más előjelekkel, de megjelent – ahogy mondani szokás – mindkét oldalon.

„Akkor most beköszönt a Kánaán?”

Miért volna ez baj annyi, de annyi ínséges esztendő után?

„Az írószövetség a politika uszályába került.”

Érdekes, amikor a szövetség ellehetetlenítésére törekvő csoport vezérmamelukjai az aktuális miniszterelnöknek a hazugságokat újabb hazugságokkal takargató beszédét stílusbravúrként mentegették, senkinek sem jutott eszébe a „mértékadó” sajtóban és médiában ama írócsoport politikai elfogultságát emlegetni. De azt sem értem, miért kellene a magyar íróknak, a Magyar Írószövetségnek, de a magyar nemzet bármelyik, az igazság iránt elkötelezett tagjának minden politikai irányzattól egyenlő távolságot tartania? A könnyebb érthetőség kedvéért lépünk vissza, mondjuk százhatvan évet, és tegyük fel a kérdést, az a magyar író talált rá a nemzet érdekét megjelenítő politikai igazságra, aki Deáktól és Bachtól egyforma távolságot tartott?

Miért baj, ha két egyetértő fél: a nemzet egyesítésének, valamint szellemi, etnikai és anyagi gyarapodásának szolgálatát vállaló kormány és az ugyanezekért a célokért a szó erejével évszázadok óta küzdő magyar írók jelenlegi képviselői, a Magyar Írószövetség tagjai felismerik nézetazonosságukat, és kölcsönösen kinyilvánítják azt?

Azoknak, akik a kultúrátámogatási rendszer átalakítására tett ígérek miatt aggódnak, s attól félnek, hogy a jövőben megfordulhat az arány, több állami támogatás jut majd az eddig háttérbe szorított, a nemzeti emlékezet valós analizésére törekvő alkotók műveinek megjelentetésére és megbecsülésére, szeretném figyelmükbe ajánlani a Soros György által alapított OSI – Nyitott Társadalom Alapítvány egymilliárd forintos Szükségálap elnevezésű programját. Ez a program a vele eszmei közösséget felmutató kulturális civilszervezeteknek sokmillió támogatást juttat évente. Pontosan az elmúlt nyolc év kedvezményezettjeinek. Olyan kezdeményezésekről, amelyek a kialakult aránytalanságot sikerrel korrigálhatnák, egyelőre nem tudok.

Akkor kiknek a függetlenségéért is aggódjunk?

Oláh János

Oláh János:	1
-------------------	---

LÁTHATÁR

Kelemen Lajos: <i>Lovas; Kulcs</i>	3
<i>A mese határáról</i>	4
Bárány László: <i>Derengés</i>	5
Szikra János: <i>Kardnyelésem, fakírságom, verseim; Föld alatt barangoló</i>	9
Zalán Tibor: <i>Költészet; Hold és pipacs; Futam; Restaurált Radnóti-töredék</i>	10
Borsodi L. László: <i>A költőszerep két változata Baka István költészetében</i>	11
Fekete Anna: <i>Ünnepi vers; Január, te szép vagy; Apa, anya minden</i>	23
Beszédes István: <i>Boldog Butélia; Posztumusz</i>	24
<i>Amorf; Halárus tavasz</i>	25
Fehér Boldizsár: <i>Kulimunka</i>	26
Lázár Balázs: <i>három jegyzet; lélekcúg</i>	30
Komán János: <i>Az enallagé komplex képszerkezete</i>	31
Baán Tibor: <i>Képeslapgyűjtő</i>	34
Pusztai Zoltán: <i>Fokozatok</i>	35
Gömöri György: <i>Az első világháború angol költői</i>	36
Wilfred Owen: <i>A vénember és az ifjú tanmeséje</i>	37
Rupert Brooke: <i>A katona</i>	37
Edward Thomas: <i>Nincs választás valami jó és rossz között</i>	37
Horváth (EÖ) Tamás: <i>Robespierre</i>	38
Gláser Diána: <i>Mocorog a hajnal</i>	54

NYITOTT MŰHELY

Luzsicza István: <i>A csendes örület polgárjoga – Beszélgetés Horváth (EÖ) Tamással</i>	55
---	----

KÖNYVSZEMLE

Végh Attila: <i>Szívekkel vésett fa (Győrffy Ákos: Havazás Amiens-ben)</i>	64
Zsille Gábor: <i>„Páratlan jelensége a világtörténelemnek” (Kovács István: A barátság anatómiája I–II.)</i>	66

SZAMÁRFÜL

Csontos János: <i>Csillagok, hangsúlyok, perbeszéddek (Szakolczay Lajosról, Kő Pálról és Ratkó Józsefről)</i>	68
---	----

<i>Szerzőink</i>	70
------------------------	----

Kedves Olvasónk!

Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának 1%-át az ÍROTT SZÓ ALAPÍTVÁNY javára ajánlja fel!

A kedvezményezett adószáma: 18090264-1-43

Az Írott Szó Alapítvány a nemzeti kultúra megőrzését és megújítását szolgáló irodalmi műhelyeket támogatja. Kiemelt figyelmet fordít a határon túli folyóiratokra és a Magyar Napló Európai Figyelő című rovatára.

Kérjük, hogy az APEH adóbevallási csomagban található rendelkező nyilatkozat kitöltésével járuljon hozzá az alapítvány munkájához!

A lezárt borítékot a 2010. évről szóló személyi jövedelemadó bevallásával együtt, azzal egy borítékban küldje meg az adóhivatalnak. A borítékban a saját nevét, lakcímét és adóazonosító jelét pontosan tüntesse fel, hogy rendelkezése teljesíthető legyen.

Köszönjük!

KELEMEN LAJOS

Lovas

*Előnye mindig új szónak van –
az külön-ítélet,*

*és csak azért sem a vesztes jut eszedbe róla –
egy kapu, hol, ha szerte kinézel,*

*a tér, mint egy rejtélyes tekintet:
most közeleg elő talán a kimondhatatlan;*

*s előny, esély, érv minek közben, ha mind
fosztható,
ahogy egy folyton átkelő nép
költője mondta: ellovan –*

*s a szó nyomán megannyi hurkolt vonal, cikornyák,
kanyarok idézetül a történetből,
a körénk tekeredett bajok köztes résein
az örök átkelőhely;*

a létek lelke mégis a továbbjutás? –

*kapar, mint réten egy makrancos ló;
nagy csókaszeme ugyan mi mást üzenne:*

*kelletti magát, elhiheted, rúgtatna vissza
hozzánk a menesztett remény;
távol kié az otthon? –*

ily kérdéses út-hosszra lovast akar.

Kulcs

*Ez a távolság nem akkora,
ne tudnék
átkiáltani, állok itt belül egyedül
s meghallja-e
bárki: mégis nálam van
a tenger kulcsa –
pillantgatott rám az Úr, persze mint másra,
utóbb minden órán megnézett:
„te tényleg a bőröd alatt
azt a kis gyulladást
a világ egészének érzed?” – s mit
válaszolhatnék; sikerem
az volna most,
ha megnyitnám, ami egy fél életem
fönntapadt s valamiért még törmelékként is
érdekes lehet;
földem, egem, időm: mind rész –
és mind az ész
edzett érveivel szemben elhiteti azért:
a tengert
akár hunyt szemmel képes vagyok
kitapogatni –*

A mese határáról

FB-nek, egyszeri olvasásra

Leporolt dolgok nagy, töretlen meséje;
megint egy különidejű forrásnál hallgatózom,
sűrű növényzet borít el, arcom bojkottálva –
s csak mint lámpakör
 a törvény, mint csóva lobban,
sötét nem lesz: ez a titkos hír? s a rövid boldogság?
a tündér hajlott, suttogó,
elmosódó körvonalakkal, már annyit sem ér,
akár az aranygombos kabát? eztán
szerelmek dobozkáiban másképp ketyegnek pásztorórák? –
nem: puha bölcsőből kél ki a test megint,
 és hideg mentőkocsiban végzi;
keszeg történet, nincs benned semmi világszaggató;
kihallgattalak,
most határaidnál a kapukat bezárom;
és helyben fog járni, vagy mint gyerek téved el,
keresi bennem egymást a rossz, a jó, rengeteg együgyűség,
s mire kiderülne: hol a hős és miféle, földet vetnek fölébe, beássák:
„nézd, megleszel itt, eltéve,
rejtve, akár egy forrás, ó-rajzon virágágy –
ennyit szabad még vallanod
 magadnak, a semminek:
akartál lenni csodák földművese, nem értették;
mintha azt mondtad volna: kívánom,
és kigyullad a víz” s nem különös: földi volt
annyi ily tiráda –
a vége felé persze csak mese.

BÁRÁNY LÁSZLÓ
Derengés

„Nem lehetne vajon dialógust készíteni
 egy ember és a szelleme között?”

(Széchenyi István: *Napló*)

A gróf egyedül volt, legbelső szobájában. A döblingi elmegyógyintézet hotelszárnyának, a lakosztály néptelen külső helyiségeinek falai még a halkán ejtett szavakat is szinte visszhangozták:

– Nem gondolja, Brach, hogy legfőbb ideje beszélünk vele?

Goergenné, az intézet háziasszonya, a tulajdonos főorvos felesége nem szólította keresztnevén az öreget, mint a személyzetükhöz tartozókat szokta. Az inas a gróf alkalmazottja volt, s most szabódott:

– Csakugyan, megfordult már a fejemben. De hogy őszinte legyek, ezt én inkább kegyedtől várnám.

Az asszony rövid fontolgtatás után válaszolta:

– Lehetséges éppen, hogy nélkülünk is elszánja magát egyszer, s végre-végre fogadja a feleségét. Mennyi idő telt is el a forradalom óta? Már csaknem öt év... azóta élnek távol egymástól. Megpróbálhatnék én is közvetíteni közöttük, de akkor a gróf úgy vélhetné, mintha terhemre volna gondját viselni. – Elhallgatott, tűnődött egy kis ideig. Igazában nem a többletmunka miatti neheztelés látszatát, hanem azt a gyanút akarta elkerülni, mintha kényelmetlenné vált volna neki a már eddig is találgtatásokra okot adó összezártság. Tárgyilagos hangon folytatta: – Nem tagadom, gyakran jóval több személyes törődést igényel, mint holmi egyszerű idegszatóriumú beteg. Ha ellenben ön beszélne rá, hogy hagyjon fel az elzárkózással, az a grófnő iránti figyelmességéről tanúskodna. Egy grófnak az inasa bizalmi embere...

– Csakhogy az ilyen állásra éppen azzal szolgálunk rá – felelte Brach önérzetesen –, hogy nem bizalmaskodunk a gazdánkkal.

– Most sem tenné, ne gondolja. Éppen hogy lovagias lenne. – A férfi bizonytalanságának láttán a doktorné hozzátette még: – Legyen megértéssel egy elhanyagolt asszony iránt. Vagy ha így jobban tetszik: tegye meg az én kedvemért, Jakob.

Az öreg végül beadta derekát. A beszélgetés hangjai beszűrődhetek a grófhhoz, mert váratlanul kijött szobájából, s megállt előttük. Az asszony elhallgatott, és bocsánatkérően Brach felé mutatott, mintha az imént véletlenül a szavába vágott volna. Ő urának kérdő pillantására szabadkozni próbált, s bosszúsán intett az

udvarias meghajlással máris távozó asszony után. Nem volt a szavak embere, nehézkesen kezdte tervezni magában a kényes bevezetőt, amellyel nekirugaszkodik mondanójának. De mert nemegyszer tapasztalta, hogy minél hosszabb az előkészület, annál körülményesebb és félreérthetőbb lesz a közlendője, most úgy gondolta: jobb mielőbb túlesni rajta.

– Tisztelettel szeretném megkérdezni a gróf úr öccellenciáját, hogy szabad-e aggódnunk a méltóságos grófnéért?

– Miért kellene?

– Természetesen nem miatta, hanem érte. Milyen régen ideköltözött már Bécsbe, csaknem a szomszédba, s éppen úgy nem láthatja férjét, mintha odahaza élne, a cenki kastélyban! Tett talán valaha is olyat, amiért ezt a sorsot érdemli?

– Mit meg nem enged magának, Brach?! – csattant fel Széchenyi. – Természetesen nem adott okot a legcsekélyebb haragomra sem. Ő valósággal egy földre szállt angyal.

– Efelől senkinek sem lehetnek kételyei. Mégis engedtessek megjegyezmem: elsorvad így egy asszony.

Befejezték a szóváltást. Brach érezte, hogy elment a legvégső határig, Széchenyi pedig némaságával jelezte, hogy efféle illetéktelen beavatkozással többé ne is próbálkozzék. Az inas szolgálatkészen várt, míg a gróf visszatért szobájába. Oda, ahol a zárt ajtó mögött, az alkonyi homályban lesett rá az elmúlt évek mindennapos fenyegetése, az önvádakkal gyöttrő, álmatlan éjszaka, amelyben gyilkosnak, hazája és nemzete elpusztítójának, Antikrisztusnak látta magát. Az utóbbi időben a rémlátomások már nem töltötték ki egészében az éji órákat, de a reggelek mégis nagyon lassan jöttek el.

Sokáig olvasott, majd igyekezett elszenderedni, de némi forgolódás után alig egy órára sikerült álomba merülnie, azon túl csak hánykolódott, valós és képzelt vétkeivel küzdött. Feladta az alvás reménytelen kísérletét. Elhelyezkedett rendes éji nyughelyén, a gondolkodószékben, s nézte az ablakon át a sűrű eget. – Miért beszélt Brach többes számban? Kinek a nevében beszélt? – tört rá a kérdés, amelynek először nem is látta át jelentőségét, de érezte, hogy fontos gondolatsort indít el, nem szabadulhat tőle. Önkéntelenül becsukta szemét, ahogy az eszme-futtatáshoz szükséges benső magányt szokta előidézni társaságban is, ha alig számít hallgatójának odaadó figyelmére. Ilyenkor nem tekintett partnerére, lehuny szemmel beszélt, elejét vette annak, hogy félbeszakítsák, s maga is kíváncsian várta, hogy a gondolatok miként fogalmazzák meg önmagukat. Úgy érezte, hogy agya csupán küzdőpályát kínál megzabolázhatatlan ötletek versenyéhez, amelynek kimenetele nem tőle

függ. – Ki más nevében szolt volna Brach – villant át az agyán –, mint a doktornéban, aki oly feltűnő sietséggel távozott! No, igen, cherchez la femme! Keressük az asszonyt, aki a háttérből mozgatja az eseményeket! – idézte fel a közmondásos bölcsességet. – De én vagyok a hibás, hogy ilyen kínos helyzetbe hozok másokat! – S mintha zsilipet húztak volna föl, zúdultak és torlódtak a felismerések, hogy majd utána hullámokban jövő kételemek áradjanak. – Mit képzelsz ez a két ember a köznapi eszével?! Talán azt, hogy olyasmit tudnak mondani nekem, amire magam nem gondoltam soha az elmúlt esztendőkor során, az átvirrasztott éjszakákon? Lehetségesnek tartanák, hogy mindeddig egyszer sem láttam Crescence szemével az ő helyzetét, egy olyan asszonyét, akiről mindenki tudja, hogy tíz hosszú éven át vártam rá epekedő szerelemmel, míg megözyegyült, és oltárhoz vezethetem? S ha más nem is, idestova felnőtté lett két fiunk sem láttatná velem valós színben az életét? Ha feltennék, hogy látásom netán elhomályosult az irányában, annak okát csak a féktelen önzésben lehetne keresni? Élvezem talán az ő sanyargatását? Jobb lenne neki, ha ideláncolnám magam mellé ehhez a prométheuszi kősziklához, hogy az ő máját is tépdesse a keselyű? Ha mindennap gyötörném megválaszolhatatlan kérdéseimmel? Vagy mégiscsak rút önzésből fakadt volna elzárkózásom, s csupán kifogás volt, hogy meg akartam kímélni családomat a fenyegető megtorlástól? Tegyük félre azt a kérdést, hogy ha nem vonulok ide az egész világ elől (habár legszívesebben önmagam elől bujdostam volna el) mint elmeháborodott önkéntes száműzött, akkor énrám méltán sújtott volna-e az udvar bosszúja, amiért az érlelődő revolúció feltartóztatásáért tett erőfeszítéseim után végül mégis a forradalom támogatói közé álltam! Azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy feleségem és gyermekeink ártatlanul estek volna áldozatul a megtorlásnak.

Ártatlanul... Elodázhatjuk annak a kérdésnek a megválaszolását is, hogy ártó szándék vagy nemes törekvés vezetett-e valakit, amikor a reformoknak, a nemzet megújulásáért és szabadságáért folytatott küzdelemnek az útjára lépett. De akár vétek, akár érdem volt ama útra térni, lehetséges-e, hogy ebben a tekintetben más megítélés alá essünk mi ketten Crescence-szal? A világ a reformok elindítójának tekint engem, pedig ami a Hitelben olvasható, azt jórészt megírták már az angolok és Balásházy János is előttem, csak övele Zemplén megye határán túl nem sokan törődtek, mert nagy gazdasági tudása nem párosult előkelő származással. Az én felelősségem abból fakad, hogy rám, könyveimre és más munkáimra odafigyelt a közvélemény. De ha őszintén magamba nézek, el kell ismernem, hogy Crescence nélkül sosem lettem volna nemhogy vezére vagy hang-

adója, de még szürke eminenciása, akár közrendű tagja sem a reformmozgalomnak. Amikor harminc éve Pozsonyban az országgyűlés elé álltam az Akadémia megalapítására tett felajánlásommal, az a kiállítás engem még inkább meglepett, mint az ámuló, éljenző publikumot. Hiszen kész tervem nem is volt rá, csak rögtönöztem a javaslatot, s egyéb szándékom alig volt vele, mint hogy Crescence szívébe lopjam magam a hon felemelésének nemes eszméjével. Ágáltam, mint egy színész, akinek súgják az író tetszetős szavait. Hasonló eszköze voltam Crescence-nak, mint ma itt a jó szándékú Goergennének Brach... Nekem is egy asszony súgott. Nem túlzottan hízelgő e felismerés egy férfiembernek, ráadásul egykori huszártisztnek, még akkor sem, amikor a közvélemény hódolata övezi. De ha a nemzetet teljesebb szabadság helyett önkényuralom járma alá juttatja – akkor miként tisztázhatná a lelkiismeretét? Az érdemek közösek lehetnek nőmmel, ám a felelősség egyedül engem terhel. Most joggal emészt a szégyen amiatt, hogy könnyelmű nemzetébresztő agitációm nemesebb indítékai nem bensőmből fakadtak, hanem egy eszményi asszonytól, aki az erény útjára csábított!

Nehezen lélegzett. Felállt, az íróasztalhoz ment, világot gyújtott, s egy ívpapírt tett maga elé. Nem tudta még, mi a célja vele, egyelőre a fióknak szánta, ami kikerül tolla alól; az írás korábban mindig megnyugtatta zaklatott kedélyét. Nem tért vissza az előzményekre, onnantól kezdte papírra vetni töprengését, ahol az imént abbahagyta:

Áltathatnám magam azzal, hogy atyámtól kapott örökségem volt a magyarok jövőjéért való munkálkodás. Hiszen ő hasonló áldozatokat hozott a Nemzeti Múzeum megalapításával. De én, bár buzgó olvasója voltam közkinccsé tett könyvtárának, nem igazán becsültem jó apám teljesítményét. Főként azért nem, mert jótékony munkásságát nem jellemezte kitartás, pályáján kiszámíthatatlanul váltakozott a világosító törekvés és a bigott maradiság, s e példa okkal intett az engem is fenyegető állhatatlanságra. Pedig ha csak tőlem függ, talán még szerénységet is tanúsítok, s boldogan rendelem alá mérhetetlen becsvágyamat atyám tekintélyének. Nem egészen véletlenül neveztem a királyt írásaimban gyakran éppen jó atyánknak, amikor még élt bennem a remény, hogy az uralkodó tartja magát esküjéhez, és hű oltalmazója marad az alkotmányoknak. Makacsul ragaszkodtam az illúzióhoz.

Feltétlenül udvarhű emberek számtalanszor vádoltak felforgatással. Metternich még arra is figyelmeztetett, hogy szerepem mennyire hálátlan: letről éppen úgy elutasítanak majd, mint az előkelők társaságában. Nem

számíthattam hát kiméltre a forradalomnak és a szabadságharcnak sem a diadala, sem a kudarca esetén. De hogy legfőbb vétkemül azt róják fel a szélsőségeskedők, a köztársaságpártiak, hogy mint aulikus arisztokrata fél-szívvel támogattam csupán a szabadság ügyét, az mellé-fogás. Ha tudnák, mennyivel inkább tartok attól, hogy az ellenkezőjében vagyok elmarasztalható! Hogy ugyanis egy végzetes ponton nem volt kellő lélekjelenlétem, nem láttam világosan a várható következményeket, s szokásomtól eltérően a népszerűbb álláspontra helyezkedtem, kellő körültekintés nélkül. Amikor az első kormányülé- sen szavaznunk kellett róla: eleget teszünk-e a király igényének, hogy Magyarország vállalja magára az addig fölhalmozott államadósság egy tetemes, évente tízmillióra rugó hányadát, legelőször én mondtam ki a nemet. A mindig higgadt Deák is egyetértett a követelés elutasításával. Énbennem csak a pénzügyi megfontolá- sok munkáltak, a közös fejlesztési források korábbi egy- oldalú, Lajtán tútra fordításának ellensúlyozására gon- doltam, s szabadságunk bármi áron való megváltásának parancsoló szükségéről megfeledeztem. A hajdani katona meg sem szólalt bennem. Pedig tudhattam volna én is, ahogy Pulszky Ferenc tudta, hogy a szabadságért meg kell fizetnünk, ha pénzzel nem, hát vérrel.

Amikor így első helyre helyeztem a kincstári szem- pontot, akkor egész filozófiámmal kerültem szembe. Engem gazdaságtani gondolkodóként ismernek a leg- többen, s arra kevésbé figyelnek, hogy nézeteim szerint a gazdálkodás nem öncélú, hanem csupán egyik feltéte- le és eredménye az ember testi-lelki szépítésének. Ezt többször is megfogalmaztam írásaimban.

Ha már háborúba bocsátkoztunk, talán jobb lett volna, ha nem miniszterként, hanem katonaként aján- lom fel szolgálataimat a nemzetnek, hiszen annak idején huszárkapitányként megjártam a Napóleon elleni had- járatot. Igaz, már öreg voltam, de kezdetben éppen tapasztalt tisztak hiányoztak leginkább a honvédsé- regből. A vitézség számtalan megnyilvánulásáról, a legénység áldozatkészségének sok-sok jeléről szóló hírek mellett olyan esetekről is sűrűn kaptunk riasztó értesüléseket, mint például a kassai csatavesztés utáni futásról. Amikor a szétszéledt hadat Szemere Bertalan mint felvidéki kormánybiztos végre összegyűjtötte a Tisza túlsópartján, akkor a tüzérparancsnok biztonság okáért felgyűjtotta maguk mögött a pompás hidat Tokajnál, holott a folyót egész hosszában jég borította. Akármelyik közhonvéd vagy parasztleány, ha megkér- dezik, megmondta volna, hogy mekkora oktalanság ilyet tenni. De miért marasztalnánk el egy fiatal csapattisz- tet, amikor a felső hadvezetés sem állt hivatása magas- latán, állandó nézeteltérések, homlokegyenest ellenkező

stratégiai és taktikai elképzelések osztották meg? Nem is csoda: Kossuth szüntelenül belebeszél a tábornokok dolgába, holott őrajta csupán jelmezként feszült a hon- védatilla, sosem volt katona.

Itt letette a tollat. Tartott tőle, hogy az írás megnyu- gatónak szánt hatása ellenkezőjére fordul, ha a zaklató témát, egykori ellenfelével való viszályát érinti. Felállt, egyszer-kétszer körüljárta az asztalt, majd a szobák hosszán róttá lépteit. Meglepetten tapasztalta, hogy a régről ismert indulat nem keríti hatalmába olyan erővel, mint egykor. Mintha enyhülten gondolna vetélytársára, aki gyökeresen más eszközökkel törekedett elérni azo- kat a célokat, amelyekért ő maga is munkálkodott. Ha az egyik ember stratégiáját szükségképpen akkora távolság választja el a másiktól, mint a másikat az egyikétől – ironizált önmagán a nyilvánvaló összefü- gés korábbi figyelmen kívül hagyásáért –, akkor nem kevésbé lenne logikus egyforma megértéssel, mint egyenlő haraggal fordulnunk egymás iránt. Miért rovom föl valakinek, hogy a maga módján igyekszik célt érni, ha én ugyancsak a magam módján szeretnék? Igaz, ezt csupán egy visszatekintő remetének könnyű belátnia; akkoriban nem olyan idöket éltünk.

Visszaült az asztalhoz, és folytatta az írást.

Minden politikus azzal az illúzióval cselekszik, hogy tudja, mi lesz jó holnapra, vagyis látja a jövőt. De ha így volna is, kérdéses lenne, hogy mi táruult föl előtte? A közeljövő? A távoli utókor? Ugyanaz a szándék vagy tett, amely jó szolgálatot tesz a holnapnak, nem lesz-e káros holnaputánra? Az embernek a kézzelfogható valóság és a távlatok egyidejű szemléletére való képte- lenségéről milyen bölcsen írt a nagy Berzsenyi!

Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemünk;
Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
S későn hullnak könnyeink.

Én is későn hullatnám a könnyeimet, ha arra a biztos következtetésre jutnék, hogy az államadósság megosztá- sával elkerülhetjük volna a vérontást. Ki tudja, beérte volna-e az udvar ennyivel, vagy egyre újabb, végül mégiscsak teljesíthetetlen követelésekkel állt volna elő? Ez sokkal valószínűbb, ahogy utóbb a trónfosztásra is rákényszerítette az országot, mert lábbal tiporta a maga szentesítette törvényeket. Hiába is mondják, hogy a detronizáció teremtett a háború folytatásához kény- szerhelyzetet, ezt nekem is be kell látnom.

Melyikünk tekintett távolabbra? Én, aki jövőnket az öszszmonarchia keretében láttam biztosnak, vagy Kossuth, aki ezt a korlátot is le akarta dönteni? Megengedem, hogy jó lett volna elnyernünk a teljes függetlenséget, de hogy lehetséges lett volna, azt kizártnak tartom. Láthattuk már Rákóczi esetében: szavakkal, ígéretekkkel segítették Párizsból, de londoni diplomáciai fórumokon már másként formálódtak a döntések. A birodalmak közötti európai egyensúly megkívánta, hogy a magyarok férjenek a bőrükbe. Kossuth megkísérelte azt, ami az adott keretek között az én szememben lehetetlennek tűnt fel. Ő a Szent Szövetség fennállásán túlra tekintett, s velem ellentétben kedvező körülményeket sem akart volna elfogadni e rendszerben, mert úgy látta, sőt várta, hogy előbb vagy utóbb, de összeomlik, s aki kapaszkodik belé, azt magával fogja rántani. Én úgy reméltem, hogy egyre erősödő gazdaságunkkal Ausztria fölé kerekedünk, hamarosan mi leszünk a birodalom vezető hatalma, s nem gondoltam rá, hogy egy összeomláskor csak annál mélyebbre zuhannánk.

Más kérdés, hogy Kossuth a birodalom megroppantásával akaratlanul siettette volna a belső földcsuszamlást is. Ő csak a legvégén ébredt rá arra, amit én sosem vesztettem szem elől, hogy a más ajkú országglakókat kár az anyanyelvünk használatára szorítani, s így látsszatra magyarosítani, valójában ellenünk ingerelni. A forradalom előtt a tulajdon nyelvükön ők is szívesen vallották magukat hozzánk tartozónak. Ha egyszer valóban recseg-ropog majd a birodalom, akkor nagy ára lesz az egyetlen nemzetiség erőltetésének. Amit egyszer oktroyáltak, azt többé már nem lehet önkéntes alapon elvárni.

Lecsavarta a fényt, ismét szünetet tartott az írásban. Sokáig maradt mozdulatlanul a sötétben. Arra gondolt: ha a nemzeteket nem az tartja egyben, amit a természettől kaptak, hanem amit vállalnak, akkor így kell lennie a polgárok életében is. Amit szabadon választunk magunknak, még ha kevésbé előnyös is, értékesebb, mint a tálcán kínált kedvezőbb lehetőség. A sorstól kijelölt pályát befutni, legyen bármilyen fényes is, nem szolgasság-e? A tulajdon ösvényünket kitaposni több büszkeségre ad okot, még ha kerülők, buktatók tarkítják is. Talán még egy Széchenyi István is járhatott önmaga feladása nélkül azon az úton, amelyen egy asszony hatására indult el. Különben is, mit jelent az, hogy önmaga? Van-e ilyen egyáltalán, és érdemes-e ragaszkodnunk hozzá? Csak jó lehet, szárnalmas nem? Mi nem határozhatjuk meg tulajdon személyünket önmagunkkal, mint Isten Mózes kérdése nyomán: Vagyok, aki vagyok. Mi efféle válaszokat adunk kilétünk tudakolá-

sára: a földesúr, egy földműves vagyok. Másokhoz soroljuk, hogy elhelyezzük magunkat a társadalomban. Amit cselekszem, azt vajon egy férj, egy apa szándékolta, esetleg egy hívő katolikus, netán egy felsőházi tag – vagy Széchenyi István maga? S vajon melyik a jobbik eset? Ha tulajdonságaim megváltoznak az évek során, marad-e bennem bármi is azonosnak? Ha igen, mi lehet ez az állandó? Amit jellemnek szoktak nevezni? Vajon minden emberben van ilyen, vagy csak az igazán állhatatosakban? Ki a szilárdabb erkölcsű, aki nem igazítja véleményét, viselkedését a pillanat igényeihez, vagy aki a változó helyzeteknek megfelelően alakítja magatartását? Az ingadozót, ha önös érdekei mozgatják, elítélem. De a magam vezérelvét politikai szereplésem kezdetén úgy fogalmaztam meg, hogy a valóban következetes férfi a királlyal tart, ha neki van igaza, és a néppel, ha annak van igaza. Emellett most is kitartatok, sőt ma még inkább, hiszen nincsen királyunk. Ki az ingadozó? Aki nehezen választ a fejedelem vagy a népe között? Sokkal inkább az, aki az igazság mellett dönt határozatlanul.

Derengett már, amikor ismét a kézirat fölé hajolt. Arra gondolt, hogy még a gyengeelméjű Ferdinándot is képes volt jó atyáknak titulálni, de Ferenc Józsefet, az önkényuralom véreskezű császárárt másnak, mint fertelmes hóhérnak, nem nevezheti. Tömören csak ennyit írt, de e sorok több elégedettséggel töltötték el, mint bármely gondolata, amelyet valaha is papírra vetett:

„»Bosszú« a legundokabb emberi bűn, és húszéves bosszúálló fejedelem valóban nem egyéb, mint émelegést okozó pökelem, sőt undok iszonyat, kit minden jobb ember lelkéből megvet”.

Óriási megkönnyebbüléssel tette félre a tollat. Hatalmas kő gördült le a szívéből. Annyi év után először érezte úgy, hogy második élete, amelyet magányban töltött, nem kiigazította, hanem igazolta az elsőt. Tapasztalatai Crescence hatásától nem befolyásoltan is az egykori útra vezették. Mégsem volt hát ráutalva az eszményi alak erkölcsi fölényére ahhoz, hogy a hazafiúi küzdelmet válassza, s annyit tegyen a honért, amennyi embertől valaha is tellett. Mára már nem az asszony két szép szeméért, de tulajdon lelke nyugalmaért letaszította szívében trónjáról a zsarnokot, a gonosz, öreg lelkű ifjú császárt. A diákok lázadó lelkesedését engedte szétáradni magában: ha már átestünk a forradalmon és bekövetkezett a megtorlás, akkor miért kellene többé olyan óvatosaknak lennünk?

Sohasem volt ennyire szabad. Nagyon nagy ára volt e fölszabadulásnak, amelyet szívesen meg is adott

volna. De tudta jól, hogy megfizetnie érte a véten Crescence-nak kellett, aki mit sem nyert a sokévi magányon, míg ő maga az önteltség évtizedei és a szüntelen önostorozás évei után e hajnalon végre megkapta a sorstól a vágyott önbecsülés ígértét. Azt a legfőbb jót, amelynek Crescence magától értődő természetességgel és szerénységgel, már-már alázattal, mint ahogy mostani helyzetét is elfogadta, kezdettől a birtokában volt.

Méltatlanul bántam nőmmel? – támadt a kérdés benne. – Kétségkívül rettenetesen, akárcsak önmagammal, de talán mégsem egészen méltatlanul kettőnköz. Mint egy szobrász, megdermesztettem, ám ezzel meg is örökítettem szerelmünket a fénykorában.

Évek óta először tudta elképzelni, hogy többé nem térnek vissza az álmatlanságot kísérő rémlátomásai.

Összehajtotta a papírost levél formájúra, s utolsó tollvonással ráírta megszólításul felesége nevét.

Virradattól türelmetlenül várta az inas jelentkezését. Átadta neki a levelet, azzal az utasítással, hogy gondoskodjék mihamarabbi kézbesítéséről. Azután meggondolta magát, s visszavette a borítékot. Bántó reggeli józansággal úgy látta, hogy a tartalma sem nem magánlevél, sem nem írói munka, korai lenne hát bárki elé bocsátania. Ráér akkor, amikor egyszer majd – talán inkább utóbb, mint előbb – könyv lesz belőle. Összetépte a nyersfogalmazványt kis darabokra, hogy egyelőre nyoma se maradjon, ne kerülhessen avatatlanok, különösen ne a besúgók szemei elé. Eltöprengett, a földet nézte. Végül fölszegte fejét, s azt kérte Brachtól:

– Mondja meg a grófnőnek, hogy várom.

SZIKRA JÁNOS

Kardnyelésem, fakírságom, verseim

*Nem a párduczimé az érdem,
az élet
teknőctalpakon is önmagához érkezik.*

*Kinában a perc költői,
vízjeleket írtam volt a tumultusban szórecsettel
az aszfaltra,
az emlékezet fölszáradó arcvonásait?*

*Túrtem,
hogy minden vályútól, akoltól, emberszuszogástól,
Isten égboltja alól is eltaszítsatok?*

*Az volt a baj,
hogy békében szerettem volna élni még a háborúval
is?*

*Őrjöngenem, lázítanom,
napsugaras szívvel ölnöm kellett volna –
s megbékéltem, szarháziak, veletek.*

*Az én fennkölt kardnyelésem,
nyilvánosság előtt elkövetett vetkőzésem,
undorító fakírságom,
senkinek sem kellő költeményeim!*

Föld alatt barangoló

*Nem téved el: nem tart sehová.
Hozzá indul el tőle minden út.*

*Egyre vakítóbb fölötte
csillagösvénye, a távlatlanság.*

*Csonterdőn nem csűrűhézett senkivel,
fajtája címeres élősdije*

*nem lett belőle: táltos, tintahal,
versét nem olvashatta el Hrabal.*

*Társául három hajszál szegődött
Szentendrén, egy valahai őszön.*

*Lélegző gránit, várjon vágytalan.
Vércsemagasból a sors lecsap.*

*Verődjön arcába újra
októberben a vérpötty madárcseresznye,*

*kússzanak be áprilisban ajtaján
a föld alatt barangoló árnyak.*

*Kiteljesedvén le is kell hullani.
Önsúlyát meddig tudja még tartani?*

ZALÁN TIBOR

Költészet

*Reggel vért hánytam
Majd kisütöm ebédre
Harmadnapja nem*

Hold és pipacs

*alacsonyan jár
a hold pipacsot keres
de már nem talál*

*ágak hajlanak
egy éjszakai szívre
összevérzik azt*

*kint tavaszodik
orgonák az ablakban
eljött az őszöd*

Futam

*Ha már nem vagy
– én sem vagyok több
csak rongybábra bújtatott semmi
madárijesztő ki a tengert
akarja még egyszer ölelni*

Restaurált Radnóti-töredék

*... aludj mert este van
karjára vesz a sötét
magányos szobából
nézem, hogyan törik szét*

*a hold fent az égen
csatakos felhők között,
szeretlek, messze vagy,
hangod is elköltözött,*

*egy hangsúly rendet tesz
bomló bizalmaim közt,
ha így szeretsz, mikor
mész, akkor is felém jössz...*

BORSODI L. LÁSZLÓ
A költőszerep két változata
Baka István költészetében

Papp Ágnes Klára *Szépség és harmónia hermeneutikája* című tanulmányában¹ a bakai szerepversek között megkülönböztet: egyszerű formaimitációt,² saját költött alteregót,³ hagyományos, illetve teremtett, fikcionált alakot újratemtő szerepverset. Dolgozatunkban a Baka-költészetben olvasható két utóbbi típusal foglalkozunk: a hagyományos szerepverssel, amelyben egy történelmi korszaknak és a korszak költészetének a Bakáéval rokon, azaz XX. századi társadalmi-politikai kérdések aktualizálódnak olyan beszédmódban, amely a közösségi költőszerep imitációjával szólaltatható meg,⁴ illetve a teremtett alakot újrafikcionáló szerepvers-változattal, amelyben a megjelenített alak⁵ a pretextusok által, a bakai „átöltöztetésnek” köszönhetően kétszeresen fikcionált, s amely szintén a költőszerep, tágabban a szerepjátszás mint (vers)létmód lehetőségeit járja végig.

Ebben az olvasási folyamatban annak vagyunk tanúi, hogy a szerep nyelvi képződöttségéből adódóan a hagyományos (romantikus és/vagy klasszikus modern értelemben vett) küldetéses, közösségi költőszerep lehetetlenné válik, ugyanis Baka késő modern poétikájában a szerepjátszás, a (közösségi) költőszerep a nyelv uralmának rendelődik alá, nyelvi képződéséből, újraértéséből és áthierarchizálásából létrejövő ironikus beszédmódban válik létezővé, személyessége nyelvek, intertextuális utalások idegenségének viszonyrendszerében, a nyelv performativitásában ragadható meg.

Az evokáció mint az álarcteremtés
hagyományos költői eljárása
(Vörösmarty-töredékek)

A Papp Ágnes Klára által hagyományosnak tekintett szerepversek között külön csoportot képeznek a Vörösmarty-versek, amelyek több kötetben is megjelentek.⁶ Ahhoz a verstípushoz tartoznak, amely a magyar líra közösségi kérdéseket megfogalmazó vonulatát jelenti, tehát olyan költészeteszményt képvisel, amely a közösségi költőszerep létjogosultságát állítja, illetve a szerep lehetőségeit kutatja:⁷ „A 70-es években nem véletlenül fordultam Vörösmarty álarcához, mert úgy éreztem, hogy Vörösmarty költészete (...) az érvényes (...). Tehát az ember választ egy szerepet vagy egy álarcot, amivel azonosulni tud, de úgy, hogy egy közösséggel együtt azonosul.”⁸

A *Vörösmarty-töredékek*⁹ című vers a *Döbling* című kötet *Prelúd* című ciklusában jelent meg. Vörösmarty neve mint szinekdoché már önmagában evokáció: megidézi a magyar reformkort és az 1848–49-es szabadságharc, valamint a forradalom bukása utáni időt, illetve megidézi azt a közösségi költőszerepet megszólaltató Vörösmarty-poétikát, amelyben a nemzet biztatása, illetve a nemzet sorsáért való aggodalom egyaránt megjelenik.

A „töredékek” utótag befejezetlenséget és befejezhetlenséget egyaránt kifejez. Azt sugallja, hogy ami következik, azt a megfogalmazhatatlan szülő, valami olyan, aminek nyelvi rögzítése teljességében lehetetlen. A nyelv korlátaira, a nyelv általi kiszolgáltatottságra hívja fel a figyelmet, mintha azt sugallná, hogy a „tükör széttört”,¹⁰ és az egész felmutathatóságára nincs lehetőség, a részek, a töredékek viszont (még) olvashatók, amelyekből talán következtetni lehet az egész (nyelvi) eszményére. A cím azt is jelzi, hogy a vers(ek) beszélője – ugyanis három részből áll, tehát felveti az önálló versekként való olvashatóság gondolatát – különböző megszólalásmódokban megnyilvánuló közösségi költő, de a címben tetten érhető a szereppel való teljes azonosulás hiánya is, hiszen a töre-

¹ I. m. 78.

² A korai költészet modern műfajait, műfajimitációit tekintjük formaimitációknak, például a dalt, a dal és az elégia műfaji kettősségét felmutató szövegeket (*Dal; Erdő, erdő; Tavaszdal* stb.), vagy a szakrális bibliai nyelvezetet és műfajokat újraalkotó verseket (*Könyörög érettem; Ima, Zsoltár* stb.), illetve más műfaji hagyományokat át- és újraért(elmez)ő, -író költeményeket.

³ Sztjepan Pehotnij tekinthető alteregónak, akinek a neve Baka István nevének orosz fordítása (Sztjepan Pehotnij testamentuma-ciklus és kötet).

⁴ A hagyományos szerepvers típusába sorolhatók például a *Temesvár. Dózsa tábora*, a *Változatok egy kurucdalra I–II.*, a *Petőfi*, a *Vörösmarty. 1850 I–II.*, a *Vázlat A vén cigányhoz*, a *Vörösmarty-töredékek*, a *Liszt Ferenc-ciklus* versei stb.

⁵ Shakespeare és Kormos István Yorickjáról, Bellmann Fredmanjáról vagy Garay János Hány Jánosáról van szó.

⁶ A Vörösmarty-versek nem képeznek önálló ciklust, hanem például a Magdolna-zápor című kötetben megjelent első Vörösmarty-vers (*Vörösmarty. 1850.*) más, a közösségi költőszerepet megszólaltató, a nemzet, a közösség sorsáért aggódó versekkel alkot ciklust (*Temesvár. Dózsa tábora; Temesvár után. Az erdőn; 1514*), és egy másik Vörösmarty-verssel, a *Vázlat A vén cigányhoz* cíművel. A *Tűzbe vetett evangéliumban* jelent meg a *Vörösmarty I.* és a *Vörösmarty II.* Utóbbi később *Fegyverletétel* címen látott napvilágot.

⁷ Vö. Kerék Imre: *Kétely és hit között*, 31.

⁸ Baka István: „*Fehér és barna szárnyak*”. Beszélgetőtárs: Szepesi Attila, 271.

⁹ *Baka István művei. Versek*, 151–153.

¹⁰ Uő: *A tükör széttört*. In: *Baka István művei. Versek*, 116–117.

dékeket valaki idézi. Az idéző – aki többes szám harmadik személyben rámutat a szövegekre – hagyja megszólalni a Vörösmarty-töredékeket, tehát hallgat, ugyanakkor Vörösmarty poétikájának hangja az övé (is), maga is (a közösségi költő hangjának értelmében) Vörösmartyként szólal meg, amennyiben szövegbelisége, nyelv-léte a hallgatás törlődésében és a számozás (1, 2, 3), az idézés gesztusában, valamint a citátumok egymás mellé olvasásának mikéntjében jelölődik ki. Egyszerre azonosulás és eltávolítottság ez a vers-, a szöveg-helyzet megteremtésében, és amennyiben a textusok idézettségében ragadható meg az idéző, úgy maga is nyelvi képződmény (ami késő modern vonás a versben).

Az evokáció eljárása nemcsak a címben, hanem a vers egészében megfigyelhető, amely a szöveg(ek) létmódját jelenti, és az interpretáció irányát is meghatározza.

Az 1. rész első szakasza a *Szózat*¹¹ tizenkettedik szakaszának temetésképét („S a sírt, hol nemzet sülyed el”) idézi meg áttételesen:

„A koporsóra föld zuhog
A földre októberi zápor”

A különbség abban van, hogy itt nincs közösség, amely gyászolna. A „zuhog” igei metafora történetet kifejező ige, amely lefelé irányuló mozgást, elértéktelenedést, megállíthatatlan folyamatot és tehetetlenséget érzékeltet. Összekapcsolja a földet és a vizet – mindkettő a halál kifejezője, nem életet adó őselemek. Az indítás tragikuma a végzet, a kilátástalanság szövegmait erősíti fel. A szakasz így folytatódik:

„Kocsmájából kitántorog
az Úr a részeses sírásó”

Az Úr képe profanizálódik a sírásóval való azonosításban: a sírásó antropomorfizálhatná az Urat, de ez az Úr a halál előjelét hozza, a halál léteseményét jelenti a sírásóval való metaforizációban. Az antropomorfizációs mozzanat így lesz egyidőben dezantropomorf vonás is. A képet a „sírásó” jelzőjével, a „részeses”-sel deszakralizálja, blaszfémikusan látatja az Urat, aki nem részeg, hanem „részeseg”, tehát rendszeresen iszik, ez az alapállapota. Jelenléte félelmet keltő; ha ő a lét, a történelem ura, akkor intézkedései kiszámíthatatlanok, félelmetesek mind az egyén, mind a nemzet számára. A 2. rész második szakaszában ő az „Égi Vak”. A „kocsmá” értelmezhető a világ metaforájaként,

amelyet elhagy az Úr. A „zuhog” igehez hasonló tehetetlen, irányíthatatlan mozgást fejez ki a rá rímelő „kitántorog” ige is, mint ahogy a „zápor” és a „könny” képét asszociáló „sírásó” is motivikus egységet alkot. Így válnak a szakasz képei a halálközelség megjelenítőivé, megidézve *Az emberek*¹² című Vörösmarty-vers nyitó szakaszának képét:

„Hallgassatok, ne szóljon a dal,
Most a világ beszél,
S megfagynak forró szárnyaikkal
A zápor és a szél,
Könnyzápor, melyet bánat hajt,
Szél, melyet emberszív sóhajt.
Hiába minden: szellem, bűn, erény;
Nincsen remény!”

A Vörösmarty-poétika többes szám első személyű közösségi költő beszélője szólal meg (amely itt álarc) a második szakaszban:

„Vak gödrünk mint pezsgőskehely
Már megtelt habzó szennyes árral”

A többes szám első személyű birtokos személyjellel ellátott „gödrünk” visszakapcsolható „A koporsóra föld zuhog”, valamint a „sírásó” képéhez, és ez a scenika jelzi, hogy itt egy közösség, egy nemzet sorsáról, a mi sorsunkról, sírunkról van szó, tehát a nemzet halálának a metaforája. A kép egy zavarbaejtő hasonlatnak a viszonyítottja, amely az ünnep képzetét előhívó „pezsgőskehely”-lyel alkot egységet. A pozitív jelentéstartalmat megszünteti a megszemélyesítő „Vak” szó, amely a közösség kilátástalan helyzetére utalhat: nem látja jelenét és jövőjét sem. A gödör és a gömbölyű pezsgőskehely között alakhiasonlóság fedezhető fel: a félbe vágott földgömb alakjára emlékeztet a pohár, amelynek ünnep jellegét az apokaliptikus látomást idéző következő képsor is megszünteti: „Már megtelt habzó szennyes árral”. Az ár összekapcsolható az első strófa zápor és a Biblia vízözön képével. Megidézi a kép a *Szürkület*¹³ című Baka-vers első szakaszát is:

„A menny kilép medréből, szennyes áráján
felhők – felpuffadt angyaltetekem –
sodródnak és keringenek,
a süllyedő nap örvényébe bukva.”

A szennyet, motivikusan a poklot idéző metaforák a nemzet pusztulásának víziójává tágulnak:

„S a sírt hol nemzet süllyed el
Köszönti Isten a világra”

¹¹ Vörösmarty Mihály: *Szózat*. In: *Uő: Költői művei*, I. 313–315.

¹² Vörösmarty Mihály: *Az emberek*. In: *Uő: Költői művei*, I. 470–472., itt: 470.

¹³ Baka István: *Szürkület*. In: *Baka István művei*. Versek, 126.

Az első szakaszbeli temetés képe itt szó szerinti idézetben jelenik meg a *Szózat*ból, amelyben a nemzet apokaliptiszese artikulálódik. Ha „Köszönti (...) a világra”, és ha az „Isten” szó az első szakaszbeli „részezes sírásó” Úr szinonímája (ezt támasztja alá az ivás – részegség fogalomkörébe tartozó „Kocsmából kitántorgó” – „részezes” – „pezsgőskehely” – „Köszönti” motívumsor), akkor a „pezsgőskehely” a föld (a „gödrünk”), tehát metonimikusan a föld lakói, azaz a nemzet. Ezzel összefüggésben beszélhetünk a nemzet haláláról, amely Isten groteszk mulatásának részeként és a nemzet pusztulását a részvételen világnak való felmutatásában kell elgondolnunk. A kehely árja ugyancsak utalhat a nemzet pusztulására.

A 2. részben változik a beszédhelyzet. Az 1. rész személytelen leírása és csupán egy közösségi „mi”-t tartalmazó személyessége-személytelensége után ebben a részben a lírai én egyes szám első személyben beszél:

„Beh mélyre süllyedtem beh mélyre
Sár mindenem minden tagom
Oh Isten megtalálsz-e végre
E szortyogó vak csillagon”

A beszédmód a népköltészet, illetve Petőfi helyzetdalainak beszélőjét idézi meg, tehát ez is az álarcosbál, a szerepjáték része, hiszen a beszélő nem alanyi módon szólal meg: az idézett Vörösmarty-töredék beszélőjének hangja ez. Az egyes szám első személy tehát nem jelent a szó hagyományos értelmében vett alanyiságot.

Az én részvétet keltő kesergése fejeződik ki a „beh mélyre” ismétlésében. A „mélyre süllyedtem”, a „Sár minden tagom” metaforákból (utóbbi Vörösmarty *Az emberek* című versének minősítéseit – „Ez örült sár, ez istenarcu lény!” – a beszélőre szabja, individualizálja) mintha a megtévelyült én hangját hallanánk át a Vörösmarty-versből. A múlt idejű „mélyre süllyedtem” az 1. rész „zuhog” igei metaforával, a „sár” metafora a „Vak gödrünk”-kel hozható játékba. A 2. rész lírai beszélőjének egyénítetten, egyes szám első személyben „idézett” sorsában mintha az 1. rész nemzetsorsa ismétlődne meg. A jelen – múlt különbsége az időbeli előrehaladást, a nemzeti, a közösségi lét tragikusabbá válását mondja el, amely az én, a közösségi költő(szerep) alakzatába sűrítve még erőteljesebb dráma.

Ennek a drámának az érzelmi töltetét növeli a „mindenem minden” halmozás és a „mindenem” szó meta-

forikus viszonyba állítása („Sár mindenem”), illetve a „minden tagom” sár metaforikus-metonimikus képe, amely *Az élő szobor*¹⁴ című Vörösmarty-költemény beszélőjének kínjait is megidézi:

„Szobor vagyok, de fáj minden tagom;
Eremben a vér forró kínja dül;”

(1. szakasz)

„Nem szólhatok, nyögésem néma jaj;
Szó és fohász kihalnak ajkimon.”

(10. szakasz)

„»Ember, világ, természet, nemzetek!
Ha van jog földön, égben irgalom,
Reám és kínaimra nézzetek!«”

(14. szakasz)

A beszélő ebben a kétségbeesett helyzetben megszólítja Istent. A nemzethez ugyanis nem szólhat úgy, ahogyan azt *Az élő szobor* beszélője teszi, hiszen elpusztult, pusztulóban van, tehát a közösségi költőszerep érvénytelenné válik:

„Oh Isten megtalálsz-e végre
E szortyogó vak csillagon”

Nem az én keresi (az énbe sűrített „mi”) Istent, hanem fordítva: azt várja, hogy ő keresse meg, és váltsa meg. Az én van szorult helyzetben, mégis – tehetetlenségénél, bűnös helyzeténél fogva? – ő várja, hogy Isten keresse. Kérdés: van-e értelme ennek a fohásznak, ha Isten „részezes sírásó”? Vagy ez is *Az emberek* című vers örült emberének eszelős kéréseként értelmezhető?

A helymegjelölés bakásan vörösmartys: a „szortyogó” melléknévi igenév emberi hangját köti *A vén cigányból*¹⁵ ismert, a bolygót metaforizáló „vak csillag” képéhez. A beszélő helyzete kétségbeesítő: míg *A vén cigányban* úgy jelenik meg a „vak csillag”, mint az önmaga vigasztalására, az önszórazokoztató alkotásra és a világ dolgaival való nem törődésre való felszólítás része – tehát mintegy kívülről mutat rá a beszélő („A vak csillag, ez a nyomoru föld / Hadd forogjon keserű levében”) –, addig itt a közelre mutató névmás kifejezi, hogy a beszélő a nyomorúságban közelről érintett.

A szakaszon belül a mélység és a magasság, a kicsinység és a nagyság rendelődnek egymáshoz („mély” – „csillag”, „sár” – „csillag”). Ez a táj ugyanolyan végzetes, mint Baka más verstájjai (*Szürkület, November, Körvadászat*, stb.).

¹⁴ Vörösmarty Mihály: *Az élő szobor*. In: Uő: *Költői művei*, I. 364–366.

¹⁵ Uő: *A vén cigány*. In: Uő: *Költői művei*, I. 499–502.

„A hüllőbőrű réteken
A düllelt hüllőszem tavak
Merednek rám oh Istenem
Vakíts meg engem Égi Vak”

A 2. rész második strófája szintén az Istenhez való fohászzkodás részeként konstruálódik meg. A képek a „vak csillag” világának részei: a táj részleteit („rétek”, „tavak”) az állatiasodást kifejező azonosítók („hüllőbőrű”, „hüllőszem”) metaforizálják. A hüllő a nedvesség, a síkos tapintás érzetét kelti, és kapcsolható egyrészt a tavak–víz–szem–könny–halál motívumköréhez (1. rész), illetve előreutal a 2. rész harmadik szakaszának „sárkányfogvetemény”-ére.

Az évre meredő világ, a metaforikus „hüllőszem”-ek az énnel kerülhetnek kapcsolatba. Sokkal nagyobb esélye van ennek, minthogy az én kapcsolatba kerüljön azzal, akihez fohászzkodik, aki a nemzeti, egyéni sors irracionális intézője, akit „Égi Vak”-nak nevez. A legtöbbet kér metaforájától („Istenem”): mentse meg, vakítsa meg, hogy ne lássa a világot, mert akkor legalább számára megszűnik létezni. A vakság mindenható urát ironizálva magasztalja. Ez az „Égi Vak” cselekvő lénynek gondolható, ugyanakkor köthető a „szem”-hez. Az „Égi Vak”-ra rimelő „tavak” az Isten szemei: a nap tükröződik a „hüllőszem tavak”-on, azaz nem látható tisztán, nincs igazi fény, hiányzik az élet, az értelem fénye ebből a világból, amelyet az én nem akar többé látni. A természetben megmutatkozó Isten, illetve Isten-hiány Baka más versében is fellelhető:

„E földön Isten mellkasán
leomló sodronyong a zápor”
(Tavaszdal – 1. szakasz, részlet)

„A szél Isten szakállá, leng”
(Sátán és Isten foglya – 3. szakasz, részlet)

A *Vörösmarty-töredékek* így folytatódik:

„Nincsen remény nincsen remény
Az emberfaj tudom tudom
Tudom sárkányfogvetemény
E hüllőbőrű csillagon”

A 2. rész harmadik szakasza *Az emberek* című költemény utolsó két sorát megfordítva idézi,¹⁶ és megtoldja egy közbevetéssel („tudom tudom / Tudom”), amely

soráthajlás is. A „tudom” háromszori megismétlésével a beszélőnek a szavai önnön idézettségükben visszautalnak saját pretextusukra. A módosítás mintegy kiemeli a lírai én tudatosságát, belenyugvását, rezignált keserűségét, és a világban benne levőként támasztja alá saját pretextusának – általánosító – igazságát. Szöveg mutat rá a szövegre, mondván: semmi nincs szövegen kívül. A strófa utolsó sorának metaforája („E hüllőbőrű csillagon”) azt fejezi ki, hogy a földről van szó, tehát alátámasztja az „Égi Vak” rekvizitumainak elviselhetetlen voltát, amelyről az előző szakaszban olvashatunk. Azért pedig, hogy ilyen a föld, a démonizálódott ember a hibás.

„Minden napom sár mindenem
Oh sárga hüllőszem tavak
Meglész-e engem Istenem
Fehér bot fénnel Égi Vak”

A 2. rész utolsó strófája önevokáció. A részen belül az első szakaszban olvashatjuk: „Sár mindenem minden tagom”. A sor két szószerkezetét a negyedik szakasz első sorában felcseréli: a „tagom” helyett „napom” olvasható, a második rész pedig változatlan marad. A „napom” metonímia, amely az én sárkányfog-, állati létét időben ragadja meg, azt érzékelteti, hogy a beszélő életéről van szó tér és idő viszonylatában. A második sortól a második szakasz metaforájának variánsát olvashatjuk: a „düllelt” jelzőt a „sárga” váltja fel, amely a szakasz „Nap” képének értelmezését támasztja alá, illetve azt kifejezi, hogy ez a léthelyzet állandósul az időben – nincs kiút, változás. Ez természetesen a megszólított, az „Istenem” évre irányuló keresésének esélyeit is valószínűsíti. A „Meglész-e engem Istenem” a lírai én lemondó kérdése, valójában belső monológ, hiszen az „Égi Vak”-hoz egyszerre társul a fehér bot által a vakság és a vakító fény jelentés. A „Fehér bot fénnel” az énhez is tartozhat. Eszerint ő az, akit fehér bottal kellene megtalálnia Istennek. Ez azt is jelenti, hogy a beszélő kérése meghallgatásra talált, és hasonult Urához („mindenem” – „Istenem” egymásra rímeknek), de így, a vakság állapotában mindketten meg is szűnnek egymás számára. Törlődik tehát a versből mind az én, mind az Isten.

Következik a 3. rész első szakasza, amely tulajdonképpen négy sor kipontozott rész:

„.....
.....
.....
.....”

¹⁶ Vörösmartynál ezt olvassuk: „Az ember sárkányfog-vetemény: / Nincsen remény! nincsen remény!”

Ez a „szakasz” grafikusán is megmutatja a töredékjellegét. A szakasznak a szerkezetben betöltött jelentőségén túl¹⁷ a kipontozott résznek a hallgatás artikulálásában van szerepe. Értelmezhető úgy, mint a léte legmélyére jutott lírai beszélő elcsuklásának momentuma, akinek érzelmi állapota folytán meg kell állnia, mert nem tudja a sírás miatt továbbmondani a szöveget. Ebben az interpretációban a szerepjáték része az elcsuklás is. Értelmezhető az Isten versből való törlődésének és az Istenhez hasonult én törlődésének grafikus metaforájaként (a pontsorok mint metaforák). A csend, a hiány a törlődött énré és Istenre mutat vissza. Úgy is interpretálható ez a szakasz (és most már idézőjel nélkül), mint a cím kapcsán értelmezett Vörösmarty-töredékeket egymás mellé állító, idéző én felejtésének a lenyomata, vagy mint a „töredékek” értelmezése kapcsán felvetett nyelvbéli rögzíthetőségnek és/vagy szerepteremtésnek a kudarca. Ebből a csendből szólal meg a vers utolsó szakasza:

*„És bár szemében gyászkönnny ül
A nagyvilág megkönnyebbül
S a sírt hol nemzet süllyed el
Körültáncolja ünnepel”*

Végkövetkeztetésként olvasható a szakasz, amely a létező huszonnégy és a kipontozott négy sornak egyaránt a folytatása. A szakasz első sora az „annak ellenére” jelentésű „bár” szóval módosítja a pretextust, a szöveg hagyomány másfajta olvasatát hozva létre. A *Szózat*-ban vannak biztos fogódzók, van szilárd értékrend, hiszen a beszélő számíthat a nemzet apokaliptikus jövőképek felvillantása után arra, hogy a közösség identitástudata megszilárdul. A romantikus vers közösségi költőszerepben megszólaló énje ezért érvel. A negatív jövőkép az érvelés része, egy lehetőség felvillantása, amely azt juttatja kifejezésre, hogy ha el is kell pusztulnia a magyarságnak, az a magyarság hősi múltja folytán a világ részvételteljes jelenlétében történik. Baka versében a „bár” szócska a tragikus nemzethalál-víziót groteszkbe fordítja át, amelyben a „gyászkönnny” megjelenése csak a látszat, a megjátszottság (lásd: szerepjáték) része, a „nagyvilág” (mint az emberiség metaforája) részvételen, közömbös. A „megkönnyebbül” blaszfémikussá teszi a befejezést, hiszen egyszerre jelent a szó hányást, vizelést vagy szellentést. A fenséges

és az alantas egyszerre van jelen a versben a nemzethez kapcsoltnak. A nemzet halála örömnapp a világ számára. A *Szózat* szavainak átkódolása más összefüggésben láttatja a nemzetet: halála azért örömnapp, mert ő maga a hibás, hogy nem fogadta meg a *Szózat* beszélőjének tanácsát, és ezért lehet a róla szóló versbeszéd is szarkasztikus. Az utolsó szakasz a *Szózattal* összeolvastva nem annyira jóslatként, mint inkább történő folyamatként olvasható.

Miután törlődött a vers textusából Isten, akihez az én folyamodott, és aki ezáltal maga is törlődött (tehát lehet, hibásnak minősíthető, hogy a versbeszéd révén felszámolta(tta) önmagát), a menekülés következményeként lehetetlenné válik az egyes szám első személyű versbeszéd, így a Te megszólítása is, tehát lehetetlenné válik a közösség és a közösségi költőszerep nyelvbéli-sége. Ezért lehet csak töredékekben beszélni róla, vagy még úgy sem. Ezzel magyarázható a záró szakasz személytelensége, amely az első, pontokból álló szakasz csendjét és az 1. rész személytelenül megjelenített apokalipszist írja tovább, és zárja le. Önmaga szerepteremtő gesztusa fölött is ítéletet mond a szöveg, illetve bejelenti a közösségi költőszerep konstruálhatóságának kudarcát. A groteszk vízió így a nyelv apokalipsziseként is olvasható, amely utolsó mozzanat a vers teljes csendbe zuhanása előtt.

Tudjuk azonban, hogy a töredékesség, a hiány, a csend képződése a textusok által kijelölt szövegtérben, a nyelvi univerzumban lehetséges, tehát nyelvi természetű, az idézőtechnika, az evokációs eljárások, a teremtődő szerepjáték eredménye. A vers ugyan a hiányról beszél, diszharmonióval szembeesíti a befogadót, de a mű megalkotottságánál fogva harmonikus, szerkesztett egész, amely arra hívja fel a figyelmünket, hogy értelmezésünkkel a hiányt szüntessük meg.

Baka hagyományos, evokációs eljárásokat mozgósító szerepversében – a különböző Vörösmarty-, Baka- és más idézeteket átírva, áttemelve, motivikus utalásrendszert teremtve – „egyszerre hoz létre valami sosem voltat, és ismétli meg erősen módosítva az egyszer már valamiképpen voltat.” E kettő között mozdul el az alkotás hapax legomenonként és újra elbeszélés-ként feltárulkozva.¹⁸ Az olvasás tétje pedig az, hogy – jelen esetben a *Vörösmarty-töredékeket* – miként lehet a hagyomány át- és újraértelmezésének, a hagyomány és újítás játékának nyomvonalait követni, miként tud az olvasó a (magyar) kultúra, szöveg hagyomány töredékeiből szőtt bonyolult hálóban eligazodni, választ adni a vers kérdéseire, és miként tudja a harmóniaként létrehozott hiány feszültségét az interpretációval katarzissá változtatni.

¹⁷ Lásd bővebben: Árpás Károly: *Baka István: Vörösmarty-töredékek*. In: Árpás Károly–Varga Magdolna: *Kettős tükrökben*, 15–32., itt: 27.

¹⁸ Fried István: *Egy és megkettőzöttség*, 191.

A teremtett alak fikcionalitása – a maszkképződés (*Yorick monológjai*¹⁹ – *Yorick monológja Hamlet koponyája fölött*)

Yorick arcai

Fried István írja, hogy „Baka István számára a »szerepvers«, az »idegen« jelmezbe bújás” nem énejtő álca, hanem azonosulási gesztus: „az irodalom, a költészet, a művelődés által feltárt, ismertté tett világokra reagál olyképpen, hogy a megszólalás különféle lehetőségeiben a maga helyzetét és tapasztalatát, világérzékelését és világtudását mutatja föl.”²⁰ A szerző noha Hány Jánosra, egy későbbi szerepre vonatkoztatva írt a bakai szerepjáték természetéről, úgy gondoljuk, megállapítása érvényes Baka István más szerepjátékosára, így Yorickra is, aki a versek (monológok) beszélőjeként, mint az irodalomból megalakított maszk, véleményt mond a mindenkori világról. Közvetlenül szólal meg (egy-egy szám első személyben), mégis közvetettségében ragadható meg, mert álca, aki egyszerre hordozza magában az eltávolítást, a távolságtartást és a világgal való azonosulást, a világ (lét)eseményeire történő reagálás gesztusát.

Yorick azok közé a figurák közé tartozik (Hány János, Fredman, Aeneas, Dido), akiknek álarc jellege, közvetettségben való leírhatósága nemcsak azért minősíthető maszknak, mert a versek beszélőjeként szólalnak meg (tehát a bakai névadás gesztusával teremtett alakok), hanem azért, mert nevüket olyan pretextus(ok) jelöli(k) ki, amely(ek)ben szintén nyelvi képződmények, teremtett figurák. Ezt a fikcionált alakot egyrészt William Shakespeare: *Hamlet, dán királyfi*,²¹ illetve Kormos István: *Szegény Yorick* című verse alapján alkotja meg/át/újra Baka. A fiktív alak fikcionálásának aktusán megy keresztül a bakai Yorick, tehát kétszeresen fikcionált, s ha ehhez még hozzávesszük, hogy Kormos versében alterego, hasonmás,²² amelynek létét szintén pretextusok jelölik ki, akkor Yorick alakja bonyolult fikcionálódási összefüggésekben ragadható meg.²³

A főszövegnek tekintett Shakespeare-műben Yorick testtelen, nem él. Az V. felvonás 1. színében a temetőben bolyongó Hamletet elfogja az emberi dolgok hiábavalóságának érzése, s miközben az *Első sírásó*val beszélget, egy koponyára talál, amely Yorické:

„*Első sírásó*: Nyavalya essék a gaz bolondjába! Egyszer egész palack rajnait a nyakam közé öntött. Ez a tulajdon koponya, uram, ez a tulajdon koponya Yorick koponyája volt, a király udvari bolondjája.

Hamlet: Ez? (*Elveszi a koponyát*)

Első sírásó: Éppen ez.

Hamlet: Hadd lám. Haj, szegény Yorick! Ismertem, Horatio; végtelen tréfás, szikrázó elmésségű fiú volt: engem a hátán hurcolt ezerszer: és most hogy irtózik tőle a képzeletem! A gyomrom is émelyedik rá. Itt függött az ajk, melyet én összecsókoltam, azt se tudom, hányszor. Hová lettek gúnyjaid, bakugrásid, dalaid? Villámló élceid, melyek az egész asztalt hahotára fakaszták? Egy sincs már belőlük, hogy kimajmolná saját torzképedet? Bezzeg most esett le az állad! No, eredj őasszonyosága öltözőjébe, s monddad neki: fesse bár magát ujjnyi vas-tagon, erre jut az arca; eredj, kacagtasd meg vele.”²⁴

Yorick figurája tehát egy kitalált szereplő (Hamlet) beszédében képződik meg, akiről megtudjuk, hogy Hamlet gyermekkorának meghatározó alakja és udvari bolond volt, tehát élcelődő, tréfás, hangulatos, gúnyolódó, másokat felvidámító ember. Yorick énjének megragadása a problematikus, hiszen a Shakespeare-szövegben is szerepjátékos (volt), mindig megjátszotta magát. Koponyájához szólva Hamlet felidézi a múltat, amely szembesíti a jelennel, az élet mulandóságát hasonlítja össze a halál borzalmával.

Baka a költői képzelet játékaival „feltámasztja” Yorickot, és szerepcserét hajt végre, azaz Hamlet hal meg korábban Yoricknál: mintegy ki-/visszajára fordítja a Shakespeare-i (alap)helyzetet, amely a *Yorick monológja*

¹⁹ *A Yorick monológjai a Farkasok órája* (1992) című kötetben jelent meg először. A *Yorick visszatér* című ciklus a *November angyalához* (1995) című kötetben látott napvilágot (három vers). Utóbbiakkal részletesen itt nem foglalkozunk. A *Yorick monológjai (Baka István művei. Versek, 187–205.)* című ciklus poétikai értékét és az életműben elfoglalt helyét alapvető tanulmányokban jelölték ki: Árpás Károly: *A lírai szerepjáték lehetőségei Baka István Yorick monológjai című versciklusában*. In: Árpás Károly–Varga Magdolna: *Kettős tükörben*, 90–100.; Szöke Katalin: *Yorick pokla*. In: Tiszatáj, 1998/7.; Nagy Gábor: „*Hamlet koponyáját a tenyeremen tartva*”. Szerepversék: a drámai monológától a világteremtésig. In: Uő: „... legyek versedben asszonánc”, 147–195. A felsorolt tanulmányokat hivatkozási alappal tekintjük.

²⁰ Fried István: *Baka István hetvenkedő katonája. A tragikus Hány János*, 75.

²¹ Shakespeare, William: *Hamlet, dán királyfi*. Ford.: Arany János. In: Uő: *Öt dráma*, 195–325.

²² Kormos István: *Szegény Yorick*. In: Kormos István–Baka István versei, 39–40. Íme a vers első és utolsó szakasza: „Halálon túl kicsit / mondjuk ötszázöt évvel / senki nem tudja rólam / hogy én valék Yorick / koponyám partra vetve / fűrészsel elfelezve / egy jó öreg sírásó / pohárnak kinevez / széléről kortyint fecske // (...) Kormos családnemem / anyámtól örököltem / keresztelésben Istvánt / mint ama vértanú / sok néven szólítottak / Pistika Piska Pista / utóbbi főleg lónév / volt amíg lovak voltak / Cicelle Cormieux / végül csak Yorick voltam / azaz szegény Yorick”.

²³ Baka a „lírai hős alkotottságának hangsúlyozásával a szerzői éntől elválasztott maszk beszédét avatta költészetének lényegévé.” In: Gintli Tibor–Schein Gábor: *Az 1970 utáni évtizedek. A magyar irodalom. A költészet formái*, 693.

²⁴ Shakespeare, William: *Hamlet, dán királyfi*, 307–308.

²⁵ *Baka István művei. Versek*, 190–192.

*Hamlet koponyája fölött*²⁵ című költemény vershelyzete is: Yorick tartja kezében Hamlet koponyáját. A ciklus-cím egyébként a teljes versfüzér beszélőjének kijelölésében szerepet játszik (*Yorick monológjai*). Ezzel a kifordítással tulajdonképpen ironikussá és groteszkké teszi a versek értékszerkezetét.

Hogyan beszél Yorick? Mi mondható el eredetéről, „természetéről”? Szőke Katalin ezt így fogalmazza meg: „A shakespeare-i, kormosi indíttatású Yorick-ciklus énje az »anti-világot«, az önmagából kifordult, »fejetetejére állított világot« ostorozza, szavait nem válogatja meg, gondolatait jóformán alig artikulálja, s miközben közönsége előtt »levetkezik«, kifecseggve legszégénylivelőbb kínjait is, játszva az ostobát, kimeríti az »anti-viselkedés« szinte összes kritériumát. Voltaképpen az orosz »jurogyivij«-re, a »szent eszelősre« emlékeztet, akit éppen kérészetlen őszintesége állít szembe a bohóccal és a színésszel, akik ravaszkodnak, alakoskodnak, színlelnek. A jurogyivij ezt nem szavaival, hanem elsősorban gesztusaival éri el, hiszen általában nem tud összefüggően beszélni, »kinyilatkoztatásai« zavarosak, gyakran nevetségesek.”²⁶ Egy másik helyen ugyancsak Szőke Katalin így ír: „A szent eszelősre jellemző a vallási előírásokat semmibe vevő szabad viselkedés, valamint a szegénység és nincstelenség, mind testi, mind lelki értelemben. (...) Az a hivatása, hogy szidja a világot, szemrehányással illesse azt. (...) A szent eszelős nevetés-kultúrájában voltaképpen a rút emelkedik a pozitív esztétikai minőség rangjára a korai keresztény eszmény szellemében, mely szerint a testi szépség amúgy is az ördögtől való.”²⁷

Ez az eszelősség, megszállottság a ciklus monológjainak beszédmódjában érhető tetten, mint ahogy az is, hogy a nyílt őszinteség a lekicsinylés, a lefokozás gesztusaival jár együtt.²⁸

A továbbiakban ezt a lefokozó gesztust, a nyílt őszinteség és megjátszottság (vagy az őszinteség mint szerepjáték, költőszerep) kérdését, Yorick monologikus beszédének ironizáló-blaszfémikus sajátosságait követjük nyomon értelmezésünkben. Azért tartjuk fontosnak ennek a kérdéskörnek a tisztázását, mert ezek azok a poétikai sajátosságok, amelyek meghatározzák a yorick-i szerepjátszás mikéntjét, tágabban a bakai költészet létmódját, amely a Yorick-szereppel új hanghoz jut, és a költői beszéd jelentéslehetőségei megsokszorozódnak.²⁹

Yorick monológja Hamlet koponyája fölött

Ha a Shakespeare-szöveget tekintjük főszövegnek, a ciklus- és verscím is meglehetősen megdöbbentő, hiszen ez azt jelenti, hogy Yorick feltámadt, Hamlet pedig meghalt, de nem úgy, mint a drámában, hanem – a drámai cselekményen belül – hamarabb, tehát nem lehet tudni a vers felől, hogy hős módjára-e. Ezt a kételyt látszik alátámasztani az a tény is, hogy Hamlet koponyája egy udvari bolond játékszere. A királyfihoz kapcsolható fenségést már a cím alantásba fordítja át, így teremtve groteszkké a nyitányt. A vers alaphelyzete a ciklus több darabjának is vershelyzete, amelyben Yorick – mint feltámadt – a halál felől beszél, nyit perspektívát az életre, amely Hamlet számára már nem élet, s mint kiderül, Yorick számára is egyre kevésbé. (A *Yorick alkonyában* olvashatjuk: „ez nem a te világod már Yorick”.)

A Yorick neve által megidéződő többlettudás azt is artikulálja, hogy mindaz, amit mond, lehet, hogy csak a bolondozás, a szerepjáték része, tehát megkérdőjelezhető, nem muszáj komolyan venni. Yorick beszéde nyelvi játékként is olvasható, mint a nyelv performativitásának, tehát szerepjátékának tematizálása.

„Jó gazda Fortinbras király zárás után kimehettek a temetőbe és ilyenkor rejtekhelyéről előkotrom Hamlet koponyáját a tenyeremen tartva nézegetem és beszélek hozzá”

A nyitány a már tárgyalt shakespeare-i kifordításon és a vershelyzet megteremtésén túl kifejezi, hogy Yorick létmódja az udvarhoz tartozás, hogy nem tud meglenni az udvar nélkül.³⁰ Mindegy neki, hogy Claudius vagy éppen Fortinbras, a norvég (itt: svéd!) király-e az úr. A dicséret, hogy „Jó gazda”, Yorick udvari bolond mivoltánál fogva iróniaként is értelmezhető. Borzongató a kijelentés, groteszknek minősül, hogy az a „szórákozása”, hogy a temetőben „elbeszélgethet” Hamlet koponyájával. Ez még inkább alátámasztja a Fortinbrasról mondottak létjogosultságát.

A „rejtekhelyéről előkotrom Hamlet koponyáját” sor travesztív jellegű.³¹ nemtörődömségre, hányavetiségre, végső soron nyílt gúnyra vall. A „szegény Hamlet” kurzívval szedett rész is ezt támasztja alá. Úgy bánik Hamlet koponyájával, mint egy játékszerrel.

tunknak, hiszen amint utaltunk rá – lásd a 19. lábjegyzetet –, alapos munkákban értelmezték. Csak olyan összefüggésekben utalunk a ciklus más költeményeire vagy más ciklusbeli szövegekre, ahol az a yorick-i szerepjáték alakulása és megértése szempontjából elengedhetetlenül fontos.

³⁰ Nagy Gábor, i. m. 161.

³¹ Vö. Árpás Károly: *A lírai szerepjáték lehetőségei Baka István Yorick monológjai című versciklusában*, 97.

²⁶ Szőke Katalin: *A költő és a műfordító szerepcseréje. Baka István költészetének orosz kulturális kódja*. In: Füzi László (szerk.): *Búcsi barátaimtól. Baka István emlékezete*, 121. Továbbá: Forrás, 1996/5., 65–73.

²⁷ Uő: Yorick pokla, 68. Továbbá: Nagy Gábor: „... legyek versedben asszonánc”, 160.

²⁸ Nagy Gábor, i. m. 160–161.

²⁹ A ciklus egészének összefüggő értelmezését nem tekintjük felada-

Hamlet koponyájához beszélve íródik tovább a vers, képződik meg a szerepjáték. Megidézi a múltat, a Hamlettel töltött időt – amely a pretextus felől olvasva fehér foltként értelmezhető, olyan időként, amely csak Yorick képzeletében teremődik meg, tehát a szerepjáték része –, a hamleti világ iránti elköteleződését, az udvari jólétet, a politikai nyugalmat és a jelenlegi politikától való idegenségét.

*„szegény Hamlet amikor még a te bolondod voltam
senki se kapott kardjához ha dánul mondtam vicceket”*

Hirtelen fordulattal a következő sorban már az új rendszert, kultúrát, a svédiséget magasztalja fel a dán rovására:

*„persze a svéd is szép sőt igazi kultúrnyelv nem úgy
mint a dán
s az urak a hasukat fogva röhögnek mucsai kiejtésen”*

Érdekes, Baka *Yorick monológjai* című ciklusában a svédek, nem a norvégok foglalták el Dániát.³² Fontos megjegyezni, hogy ez Yorick beszédében képződik. Mintha azt érzékeltetné, hogy az ő maszkbeli személyes (személytelen) történelmében ezek a nemzetnevek felcserélhetők, ilyen alapon lehetne más is (magyar, román vagy más kelet-európai), mert ő mindegyiktől idegen: nemzet(iség)- és nyelveiden. Itt, ebben a monológban magyarul szólal meg Yorick, de valójában érzékelteti a szöveg, hogy a textustól is idegen, csak nem tud megszabadulni a nyelv uralmától, nyelv által létezik. Ezért nem veszi komolyan azt sem, hogy „mucsai” kiejtésén nevetnek.

Miután megteremtődik ez a nyelvbéli (nyelvekhez, politikai rendszerekhez való viszonyban tapasztalható) kettősség, billegés, Yorick szószátyár módjára összevissza hadar, mindent kibeszél, dicsekszik:

*„rengeteg aranyat kapok már vettem egy kis kertes
házat
Helsingöörtől nem messze kecském van és gazda-
asszonyom
az enyémmél is csángóbb tájszólással ha kimegyek
mindig
friss tejet fej gyümölcsöt hoz s vacsora után lefekszik
velem”*

³² Árpás a Shakespeare-szövegtől való eltéréseket alaposan számba veszi a ciklus egészében. I. m. 91–94.

³³ Ágoston Zoltán: *„Be gyalázatos-édes a lét!” Baka István költészetéről*, 84.

³⁴ Példák: „mindenki észrevette tán csak Hamlet nem ki fatökű volt / vagy a fatökűséget is tettette” (*Ophelia. Yorick második monológja*); „Hamlet még a farkát / is előkelőbben fogta a pizsoárban” (*Fortinbras. Yorick harmadik monológja*); „nem tagadom meg égi lényegem / s nem keverem össze szarral a vért.” (*Yorick arsch poéticája*). In: Baka István művei. Versek, 192., 195., 199.

A fortinbrasi udvar előnyeit élvező Yorick szólal meg, mint aki meg akarja mutatni Hamletnek (itt Hamlet metonímia), hogy vitte valamire. Szót ejt nemzetiségéről is: „az enyémmél is csángóbb tájszólással”. A *csángó* szó alapjelentése („elcsángál”, „elvándorol”, „a többségi nemzettől leválik”) Yorickra vonatkoztatva metaforizálódik: a nyelvvesztés, a nem egyetlen nyelvhez tartozás, az egyetlen nyelvhez sem tartozás, az udvari bolond köztes (nyelvi) identitásának válik a kifejezőjévé. Így lesz a bakai Yorick egyszerre dán és svéd, magyar, csángó magyar, északi és keleti, azaz az európai sors szimbóluma. Beszédében megjelenik a „hétköznapi, civil durvaság, közönségesség hangja” is:³³ „lefekszik velem”. Ez a fajta nyílt szókimondás csak jelzi a további monológok durva, tiszteletlen, blaszfémikus szófordulatait.³⁴

Miután kifejezi, hogy a svédek teremtette jólét ellenére hiányzik a királyfi – amiből arra lehet következtetni, hogy mégsem érzi jól magát a világban –, a következő sortól ismét változik a beszédhelyzet: Hamlet „utóéletét”, azaz a halála utáni emlékét, a köztudatban tovább élő Hamlet-képet körvonalazza:

*„de te mégis hiányzol néha Hamlet jó uram utcákat
neveznek el rólad de azt hogy utca svédül írják
ez vicces is és szomorú is de meg lehet szokni
a hivatalos krónikákban sovány búskomor és
filosvéd vagy”*

Yorick élcelődik: pontosítja a köztudatban élő Hamlet-kép általa torznak minősített változatát, de mivel Yorick szerepjátékos – úgy is, mint költői maszk, úgy is, mint műbeli „jurvigyj” típusú őszinte kibeszélő, akinek éppen az őszinteségében állhat alakoskodása – nem lehet pontosan tudni, nem ő torzítja-e a Hamlet-képet. Mivel az ő monológjában képződik meg az egyik és a másik Hamlet is, ezért – a versbeszéd viszonylagosságából adódóan – inkább a két kép torzsága egymáshoz való viszonyának leírhatóságáról beszélhetünk, mint a pontos Hamlet-kép kikövetkeztethetőségéről.

Yorick nyelvbéli, identitásbeli meghatározhatatlanságával függ össze a svédül kiírt utcanévek története, amely (a Shakespeare-féle hamleti világ felől anakronizmusként) jellegzetes kelet-európai mozzanat. Yorick érzékeny a nyelvi kérdésekre, s ez a kijelentés nem mond ellent annak, hogy nyelveiden, hogy meghatározhatatlan. Ez az érzékenység inkább identitásbeli, nyelvi sokféleségére utal, a már említett európaiságára. A „vicces is és szomorú is” állapot éppen ezt az egyszerre benne- és kívülállást jelzi. Az utcanév-változtatás hatalmi gyakorlatára való utalás (a dán svédre cserélték vagy svédre fordították), valamint a kijelentés, hogy „benned a svéd

imperializmus / szálláscsinálóját látták”, Árpás Károly megfigyelését támasztják alá, amely a mi olvasatunkat is legitimálja: „egybecsődik a versben Svéd-Dánia a Szovjetunióhoz kapcsolt Magyarországgal (...), a romániai (és a másutt élő) magyar kisebbség sorsa a létrejött norvég-dán perszonálunió történelmével (...)”³⁵

Yorick monológja Hamlet múltbeli tetteinek a felidézése, tulajdonságainak a leírása és egyben a Hamlet-kép yorick-i szenírozása, amely tele van gúnyos megjegyzésekkel. Yorick az élő ember felsőbbrendűnek láttatott pozíciójából nézi, oktatja ki a halott szellemét:

*„holott én emlékszem kövér voltál harsány és
kivörösödött
arcodról vívás közben csorgott a verejték
várt is a mérgezett kendő anyád kezében de te
elhárítottad s tovább-
küzdöttél mint bocsáss meg a hasonlatért a hizott
patkány
ha sarokba szorítják más ivott a mérgezett kupából
más halt meg a mérgezett hegyű törtől téged
voltaképpen
a guta ütött meg öt perccel Fortinbras jövele előtt
meg azt hiszem az undor és a kétségbeesés hogy
EZEK EZEKKEK EZEKTŐL ÉS RÁADÁSUL
DÁNOK”*

A részlet jól és pontosan láttatja, hogy Yorick szerepet játszik. Szerepjátéka nyelvi természetű, a mondottság által valósul meg, hiszen amit elmond a megszólítottak – akit Yorick megszólalása, kommunikációjának előbeszédyszerűsége alapján élőknek kell gondolnunk –, az az ő változata, ferdítése, fikciója Hamlet haláláról. A ferdítés, a torzítás ténye azonban csak akkor minősül annak, ha a Shakespeare-szöveg felől olvassuk, mint ahogy a dráma szövegével való összehasonlításban értelmezhetjük úgy a részletet, mint amiben Yorick hősteleníti Hamletet, deszakralizálja, amikor halálát hétköznapi halálnak (gutaütés) mondja. Felfogásunkban azonban helye van egy olyan elgondolásnak is, amely a Shakespeare-szövegnek csak időbeli elsőbbségét hangsúlyozza, pretextus volta tehát nem működik abszolút tekintélyként, nem fő változat, amelyet torzít a Baka-szöveg, hanem egyik a két, három stb. Yorick- és Hamlet-változatok közül. Ebben az interpretációban pedig úgy olvasható Yorick pontosítása, mint egyik érvényes változat, amely lerántja a leplet a shakespeare-i dráma hazugságáról, heroizáló gesztusáról a Szőke Katalin-i értelemben vett „szent

eszélős” őszinteségének köszönhetően.³⁶ Ez az olvasat sem rögzítheti azonban a bakai Yorick-monológot fő változatként, hiszen a shakespeare-i szöveg oda-vissza alapon elbizonytalanítja ennek is a stabilitását, ráadásul Yorick státusát, létét is megkérdőjelezi.

Itt tulajdonképpen a szerepjátéknak az olvasásban, az értelmezésben játszott destabilizációs szerepéről beszélhetünk, valamint a hagyomány, az irodalom értelmezhetőségének lezárhatatlanságáról. Az már a befogadó döntése, hogy honnan értelmezi ezt a hagyományt, miként viszonyul hozzá.

Ahogy halad előre a versbeszéd, Yorick egyre tisztelenebbül beszél, úgy gondolja, egyre több részlet pontosításra szorul, egyre több vonatkozásban Hamlet fejére kell olvasnia. A „küzdöttél mint (...) a hizott patkány”, „a guta ütött meg” típusú, túl sok fecsegést érzékeltető szókép, illetve lefokozó megállapítások növelik a beszédhelyzet groteszk jellegét: egyre fölényesebbnek mutatja az alantas Yorickot, egyre megalázottabbnak láttatja a meghalt Hamletet, múltját.

A „mindegy én szerettelek” színpadias gesztusa látzólag éppen Yorickot tünteti fel neveltséges helyzetben. Egyrészt ez azt sugallja, hogy nem föltétlenül kell komolyan vennünk, hogy a beosztott, az udvaronc megbocsát urának, főként, ha a folytatás hangvételére, a beszédmódra vetünk egy pillantást, amelynek „bár” ellentétes értelmű kötőszava felfüggeszti a feltétel nélküli odaadást, másrészt viszont az is kiderül, hogy nem feltétlenül indokolatlan ez a fölényeskedés, a fricskák sora:

*„bár oly rosszul epigonizáltál
a tőlem hallott vicceket süttöted el a tőlem látott
grimaszokat utánoztad de milyen ügyetlenül és
milyen erőltetetten és érezhetően viszolyogva
a felvett szereptől ahogy egy profi sohasem
mert tiszteli a mesterséget mint én a királykodást
habár a lelkem legmélyén kiröhögöm de kár most
még ebbe is belemenni”*

Yorick Hamletet önmaga képmásának, rosszul sikerült alteregójának mondja, epigonnak, aki az eredetiségre való törekvés vagy annak szándéka nélkül utánozta mesterségét, a bohóckodást, a szerepjátékot. Ócsárolja ezért: „de milyen ügyetlenül és / milyen erőltetetten és érezhetően viszolyogva / a felvett szereptől”. Hamletet – Yorick szavai alapján, amelyeket egyszerre lehet komolyan venni és az udvari (szó)mutatványos szószátyárkodásának – szintén maszknak, szerepjátékosnak kell elgondolnunk, aki a yorick-i (komolyan vehető) retorikában azért marad(t) alul Yorickkal szemben, mert valami olyat akart tenni, amihez nem értett. Nem tudta beteljesíteni a gada-

³⁵ Árpás Károly, i. m. 95.

³⁶ Szőke Katalin, i. m. 68.

meri „minden játék játszottság” elvét, énje nem tudott azonossá válni a szereppel, nem tudott feloldódni, nem tudta felölteni Yorickot mint maszkot, nem tudott szerepet játszani, mint Yorick. (Ilyen szempontból Hamlet a szerző Baka István ellenpontja.) Innen a feszengés, innen az amatorködés: úgy viszolygott, „ahogy egy profi sohasem”. Szerep-létének megszűnése ezért is szükségszerű. Hamlet Yoricknál korábbi halála a rossz szerepjátás kudarának metaforájaként is olvasható, és ebben a metaforikus olvasatban lehet létjogosultsága annak a felvetésnek, hogy a szerepjátás Yorick beszédében a szerepből kiesett Hamlet csak halottként mondható el.

Yorick saját erkölcsi nagyságáról beszél a hamleti magatartással szemben: egyetlen fogódzó, a hite a mestersége. Hisz abban, hogy jó szerepjátékos, udvaronc, aki a különböző nyelvekben, kultúrákban tett kalandzásai, a szövegbeli hatalmi rendszerekhez való viszonya (azaz kivülállása) alapján a költői mesterség és magatartás, illetve a költészetbe vetett hit metaforájának tekinthető. A költőség, a költészet mint létmód (mint szerepjátás, maszkképzés) pedig nem tűr meg semmiféle kötöttséget („a lelkem legmélyén kiröhögöm”), és felveti a dilemmát, hogy: honnan profi a profi, meddig ember az ember.³⁷ Ez a monológ mintha énjének hamleti, elveszített részéhez szólna.

A vers következő sorában ismét változik a beszédhelyzet, újra rögzíti a vershelyzetet:

„*elég hogy a
te koponyád van a kezemben s nem az enyém a tiédben*”

Ez a gúnyos, frivol megállapítás (továbbra is) olvasható úgy, mint aki magányában, a svédsgégtől való távolsága és azonosulási vágya, a dánsághoz fűződő szintén ambivalens viszonya és csángósága következtében dühös, és azért ironizál. Ez kiszolgáltatottságát, kényszerhelyzetét jelenti. Ezzel összefüggésben szerep és maszk-léte az egyedüli esély a megmaradásra. A metaforát értelmezve: a költő-lét a rendszereken való felül-emelkedés, az autentikus lét egyetlen esélye. A költészet szerepjátás: az én eltávolítottságában és azonosulási vágyának kettősségében valósulhat meg. Yorick alkot:

„*elképelem milyen nagyképű bölcsességeket szavalnál
a helyemben amíg én bocsásd meg ezt az álszerénységet*”

³⁷ Árpás Károly, i. m. 95.

³⁸ I. m. 100.

³⁹ Ágoston Zoltán a Yorick-versek kapcsán a bakai versbeszéd módosulásáról beszél. Példaként említi a tiszta rímek iróniaképző szerepét, az alliterációk játékos halmozását, a kiszámíthatatlan enjambement-ok alkalmazását, a szótagszám miatti sorvégi törést. In: Uő: „Be gyalázatos-édes a lét!”, 85

*csak nézek üres szemgödredbe számlálom csorba
fogaid*

*tapintom orrcsonkodat és a sárga vázra
próbálom visszarakni képzeletben
a húst a bőrt haj- és szőrszalakat s ama
vizenyősszürke alkoholtól párás
és mégis értelemtől csillogó szemeket amelyekbe
néztem egykor*

*igen akkor is amikor tudtam már fényüket kioltják
hamarosán s kialszik velük Dánia
fénye örökre bár még az se biztos.”*

A halandóság tudatában, a groteszk képsorral metaforizált halállal szemközt és múltbeli emlékei, tapasztalatai alapján újraalkotja Hamletet, akinek halála a jólét megszűnését, a köztes létezés kiüttlanságát jelentette.

Yorick mint Baka által teremtett figura – aki analizál és ironizál a ciklus egészében is³⁸ – maga is teremt: Hamlet és Dánia a bakai-yorick-i költőszerep, a hajdan volt teljesség versben való meg- és újraalkothatóságának a metaforái.

A vers (és a ciklus) értelmezésének lezárhatatlansága felé mutat viszont az a visszatérő értelmezői tapasztalat, hogy mivel a yorick-i szerepjátásban egyetlen kijelentésnek sincs kitüntetett pozíciója, nincsen egyetlen biztos fogódzó, ahonnan minősíthetők lennének a versbeszéd nyelveseményei (hiszen minden az ő beszédében képződik), a befejezés a költészetbe vetett hitről mondotak dekonstrukciójaként, a költőszerep ironizálásaként, tehát érvénytelenségének artikulálódásaként is olvasható. Ezt támasztja alá Yorick udvari bolond volta, a versszöveg központozásának hiánya, amely relativizálja a versbeszédet. Az irónia feloldhatatlansága mellett szólnak az enjambement-ok, az élőbeszédyszerű fordulatok („persze a svéd is szép sőt igazi kultúrnyelv”; „az enyémmel is csángóbb tájszólással”; „bocsásd meg a hasonlatért” stb.), a váratlan beszédhelyzet-váltások („Jó gazda Fortinbras”; „szegény Hamlet”; „de te mégis hiányzol néha”; „elég hogy a”) és a *Yorick visszatér* című ciklus költeményei is.³⁹

A szerepjáték iróniája a Yorick monológjaiban

A Yorick monológja Hamlet koponyája fölött című költemény tágabb kontextusa, a ciklus többi verse⁴⁰ is a világteremtés mítoszának illúziójáról ad hírt: „a nyelv(ek) káoszában, az idegenségben, otthontalanságban a létezésnek

⁴⁰ A *Yorick monológjai* című ciklus darabjai: *Helsingör*; *Ophelia* (*Yorick második monológja*), *Fortinbras* (*Yorick harmadik monológja*), *Tíz év múlva* (*Yorick negyedik monológja*), *Yorick arsch poéticája*, *Yorick alkonya*. A *Yorick visszatér* című ciklus versei: *Yorick visszatér*; *Yorick panaszdala*, *Búcsú barátaimtól*.

csak paradox, mintha-formája vált lehetségessé.”⁴¹ Yorick helyzete ugyanis bizonytalan ebben a világban: „jő Rosenstern és Guildenkrantz a két hű / svéd udvaronc S LETILTANAK EGY HÉTRE.” A kisszerű, elvtelen környezettel szemben Yorick dühe, önérzete megnő, és nem tud azonosulni a fortinbrasi világgal: „Hamlet más volt / mint ezek a svéd bugrisok” (*Fortinbras*. Yorick harmadik monológja). Ebben a nyelvben, ebben a kultúrában is idegen Yorick – a költészet léte is kérdéssé válik számára:

„a költészet is amely a felszabadítók
dicséretét zengi egyre több új fordulattal hogy lassan
már nem is
tudom KINEK AZ ANYANYELVÉN”
(Tíz év múlva. Yorick negyedik monológja)

Ezért értelmezhető a *Yorick arsch poeticája* a végső kétségbeesés szólamaként, amelynek „vulváris” képisége Yorick udvaronc-létének, szerepjátékának utolsó megnyilvánulása:

„Anus-arcú időkből írom én
s eresztem szélnek arsch poeticámat
Hamlet halott a Múza rusnya vén
szípa s reám fenekedik a bánat”
(1. szakasz)

„aszongyák rólam vulváris vagyok
Yorick komám a te pennád a pénisz
de ha muszáj akárha kondomot
az öncenzúrát húzom rája én is”
(3. szakasz)

„s bár nem Damoklész kardja leng fejem
fölött csak rozsdás svéd halef azért
nem tagadom meg égi lényegem
s nem keverem össze szarral a vért.”
(7. szakasz)

A perverzítés démona beszél a képekből, Yorick dekadens korának hangja a vers.⁴² Az utolsó szakasz egyben az örök ellenzéki és kívülállás ars(ch) poétikája is.

A *Yorick monológjai* című ciklus utolsó szövege, a *Yorick alkonya* már a Yorick-szerep kiüresedéséről ad hírt:

„ez nem a te világod már Yorick mondom magamban
kiballagok a tengerpartra letelepszem a fővényen
és Hamlet bon mot-it mormolgom amíg leszáll az éj
s az ég falához mint spion füle félhold tapad fehéren.”
(11. szakasz)

Yorick otthontalansága véglegessé válik, mint ahogy a küldetéses szerep iróniája is visszavonhatatlan. Szőke Katalin írja: „A ciklus utolsó két darabja (...) sajátos összegezés, számvetés, melyek egyúttal megvalósítják az »ars poetica« és »exegi monumentum« típusú versek travesztizációját. Ily módon válik teljessé a küldetéses költő hagyományos figurájának elidegenítése”.⁴³

A *Yorick visszatér*⁴⁴ című ciklus versei is arról tanúskodnak, hogy a szerep újra feltámasztása kudarcra ítélt: az én „magára találása nem valósulhatott meg a Yorick-maszkban”,⁴⁵ amely – tennénk hozzá – a szerep nyelvi képződöttségének, a nyelv uralhatatlanságának, tehát egyszersmind a nyelvi-költői performativitásnak a következménye. Tudjuk ugyanis, hogy beszélő és beszéde, én és beszéde nem esik egybe, tehát „az identitásképzés nem kiküszöböli, hanem feltételezi az idegenséget”.⁴⁶ Ez a Yorick-versek kapcsán azért jelenti a költőszerep kudarcát, mert éppen a különböző nyelvek idegenségében mint lehetséges identitásképző közegben nem talált otthonra. Ezért zárul így Yorick lírai maszkabálja:

„Yorick zsebében hat csupán a krajcár
S hétbe kerül a sült de tán jutott
Is volna néki ha Horatiusnál
Le nem ragad s ismerné Móriczot

Jó volt-e élni mondd Yorick s Szytepan te
Vagy legalábbis elviselhető
Vigasztaljon ha nem fogad be Panthe-
On titeket befogadott a Nő

Búcsúzómon tőletek barátaim ti
Kik elfecsegve minden titkomat
Csak egyet egyet nem mondhattatok ki
A legnagyobbat a Titoktalant.”
(Búcsú barátaitól – 5–7. szakasz)

⁴¹ Nagy Gábor, i.m. 169.

⁴² Füzi László feltételezése szerint a Baka István megidézte figurák profanizálódásához hozzájárulhatott a magasatos jelenségeknek a mindennapi életből való eltűnése, az, hogy „az irodalom által kiküzdött és megfogalmazott értékek a társadalom számára (...) közömbösek maradnak.” In: Uő: *Szerepversek–sorsversek*, 1123. Yorick harsány-blaszfémikus hangja eszerint az értékvesztés elle-

ni tiltakozás, a Nagy László-i „káromkodásból katedrális” költői hangja.

⁴³ Nagy Gábor idézi Szőke Katalint. In: Uő: i. m. 164.

⁴⁴ Baka István művei. *Versek*, 343–353.

⁴⁵ Nagy Gábor, i. m. 169.

⁴⁶ Eisemann György: *Elsajátított idegenség és elidegenített azonosság*. A modern lírai alany önértelmezésének történetiségéhez, 57.

Irodalom

- Ágoston Zoltán: „*Be gyalázatos-édes a lét!*” Baka István költészetéről, *Nappali ház*, 1996/4., 81–87.
- Árpás Károly–Varga Magdolna: *Kettős tükörben*. Cikkek, tanulmányok, verselemzések Baka István életművéről. Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1998
- Árpás Károly: *Baka István: Vörösmarty-töredékek*. In: Árpás Károly–Varga Magdolna: *Kettős tükörben*. Cikkek, tanulmányok, verselemzések Baka István életművéről. Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1998, 15–32.
- Árpás Károly: *A lírai szerepjáték lehetőségei Baka István Yorick monológjai című versciklusában*. In: Árpás Károly–Varga Magdolna: *Kettős tükörben*. Cikkek, tanulmányok, verselemzések Baka István életművéről. Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1998, 90–100.
- Baka István: *Magdolna-zápor*. Magvető Kiadó, Budapest, 1975
- Baka István: *Tűzbe vetett evangélium*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981
- Baka István: *Farkasok órája*. Tolna Megyei Könyvtár–Szekszárd Város Önkormányzata, Szekszárd, 1992
- Baka István művei. Versek*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2003. A szöveget gondozta és az utószót írta: Bombitz Attila
- Baka István: „*Fehér és barna szárnyak*”. Beszélgetőtárs: Gacsályi József. In: *Baka István művei. Publicisztikák, beszélgetések*. A szöveget gondozta és az utószót írta: Bombitz Attila. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006, 266–280.
- Eisemann György: *Elsajátított idegenség és elidegenített azonosság. A modern lírai alany önértelmezésének történetiségéhez*. In: Bednatics Gábor–Kékesi Zoltán–Kulesár Szabó Ernő (szerk.): *Identitás és kulturális idegenség*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 56–66.
- Fried István: *Árnyak közt mulandó árny*. Tanulmányok Baka István lírájáról. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999
- Fried István: *Baka István hetvenkedő katonája*. A tragikus Hány János. In: Uő: *Árnyak közt mulandó árny*. Tanulmányok Baka István lírájáról. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 62–81.
- Fried István: *Egy és megkettőzöttség*. In: Uő: *Árnyak közt mulandó árny*. Tanulmányok Baka István lírájáról. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 186–205.
- Füzi László: *Szerepversek–sorsversek*. Baka István: *November angyalához*. In: *Jelenkor*, 1995/12., 1120–1125.
- Garay János: *Az obsitos*. In: mek.oszk.hu
- Gintli Tibor–Schein Gábor: *Az 1970 utáni évtizedek. A magyar irodalom. A költészet formái*. In: Uő: *Az irodalom rövid története*. II. A realizmustól máig. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2007, 684–713.
- Kerék Imre: *Kétely és hit között*. Baka István: *Tűzbe vetett evangélium*. In: *Napjaink*, 1982/1., 31.
- Kormos István: *Szegény Yorick*. In: *Kormos István–Baka István versei*. Unikornis Kiadó, Budapest, é. n. 39–40.
- Nagy Gábor: „... *legyek versedben asszonánc*”. Baka István költészete. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001
- Nagy Gábor: „*Hamlet koponyáját a tenyeremen tartva*”. *Szerepversek: a drámai monológtól a világte-remtésig*. In: Uő: „... *legyek versedben asszonánc*”. Baka István költészete. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001, 147–195.
- Papp Ágnes Klára: *Szépség és harmónia hermeneutikája*. Baka István: *Tájkép fohással* című kötetéről. In: *Nappali ház*, 1996/4., 75–79.
- Shakespeare, William: *Hamlet, dán királyfi*. Fordította: Arany János. In: Uő: *Öt dráma*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 195–325.
- Szöke Katalin: *Yorick pokla*. In: *Tiszatáj*, 1998/7., 63–70.
- Szöke Katalin: *A költő és a műfordító szerepcseréje*. Baka István költészetének orosz kulturális kódja. In: Füzi László (szerk.): *Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*. Nap Kiadó, 2000, 110–121. Még in: *Forrás*, 1996/5., 65–73.
- Vörösmarty Mihály: *Szózat*. In: Uő: *Költői művei I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, I. 313–315.
- Vörösmarty Mihály: *Az élő szobor*. In: Uő: *Költői művei I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, I. 364–366.
- Vörösmarty Mihály: *Az emberek*. In: Uő: *Költői művei I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, I. 470–472.
- Vörösmarty Mihály: *A vén cigány*. In: Uő: *Költői művei I–II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, I. 499–502.

FEKETE ANNA

Ünnepi vers

*A tél bezárja a napokat.
Nem marad más belőlünk, csak egy előkanyargó
füstcsík egy cigarettából. Kékesen lebeg,
aztán eloszlik. Pedig van itt dió, alma.
Forralt bort kérnél, vagy teát mégis? Lásd,
ebben a házban éltek a dédszüleim, míg éltek,
kiszáradt alma-múmiákból főztek kompótokat.
Hát ők szolgálnak itt ki, ők raknak itt rendet,
és fura válaszokat küldözgetnek a telefonomról
(dédanyám imádott mindenkinek boldog névnapot
kívánni). Esténként megmosdatnak, Annuskának hívnak,
etetnek, itatnak, a hátam mögé gyűrik a díszpárnáikat.
Lebegnek köztük lustán, jóllakottan, aztán kékesen
szétfoszlok, mint a füst dédanyám régi cigarettáiból.*

Január, te szép vagy

*Nézd,
a fagy prédának hagyta itt.*

*Mint a feldúlt ágy, olyan most
a dédmama kertje.
Hósipka alatt tántorgó bokrok,
vadul vonagló színek, fehér
hepehupák és végül az ég
diadalmas, könnytelen kékje.
Egy kuka csáléra fagyott
mosolya. És mintha a hó
vérezne: a díszbokrok
bogyóinak sejtelmes pirosa.*

*Csúszkálgatok egy kicsit
az ösvényen. Aztán beköszönök
a dédmamának: jó reggelt.*

Apa, anya, minden

*Feketébb már nem is lehetne
ez a kis tó. Megbújik a hegyekben,
földmélyi patakok és a gonoszok
álmai táplálják. Megette a köd az utat –
sehol semmi biztatás. De ezen
az apa-nélküli tájon is milyen
jó látni sötét ragyogását!*

*A hegy szemgödrébe apró
fészket váj a szél. Itt nevelgeti
fiókáit, az útra lecsapó, bátor
szeleket. Harapnak, térülnek-
fordulnak, gyorsan megfutamodnak,
viharköpenyes anyjuk otthon
becézgeti őket. A növendék
körmök hamar kicsorbulnak.
Anya! Anya! Milyen kemény,
milyen szigorú a te szereteted!*

BESZÉDES ISTVÁN
Boldog Butélia

*Ha a képzelet tárgyát
bevitted a kovácsműhely
koromfekete falai közé, finom
kis üvegcese alakját ölti magára
a kékes idomvasak, rozsdavérrel
festett üllők, fogók, zsíros fújtatók,
kormos pörölyök, kalapácsok között.*

*Felkapod akkor, s átfutsz vele
az üvegfűvőüzembe, de mire odaérsz,
ütésre váró, izzó vasdarab
még minden lehet belőle, de itt,
a kvarchomokos huták között
kis üvegcese, csipőben bő demizson,
boldog butélia már sose lesz.*

Posztumusz

Ellenére van a pasztörizálás

*Az ébredés elköveti azt a hibát,
hogy bejár éjjelente a fényes kenyérgyárba,
ahol éhes pékek gyúrják, hengerítik
a holnap zsömléit, a fogyó hold sugarát
– mindenik szája bevarrva:
most az üzem főnöke a varga.*

*Az ébredés gyakran a nyomdába is betér,
mikor az álmatlanság már a holnapi napilap
levonata felett virraszt, újság akkor
már verset nem hoz, s az olvasztóból
az eldobott sorok gőze felszáll – soröntő sziszeg,
éget a betű, mettőr tapogat, akár a vakond,
szemhéját lefogja cérna.*

*A versnek immár nem hisz a foltszabó,
az ártatlanság nem hisz a hírnek,
az ártatlanság nevelőapja a varga,
az ártatlanság szeméremajkai bevarrva.*

*Nem olyan messze a tejüzem.
Az ébredésnek ellenére a pasztörizálás.
Évek óta keveset alszik, a feje fáj, hiába
hogy a természetgyógyásszá lett patkolókovács
nittel e fényes koponyát, melyen a sebeket
szemérmes szegecselt cinklemez takarja.*

*Amilyen ez a háború – gondolja, – soha nem jut el
a harcig, s hiába várni azt is, hogy a tej fehér
zászlaja megalszik.*

Amorf

*Gyakran tűnik úgy,
többéves arccal van dolgom,
egy boldog arccal, amelyet
bogarak zabálnak.*

*Ellentmond minden
mértani szabálynak,
és mégis ő maga a mértan,
és sosem firtatja, hogy mért van,
hogy miért alaktalan,
s maga a dagály,
agyag, amit a víz neve teremtett,
jócselekedet, amit senki soha nem tett,
s elmondhatni, mikor senkije nincs itt:
amorf omnia vincit.*

Halárus tavasz

*A halál birtokában volt a kiadó,
én meg, mert szerző voltam akkor,
nem értettem, kéziratot mért nem kér
tőlem, attól féltem, ha ő nem,
más népirtás, mi szembejön,
más megrendelés az összegyűjtött
versre nem lesz.*

*A tulajdonos, ha időnként rákérdezett,
pengetem, pengetem
a lantot, válaszoltam, pergeted
te majd a hantot,
gondolta, de szépen mosolygott
hozzá, mint egy kínai halárus
tavasszal, csakhogy tovább.*

Csak így tovább! – mondta.

*Végül rá kellett jönnöm, máig lebilincsel,
miért a halál könyvespolcán az a sok
posztumusz címszó, pókhálós
reprint... a régiek közül egy sincs,
aki honorért kilincsel.*

FEHÉR BOLDIZSÁR

Kulimunka

Nekem aztán elhihetik: bármilyen kis ügy nagy jelentőséggel bírhat, főleg egy olyan kisvárosi ügyvéd számára, mint amilyen én is vagyok. Három hónapja már, hogy elvégeztem egy jogi gyorstalpalót, és irodát nyitottam a Fót külvárosában épült Briggs & Stratton Hanglemezgyár alagsorában. Három hónapja gubbasztottam odalenn, és ez idő alatt éppen csak annyi megbízást kaptam, hogy fejemet a víz fölött tudtam tartani. Ha egy forinttal is kevesebbet keresek, elmerülök, akár a súlyzó.

Annyira zöldfülű voltam, hogy nem igazán számíthattam valódi megbízásokra, ezért aztán elvállaltam mindenféle kulimunkát, ami éppen akadt. Legutóbb például késve érkezett bírósági felszólítások rendezését, holmi tilosban parkolás miatt!

Ezt a megbízást furcsamód nem is az irodámban kaptam, hanem egy barátom születésnapj koktélpertija után a Flamingó Étteremben. A partit a Fővárosi Központi Buszraktár szervezte a saját alkalmazottai számára, a születésnap csak utána csapódott hozzá. Az alkalomra sötétkék szaténöltönyt és keményített gallérú flanelinget húztam. Még csokornyakkendőt is kötöttem. Vasárnap este volt, máskor otthon maradtam volna a siralmasan kevés munkám fölött meditálni. Örültem, hogy végre kimozdulhatok.

Ahogy számítani lehetett rá, a megjelentek zömében buszsofőrök, szerelők, jegyellenőrök és sápatag könyvelők voltak, akik persze a családjukkal együtt jöttek. Én alig ismertem valakit, ráadásul a partira is egyedül érkeztem. Magányos bölény voltam. Még odafelé kitaláltam hát egy bugyuta játékot, csupán a magam szórakoztatására: elhatároztam, hogy megpróbálok az este folyamán valamennyi vendéggel szóba elegyedni, nem számít, ismerem-e vagy sem. Hamar kiderült azonban, hogy a tervem tökéletes képtelenség, ugyanis a tömeg ellepte a táncparkettet, a svédasztalt, meg a bár, és az egész emeleti galériát.

Az öltöny és a csokornyakkendő is túlzásnak bizonyult, mert egyre-másra felszolgálónak néztek. Jó néhány felvett rendelés és még több feszélyezett beszélgetés után kezdtem végleg feladni a reményt. Beültem inni egyet a bárba. A bár egyébként úgy építették, hogy hajókabinra hasonlítson, a mixer pedig kalózkapitánynak öltözött. Mivel a fél szeme le volt takarva, időnként a földre ejtette a poharakat.

– Üdv a fedélzeten! – mondta.

A székem mellett mindkét oldalon egy-egy evezőnyél meredt ki a pultból, azokra támaszkodtam.

Miközben magamban iszogattam és a tömeget figyeltem, észrevettem egy házaspárt, akik ugyanolyan félszeg tanácsalansággal bolyongtak körbe, mint korábban én. Feltűnt az is, hogy a nő annyira szorosan követi mindenhová a férjét, hogy lépni is alig marad helye. Úgy tűnt, mintha valamilyen sötét varázslat tartaná fogva, azért nem tághatna a nyomából.

Milyen közel jártam az igazsághoz! Mekkora bakot lőttem!

Aztán épp mellém ültek le a bárban.

– Üdv a fedélzeten! – mondtam nekik, miközben a mixer a poharam mellé dobott néhány jégkockát.

A férfit Szender Dávidnak hívták, a feleségét pedig Glóriának. Dávid mogorva és tagbaszakadt ember volt, fekete borostával. Bárhová ment, egy lakkozott, fekete táskát szorongatott a kezében. És Glória? Végzetesen gyönyörű volt. Abban a pillanatban beleszerettem, ahogy megláttam. Szőke volt, isteni kék szemmel, és olyan hibátlan alakkal, ami bármelyik férfit azonnal kerge birkává változtatta volna. Férje egymás után itta a koktélok, Glória pedig végig józan és mosolygós maradt.

Mikor leültek mellém a bárba, kiderült, miért mentek végig olyan szorosan összebújva. Dávid táskáját fogták közre, nehogy véletlenül elkeveredjen. Kiderült az is, hogy szaxofon van benne.

– Ma érkezünk a városba – mondta Glória. – Itt lépünk fel holnap, hát megnéztük magunknak a helyet.

– Nem számítottunk fogadásra.

– De ha már így alakult... olyan ritkán van alkalmunk, hogy kikapcsolódjunk egy kicsit.

Dávid, aki már jó sok pezsgőt megivott, egyszer csak oldalba bökött, és ezt kérdezte:

– Hát, maga meg mi a csudának öltözött pincérnek?

Nemsokára Glória észrevette néhány régi osztálytársát, és jó időre eltűnt előlünk a tömegben. Kettesben maradtam a férjével. Kértünk valamit a bárból, aztán kimentünk az étterem kertjébe, és leültünk a befagyott halastó partján, kettőnk között a nagy fekete tokkal.

– Miért nem hagyta egyszerűen a hotelszobában? – kérdeztem, mikor már elég régóta ültünk szótlantul.

– Glória meg én örökké úton vagyunk – mondta Dávid. – Tudja, városról városra, egyik hotelból a másikba. – A részekre jellemző közvetlenséggel lejjebb vette a hangját, és közelebb hajolt hozzám. – Kíváncsi rá, hányszor rabolták ki eddig a szobánkat?

– Háromszor? – találgattam.

– Hétszer – mondta Dávid.

Elmagyarázta, hogy a sok utazás miatt Glória nem dolgozhat, és ha ellopják a szaxofonját, a megélhetésükkel együtt nekik is befellegzett.

– Valami kis szarjankó eladja az ócskásnak.

– Érthető – feleltem.

Megpróbáltam szóval tartani, azt remélve, hogy Glória előbb-utóbb felbukkan, de Dáviddal beszélgetni nem volt egyszerű feladat. Talán az ital tette, talán valami más, de bármi volt a téma, a végén mindig nála és a zenéjénél lyukadtunk ki. Behunyta a szemét, és monotonon mesélni kezdett számomra elérhetetlen zenészekről és tanítványokról, koncertszervezőkről, makacs étterem tulajdonosokról, és tizenkettő egy tucat zenészfeleségről, akik még a menedzsereknél is jobban szívják az ember véréit. Képtelenség volt másra terelni a szót, vagy egyáltalán követni, amit mond. Elsütöttem egy viccet, hátha sikerül témát váltanom, de mintha meg se hallotta volna. Aztán rájöttem, hogy *valóban* nem hallotta meg. Hanyatt fekve a székén elnyomta az álom.

Fogtam a poharam, és elkezdtem körbe járni az étteremben, hátha megpillantom valahol Glóriát. Egy asztaltársaság sűrűjében akadtam rá. Intettem neki, és mikor ketten voltunk, elmondtam, hogy Dávid egy kempingszéken alszik, kint a befagyott halastó partján.

– Ha gondolja, segítek hazavinni – ajánlkoztam.

– Ó, köszönöm, de nem szükséges – mondta Glória.

– Ezer és egyszer mostam már föl a padlóról.

– Csakugyan?

– El se hinné! – nevetett.

Kettesben álltunk a falnál, én meg azon kaptam magam, hogy különféle mondva csinált okokat fabrikálok, miért is volna jobb, ha velük mennék a hotelig. Például felvettem, hogy nem a legjobb ötlet ilyen későn egyedül járni a városban, mire Glória szelíd ellenállása hamar szertefoszlott.

Kimentünk Dávidért a kertbe: még mindig ugyanúgy feküdt, ahogy otthagytam, egyik kezével a szaxofon fekete tokján. Glória seperc alatt összecsomagolta őt, és együtt befektettük a kocsis hátsó ülésére. Meglepett, milyen szakszerűen és gyakorlatiasan kezeli a helyzetet. Pontosan úgy, mint aki ezer és egyszer csinálta már. Az arca nem árult el többet az érzelmeiről egy görög-dinnyénél. Arra gyanakodtam, hogy talán ápolónői végzettsége van. Glória tisztában volt a döbbenetes szépségével, és azzal is, hogy a külsejéből miféle következtetéseket vonnak le egyből a férfiak.

– Úgyse hiszi el, mi vagyok – mondta.

Hát, egyetemem végzett matematika tanár volt!

Nem volt forgalom, könnyedén haladtunk előre az utcai lámpák halványárga fényében. A kocsis ablaktörője úgy járt, mint a metronóm mutatója, ugyanis sűrűn eleredt a hó.

– Érthető, miért lehetetlen munkát kapnia, miközben ennyit utaznak – mondtam.

– Valamit valamiért – felelte.

– Gondolom, jó sok helyen megfordultak már.

– Alig egy hónapja jöttünk vissza Párizsból. Előtte Prágában voltunk, azelőtt meg Göteborgban, Svédországban, azelőtt meg... – Glória az ajkába harapott, és finoman megrázta a fejét –, nem is tudom már, hol voltunk azelőtt. A hétvégén Veveybe utazunk, Svájcba – Glória sugárzó optimizmusa váratlanul odalett, és idegesen dobolni kezdett a kormányon. Megpróbálta másra terelni a szót. – Hát, nem gyönyörű ez a hóesés? – kérdezte.

– Mint a mesében – feleltem.

– Bármilyen messze utazzék az ember, vannak dolgok, amik nem változnak! – Biztos voltam benne, hogy többre gondol a hóesésnél, de nem mertem rákérdezni.

– Őszintén irigylem azokat, akik megengedhetik maguknak ezt a sok utazást – mondtam ehelyett. – Jóformán nem is látok mást az irodám falain kívül.

– De hát még nem is mondta, mivel foglalkozik!

Elárultam, hogy nemrég nyitottam ügyvédi irodát a városban. Azt már nem említettem, hogy az egész vállalkozás úgy vonszolja magát, mint egy hasba lőtt oroszlán.

– Nehogy azt gondolja ám, hogy mi nem tiszteljük a törvényt! – kezdte hirtelen Glória, mintha valamilyen főbenjáró büntetést készülné bevallani. – Csak, tudja, rengeteget utazunk, és nem győzik utánunk küldeni a sok levelet, számlát meg miegyebet! – Szégyenlősen bevallotta, hogy most kaptak kézhez vagy egy tucatnyi bírósági felszólítást, holmi be nem fizetett tilosban parkolás miatt.

– Befizettük volna már az elején, ha megkapjuk – mondta –, csak hát azóta már tízszer annyit kéne! Nagy kérdés lenne, ha...

– Ugyan! – mondtam. – Ez a munkám. Holnap az első dolgom lesz megnézni azokat a papírokat!

– Ó, borzasztó hálásak lennénk.

– Semmi az egész.

– Persze nem kérjük ám ingyen!

– Ugyan, ugyan – mondtam. – Semmi az egész.

Közben megérkeztünk, és eltámogattuk Dávidot a lépcsőig. Elbúcsúztam tőlük. Nem laktam messze a hoteltől, így gyalogszerrel indultam haza. Azt se tudom, melyik úton mentem – fülig szerelmes voltam Glóriába.

Másnap reggel hideg és szürke volt az ég, és vigasztalanul hullott az ólmos eső. Az előző esti koktélpartinól fáradt voltam és rosszkedvű. Akár otthon is maradhattam volna, senki se tette volna szóvá, ha netán nem megyek el dolgozni – ugyanis a magam főnöke voltam. De hát annyira kellett a pénz!

Taxit fogtam, és ahogy ígértem Glóriának, úton a hanglemezzgyár felé felmentem hozzájuk a hotelbe. Megkértem a taxist, hogy várjon, aztán kiderítettem a recepciónál, melyik szobában laknak. Egy perc múlva

már az ajtajuk előtt álltam. De mikor kopogni szerettem volna, megállt az öklöm a levegőben. Ugyanis hallottam, hogy veszekednek odabenn.

– Kihajítom az ablakon a nyamvadt szaxofont! – kiabálta Glória.

– Rajta, csak hajítsd ki rajta az egész nyamvadt életünket! – üvöltött vissza Dávid.

– Ez csak a te nyamvadt életed! Én meg tudok állni a saját lábamon is!

– Hát akkor miért nem hajítasz ki rögtön engem is az ablakon? Mindent, amivel nem vagy *maradéktalanul elégedett!* Ne feledkezz meg a függönyökről, meg a portás nyakkendőjéről sem!

– Legalább ezen az átkozott helyen maradjunk egy nappal tovább! – szirénázta Glória. – Bejárjuk a fél világot, és nem látunk belőle többet nyomorult hotelszobák falainál!

– Mert nem útifilmeket forgatunk, és nem is vagyunk istenverte turisták! Hanem istenverte zenészek vagyunk!

– Legalább lesz majd mit mesélni a gyerekeinknek! Milyen volt Párizs, anya? Hát, úgyse hiszitek, de volt egy nagy kávéfolt a padlószőnyegen, aztán meg, képzeljétek, elromlott a redőny!

– Olyan nincs, hogy egy nő elégedett legyen – mondta Dávid.

– Hát még hogy valaki egy rakás ócskavasba legyen szerelmes! – Puffanást hallottam, Glória nyilván a földre ejtette Dávid szaxofonját. Én még mindig tanácstalanul álltam az ajtó előtt, észrevettem, hogy az öklöm kopogásra készen a levegőben felejtettem. Legszívesebben berontottam volna, hogy Glória védelmére keljek – nem számított, igaza van-e vagy sem. Arra gondoltam, igazi romantikus hős válhatna belőlem, amilyen csak színházakban vagy a filmekben van:

(Amikor a függöny fölmeleg, kisvárosi, elegáns hotelszobát látunk, benne civakodó házaspárral. A nevük DÁVID és GLÓRIA. Mindketten hálóköntöst viselnek, GLÓRIA néhány hajcsavarót is. DÁVID újságot szorongat a hóna alatt, közben olyan örülten gesztikulál, mintha egy szimfonikus zenekart irányítana. Mikor a vita a leghevesebben zajlik, a nélkülözött és reménytelenül szerelmes ÜGYVÉD ront a színre. Táskájából pisztolyt ránt elő.)

ÜGYVÉD Megállni!

(DÁVID mozdulatlanra dermed, GLÓRIA felsikolt.)

DÁVID Szent Ég! Ez nem az a pincér, akit tegnap este láttunk? Hova lett a nyakkendője?

ÜGYVÉD Vége a dalnak, zenészkém!

GLÓRIA *(az ÜGYVÉD karjaiba rohan)* Tudtam, hogy valaki egyszer kiszabadít ebből a börtönből.

DÁVID Megemlíteném, hogy ez a börtön harmincezer forintomba kerül éjszakánként!

GLÓRIA *(a sírástól el-el csuklik a hangja)* Rosszul vagyok a függönyök színétől. Ráadásul a redőny is elromlott!

ÜGYVÉD *(a kibiztosított pisztolyt DÁVIDra szegezi)* Valóságos kékszakállú herceg!

(DÁVID a szaxofonját védekezően maga elé tartja.)

ÜGYVÉD Tízíg számolok, hogy elhordd magad!

DÁVID Kékszakállú micsoda?

GLÓRIA *(csúfondáros jókedvvel)* Tíz!

DÁVID Ne lőjön! *(térdre esik)* Belátom, hogy szívtelen és ostoba vagyok! Sőt, egy jó tulajdonságom sincs! *(Az ÜGYVÉD szánakozva leereszti a pisztolyt.)*

DÁVID Legjobb, ha elutazom, és porszívóügynök leszek!

GLÓRIA Már régen sejtettem! *(szerelmesen az ÜGYVÉDhez bújik)* Mutasd meg nekem a várost!

ÜGYVÉD Ahány várost csak felsorolsz, én mindet megmutatom!

DÁVID *(összepakolja a holmiját, és mielőtt elhagyja a színpadot, üdvözlésre emelt kézzel visszafordul)* Úgy látom, rám itt már semmi szükség! Minden jót, Glória!

Ajtócsapódást hallottam, aztán csönd lett. Halkan bekopogtam. Pár perc múlva Glória nyitott ajtót. Térdig érő, könnyű selyemköntöst viselt, a haját hátrafogta. A szeme vörös volt a sírástól, de még így is földöntúlian szépnek láttam. Halkan és alig érthetően beszélt. A konyhába vezetett, ahol az asztalon már vártak a bírósági papírok. Valóban nem akadt velük sok munka, könnyű rutinnak számított. Glória mindemellett nagyon hálás volt. Mivel leszögeztem, hogy nem fogadok el tőle pénzt, cserébe meghívott az esti koncertjükre a Flamingó Étterembe.

– Ígérje meg, hogy eljön – mondta Glória.

Megígértem.

A sors úgy akarta, hogy az aznap esti koncert előtt még egyszer találkozzam vele. Az irodámban ücsörögtem a nem létező ügyfeleimre várva – azaz magazinkat lapozgattam, és annyi kávé megittam, amennyi egy küklopsznak is bőségesen elegendő lett volna –, mikor Glória belépett az ajtómon. Ugyanolyan szétszórt és kisírt szemű volt, mint reggel. A ruhái szedett-vedett összevisszaságban lógtak, még az egyik cipőfűzője is kioldódott. A kezében lakkozott fekete táskát tartott benne Dávid szaxofonjával.

Csőndben eljött az asztalomig, és leült velem szemben. Olyan halkan beszélt, hogy fülelnem kellett, nehogy elmulasszak valamit.

– Dávid elment – bökte ki végre, miközben a szaxofont az asztalomra tette. – Mikor hazaértem, ez ott volt a szobában – mondta. – Dávid meg sehol.

– Ó – feleltem.

– Elment – visszhangozta Glória, aztán rám emelte indigókék szemét. – Tudom, hogy csak tegnap találkoztunk...

– Mit számít az.

– Olyan kedves volt hozzánk, és nem ismerek senkit a városban, aki segíthetne.

– Én segíték – mondtam.

Glória fölemelte és megrázta a szaxofont, közben megpotyogtak a könnyei. – Otthagytá a szobában, és még csak az ajtót sem zárta be! – úgy mondta, mintha Dávid a létező legszörnyűbb bűnt követte volna el. – De van még valami más is! – Hengeres, zöld plasztikdobozt húzott elő a zsebéből, kitette azt is az asztalra. Egy üres konyakosüveg mellett találta a földön, mondta. A plasztikdoboz címkéjén lévő feliratot némán betűztem: CIPRO.

Elállt a szám. A CIPRO ugyanis egy gyomirtó tabletta neve volt. Ha Dávid azt mind megette, Isten a megmondhatója, mi történt vele. Szívem szerint azt javasoltam volna Glóriának, hogy hagyja a pokolba Dávidot, és jöjjön el velem vacsorázni, de inkább körbejártam az asztalt, és vigasztalóan átöleltem őt.

– Semmi baj – súgtam neki. – Megkeressük!

Dávid autója a hotelnél maradt, ezért biztosra vettük, hogy gyalogosan indult útnak. Azt javasoltam, kezdjünk el autóval cirkálni a környéken, hátha megpillantjuk valahol. Mivel, gondoltam, kevesen leszünk hozzá ketten, telefonáltam Munk Samunak, a hanglemezgyár barátságos, kövér portásának, nem segítene-e nekünk a keresésben. Megsúgtam neki, hogy alkalmasint lessen be az árkokba meg a bokrok alá, miközben Dávid után kutat.

Úgy történt tehát, hogy én mentem Glóriával az öreg Fordjukon, Samu pedig a furgonjával az ellenkező irányba indult, Dávid fényképét a műszerfalára tűzve. Glória annyira el volt csigázva, hogy én vezettem helyette.

– Van valami sejtése, miért ment el? – kérdeztem már a kocsiban.

– Ó – mondta Glória. – Azt hiszem, pontosan tudom, miért. Nem akarta, hogy én menjek el.

Ezt meg kellett magyaráznia.

– Reggel veszekedtünk – mondta. – Igazság szerint már hét éve, mióta házasság vagyunk, ugyanazt a vitát folytatjuk hétről hétre, valahányszor új helyre utazunk. Dávidot nem érdekli semmi a zenéjén kívül. A pokolba is elmenne egy fellépésért. – Glória méla egykedvűséggel bámult ki az ablakon. – Néha az az érzésem, hogy legszívesebben engem is belegyömösölné a tokjába, hogy csak vakon kísérjem bárhová.

– Ó – mondtam. Más nemigen jutott eszembe.

– Lassan már bejártuk a fél világot, és nem láttunk belőle többet a hotelszobák falainál! Ez persze őt egyáltalán nem zavarja. Most azon veszünk össze, hogy azt

mondtam, szeretnék pár nappal tovább itt maradni. Megnézni a várost, pihenni. Már így is túl sok mindenről lemaradtunk.

Egészen eddig abban a tudatban voltam, hogy Dávid bizonyára nagyon különleges ember lehet, ha Glória feleségül ment hozzá, mikor alighanem bármelyik férfit megkaphatta volna az egész nagyvilágon. De abból, amit a kocsiban hallottam, egyre inkább kitűnt, hogy Dávid nem rejt magában több izgalmat még egy domborzati térképnél sem. Megtudtam például, hogy lemondott egy találkozót a dalai lámával, csakhogy skálázhasson.

Miután Glória befejezte, nem beszélünk sokat, csak figyeltünk, és mindig szóltam neki, ha elmentünk egy-egy múzeum, szobor, vagy park mellett. Azon voltam, hogy minél többet megmutassak neki a városból. Az ódon közkönyvtárat, templomokat, házakat. Az ólmos esőnek híre-hamva sem volt. Megint csak hullott a hó.

Dávidot ugyan nem találtuk meg, de úgy egy óra keresgélés után megtalálta Munk Samu, a hanglemezgyár barátságos, kövér reggeli portása. Telefonon hívott minket, miközben épp egy régi szélmalmost mutattam Glóriának. A vonatállomáson akadt rá Dávidra.

– Nincs semmi baja? – kérdeztem.

– Nagy baj ám az agybaj! – harsogta Samu.

– Tessék?

– Úgyse hinnék el nekem – mondta Samu. – Legjobb lesz, ha idejönnek, és megnézik maguk.

Nem jártunk messze, tíz perc múlva már az állomáson voltunk. A látvány elképesztő volt: Dávid a földön feküdt, párhuzamosan a sínekkel. Középső ujját a zakójába akasztotta, nadrág nem volt rajta. Nyakalta a whiskyt, és közben üvöltve egy gyerekdalt énekelt.

*Élt egy apó odafenn a fán,
A szakállát túrta, mást mit se bánt,
De a madarak az égen,
Megkopasztották szépen,
Hogy fészket rakjanak maguknak a fán.*

Glória ugyanazzal a hideg szakszerűséggel hozta rendbe Dávidot, amivel a buszraktáros koktélpárti után is. Az arca most sem árulta el, hogy mulatságosnak vagy éppenséggel kétségbeesítőnek találja-e a helyzetet. Visszaérve a hotelbe, kávéfőzőt, és ágyba dugta a férjét. A szaxofont tokostul jó mélyen elzárta az egyik szekrénybe. Azon se csodálkoztam volna, ha a kulcsát a kanálisba ejti.

Megittuk a kávéfőzőt, és elmentem.

– Kész csoda, ha ezek után eljön a koncertre – mondta Glória.

– Kész csoda, ha lesz ezek után koncert – mondtam én.

Az irodámban még megvártam, hogy leteljen a munkaidőm, aztán hazamentem átöltözni. Hagytam a pokolba a szaténöltönyt meg a csokornyakkendőt, helyette szmokingot és vastag öltönykabátot vettem. Odakinn vadul szakadt a hó. Úgy mentem a taxival, hogy útba essen a hotel, de nem láttam előtte Dávid és Glória öreg Fordját. Vagy a fellépésre mentek, vagy el innét, minél messzebbre.

A Flamingó Étterem teljesen átalakult a koktélparti óta. A bejáratát kötélkordonnal vették körül, és vörös szőnyeget borítottak az ajtaja elé. Cilinderes inas nyitotta-zárta az ajtaját. Odabenn a svédasztal meg a galéria helyére asztalok kerültek, a táncparkett mögötti térre pedig hatalmas, fekete versenyzongora. Mikor Dávid és Glória a színpadra léptek, a nézőtér derengő félhomályba zuhant.

Hátul ültem, meghúzva magam egy sötét zugban, de azért így is jól láttam mindent. Glória piros estélyi ruhát viselt, Dávid közönséges szmokingot. Dávid még meg is borotválkozott, csupán egy vékony bajuszt hagyott meg a szakállából.

Glória a zongora mögé ült, a férje nyakában ott lógott a szaxofon.

És akkor Glória lesújtott a billentyűkre. Varázslat volt. Epifánia. Mikor a szaxofon mélyen, rekedten és őrjítően bömbölni kezdett, megszűnt minden. Az evőeszközök csörömpölése, a beszéd. Már csak az éjfeleke, andalító jazz létezett.

Dávid boszorkányos ügyességgel játszott, Glória bárhová követte őt a zongorán. Három teljes órán át játszottak, a vendégek közben cserélődtek, de én ott maradtam végig a sarokban, letaglózva, egyik italt rendeltem a másik után. Amit átéltem, az valódi megvilágosodás volt. A sötét varázs, ami Glóriát is fogva tartotta, viaszbabuvá dermedtett. Érthetővé vált, miért Dávid kellett neki, bármely másik férfi helyett a Földön. Glória valójában a zenébe volt szerelmes. Ha az ember egyszer meghallotta azt a szaxofont, nem szabadulhatott tőle. Lehetett bármilyen unalmas vagy ostoba alak is Dávid, ha játszani kezdett, félkézrel elbánt mindenkivel. És még élvezte is.

Korábban úgy terveztem, hogy a műsor végén oda megyek hozzájuk elköszönni. De nem mentem. Csak bénán ültem, és arra gondoltam, milyen jó volna velük tartani. Bárhová. Mikor végeztek, Glória lezárta a zongora fedelét, és meghajoltak.

Elszört taps szól az asztalok felől.

LÁZÁR BALÁZS

három jegyzet

*nagy szürke hal volt a reggel
s ahogy nesztelen siklott el
a mélyvíz-félhomályban
csönd végtelen csönd támadt
majd súlyával a lomha
víztömeg szétroppantotta
a mozdíthatatlan időt*

*

*leválik lassan lélekről a test
mint maghéjról a puha gyümölcsbőr
s míg elbomlik aztán az édes anyag
a kemény csont tovább őrzi a titkot
melyből egyszer (talán) még új élet fakad*

*

*fényben csorgó nyári délelőtt
melyet hirtelen összetör
a déli harangszó jégverése*

lélekcúg

*gondolataim röppályáját
eltéríti bizonyos belső huzat
lélekcúg a változtathatatlan
s a jelenlét nyitott ablaka között
az indulás csak körbenjárás
a megérkezés csak illúzió
hiába űzöd folyvást magad
nem lehetsz több saját hiányodnál
a múltat nem lehet kiszellőztetni
ideje hát becsukni magadban
a virtuális nyílászárókat
nehogy véletlen téged is
kirepítsen egy fölös mozdulat*

KOMÁN JÁNOS
**Az enallagé komplex
 képszerkezete**

Enallagé görögül, immutáció latinul, fölcserélés magyarul. A szakirodalom a jelzőeltolás fogalmát is használja. A stilisztika gondolatalakzatként tartja számon. Gondolatalakzat vagy még ennél is több? Elsősorban erre a kérdésre szeretnék válaszolni. Szűkebb értelemben a birtokszóhoz tartozó jelzőt egy másik mondatrészrel társítjuk, legtöbbször főnévvel, ezért a jelző eltolódik a logikailag hagyományosan társított jelzett szótól. Ugyanakkor esszém megírását az is ösztönözte, hogy egy-két szakmai figyelmetlenségre is föl hívjam az érdeklődők figyelmét. Azt is sejtetni szeretném: az enallagé meggyőz arról, hogy az irodalmunkban uralkodó referenciális közlés helyett az emotív, művészi közlés teszi értékesebbé, maradandóbbá az igazi műalkotást.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy Kocsány Piroska öt dolgozata¹ kivételével, melyek alaposabban foglalkoznak az enallagéval, a magyar nyelvű szakirodalom legtekintélyesebb képviselői megelégszenek egy-két mondatnyi értelmezéssel.

Az alábbiakban, a stilisztika szaktekintélyeinek ismert fogalomhatározásait figyelembe véve, a bevezetőben fölített kérdésre szemléltető példák bizonyító erejével igyekszem válaszolni.

Kovács Endre kevésbé pontos, kevésbé világos értelmezése szerint a klasszikus retorika egyik gondolatalakzata: „a jelző váratlan, a szokásostól eltérő elhelyezése a mondatban”.² Szathmári István érthetőbben határozta meg az enallagét: „jelzőeltolás, az impresszionista stílusban gyakori alakzat: a jelző nem amellet a szó mellett áll, amelyre logikailag vonatkozik, hanem egy másik szó elé kerül”.³ Szabó Zoltán értelmezése szerint az enallagé „az összképzet logikailag hibás szintézise”.⁴

Kocsány Piroska, aki mindeddig a legalaposabban és a leggazdagabban szemléltetve írt értekezéseket az enallagéről és a hipallagéről – német és magyar nyelven –, az enallagét a következőképpen magyarázza: „az adott jelzett szóhoz illesztett olyan jelző, amely nem hozzá, hanem egy ugyanabban a szintagmában szereplő másik szóhoz tartozik logikailag”.⁵

Szörényi László és Szabó G. Zoltán értelmezése alapján az enallagé „a jelzők szintaktikai átrendezésén alapul. Ez esetben a jelző nem az előtt a névszó előtt áll, amelyhez a köznapi értelemben kapcsolnánk, hanem a szó-, illetve mondatszerkezet egy másik döntő fontosságú szavához – általában főnévhez – kapcsolódik, amelyhez logikai szempontból nem tartozhatik”.⁶ Kemény Gábor viszont kijelenti, hogy „a jelzők helycseréjén alapuló képfajtának megtartottam a hagyományos hypallagé” (tehát nem az enallagé nevet), melyet a metafora alfajának tekint. A továbbiakban megállapítja, hogy „csak azok a szerkezetek minősíthetők hypallagénak, melyeknek közvetlen közelében ott van a főnév is, amelyre a szándékosan eltolt jelző valójában vonatkozik”.⁷ Megjegyzem, hogy Kemény Gábor szemléltető példáit a szakirodalom szakértői közül többen is az enallagék közé sorolnák.

Hasonlóan zavarkeltő a *Világirodalmi lexikon* hipallagé címszavánál olvasható meghatározás, amely – Kemény Gábor meghatározásától eltérően – először a hipallagé „ellenkező szerkesztésére” figyelmeztet, majd az enallagéra jellemző meghatározást közli, ami ugyancsak megzavarja a tájékozatlan érdeklődőt. „Szűkebb értelemben a hipallagé a jelzőnek az eredeti, logikai kapcsolatból való kiszakítását és más szóhoz rendelését jelenti”.⁸ Tehát ez a megállapítás az enallagé meghatározása. Következésképpen az enallagét a hipallagé alfajához sorolja. Megjegyzem, hogy az enallagé címszónál a következő állítást olvashatjuk: „A hipallagé egyik típusa is enallagénak tekinthető”. Szemetszűrő (és vitatható) ellentmondások. Vitatható, és vitatják ezt a feltevést, amely az enallagét a hipallagé alfajának tekint. Az idézett hipallagék: fejébe nyomta kalapját; visszaadták az életnek, melyek logikailag

¹ Kocsány Piroska: *Az enallagé kettős természete*. In: Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta Kiadó, Bp., 2003. 113–118. Kocsány Piroska: *A hypallagé és az enallagé: szintaktikai vagy szemantikai alakzat?*, In: Magyar nyelvjárások XXXVII. 1999. 299–304. Kocsány Piroska: *Jelentésátvitel a metonímia és a metafora között*. In: M. Nyj. XXX. 2000. 263–270. Kocsány Piroska: *Enallagé*. In: *Alakzatlexikon*. Tinta Kiadó, Bp., 2008. 177–181. Egy német nyelvű dolgozatot Molnár Annával együtt közöltek 2001-ben a frankfurti Metalinguistica című szakfolyóiratban.

² Kovács Endre: *Enallagé*. In: *Világirodalmi lexikon*, 2. Akadémiai Kiadó, Bp., 1993. 1097.

³ Szathmári István: *Enallagé*. In: *Stilisztikai lexikon*. Tinta Kiadó, Bp., 2004. 35.

⁴ Szabó Zoltán: *Kis magyar stílustörténet*. Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1970. 260.

⁵ Kocsány Piroska: *Az enallagé kettős természete*. In: *Retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta Kiadó, Bp., 2003. 113.

⁶ Szörényi László – Szabó G. Zoltán: *Kis magyar retorika*. Helikon Kiadó, Bp., 1997. 125.

⁷ Kemény Gábor: *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*. Tinta Kiadó, Bp., 2002. 131.

⁸ Kiss Sándor: *Hipallagé*. In: *Világirodalmi lexikon*. 4. Akadémiai Kiadó, Bp., 1998. 477.

„kalapjába nyomta a fejét”, „visszaadták neki az életet” változatban lennének helyesek. Ezek a példák azt igazolják, hogy a hipallagé az ellenkező szerkesztésén, az ok-okozat fölcserélésén alapszik (pl. „köszönt a kilincs kézfogása”). Szemléltető példaként említhetjük meg József Attila gyakran idézett *Nyár* című versének sorait, melyben (hipallagé és enallagé is található) a nyír rázza a szellőt („ezüst derűvel ráz a nyír egy szellőcskét”), és nem a szellő a nyírfát (hipallagé). Az ilyen a hipallagék élesen elkülöníthetők az olyan enallagéktól, mint a „magas Róma falai” (Vergilius) vagy az „istenek alvilági ereje” (Vergilius), melyek csakis így lehetnek logikailag helyesek: Róma magas falai; alvilági istenek ereje.⁹ Vagyis az ok-okozati viszony megfordításával, fölcserélésével jön létre a hipallage, tehát nem téveszthető össze az enallagéval. Meg kell említenem ezt a pontosítást, mert Szathmári István enallagéként értékeli a hipallagét,¹⁰ tévesen kiszakítva, kiemelve a „ráz a nyír egy szellőcskét” verssort.

A felsorolt meghatározások – a Kemény Gáboré kivételével, amely azt sugallja – helyesen –, hogy az enallagét is a szóképek közé soroljam, amint Kemény teszi ezt a hipallagéval – csak gondolatalakzatnak tekintik az enallagét és a hipallagét. Legújabbban Kocsány Piroska figyelt föl az enallagé szóképek-tartalmára is.¹¹ Azt, hogy gondolatalakzatokról beszélünk az enallagé és a hipallagé vizsgálatakor, nem kérdőjelezhetjük meg, hiszen mindkét gondolatalakzat a hangok, szavak, mondatok hagyományostól eltérő művészi elrendezése, a tartalom művészi előadása érdekében történő szokatlan, de logikailag érthető világos átrendezése. Eddig a meghatározás mindkét gondolatalakzatra, komplex képre érvényes. Kemény Gábor eltérő, igazolható meglátása sugalmazta azt, hogy ne csak a hipallagét, hanem az enallagét is szóképként könyveljem el, és ne csak szóképként, hanem komplex képként is értelmezzem. Ezt az állítást szemléltető példák elemzésével fogom igazolni, magyarázni, miszerint az enallagé, hasonlóképpen a hipallagéhoz, nemcsak gondolatalakzat, hanem az egyik legértékesebb komplex képünk.

Mivel irodalmunk nem bővelkedik példákkal – és az utóbbi években ismét megkedveltük ezeket a komplex képeket, gondolatalakzatokat – igyekeztem olyan szemléltető sorokat idézni, amelyek még nem kerültek a szakirodalom figyelmébe.

Arany János *Toldi* című elbeszélő költeményének második énekében olvasható: „Ütni készül ökle csontos

buzogánya.” Világos, könnyen érthető szemléltető példa. Nem a buzogány csontos, hanem Miklós ökle. A jelzőeltolásnak köszönhetően a csontos minőségi jelző értéke súlyosabbá válik: metaforát alkot a csontos buzogány jelzős szó szerkezet, ugyanakkor eltávolítja, feszültséggel tölti meg az ökle buzogánya metaforát. Tehát a jelzőeltással egy értékesebb szóképek – komplex kép – keletkezett, mintha ezt írta volna a költő: „csontos ökle buzogánya”. A jelzőeltással följújtotta, értékesebbé tette a képet, ami abban a korszakban költői nyelvújítás volt, hiszen – jelenlegi ismereteink szerint – ritkán fordulnak elő enallagés komplex képek a XIX. századi költészetben.

Az egyik – több szakíró által is idézett – példa Szabó Lőrinc *Hajnali himnusz* című költeményében olvasható: „...és harmatos örömtől borzong a fenyves zöld élete...” A megszokott logikai sorrend szerint „a zöld fenyves élete” szintelen, esztétikailag elavult kép. A jelzőeltással a „zöld élete” metaforával gazdagodott a szegényes kép. A hagyományos szó szerkezet fölbontása miatt logikailag hibásnak tekinthető szó szerkezet helyett egy új, érthető, logikus szókapcsolat keletkezett, amelyet úgy kell elfogadnunk, mint egy hibátlan – mert érthető – új logikai gondolkodásra épülő komplex képszerkezetet. Megjegyzem, hogy a szavak logikai sorrendjének ilyenszerű elhelyezése gazdagabbá, szebbé teszi a nyelvet, ha világos, érthető az új társítás. Szerintem ezt a megállapítást Szabó Zoltán meghatározásához, aki „logikailag hibás szintézisről beszél”,¹² sürgősen hozzá kell fűznünk.

A fenti példával jól szemléltethető – érzékeltethető és értelmezhető, hogy a jelzőeltással szerkesztett enallagék, mint komplex képek, eltérő értékűek. Az alábbi idézetben található jelzőeltások is ezt bizonyítják.

„...szégyenkezem e lomha sártól
s hírektől mocskos alkonyon.”

(Radnóti Miklós: *Hispania, Hispania*)

A „lomha sár” hiányos enallagé harmadik eleme egy személyes névmás vagy főnév lehet, egy lomhán járó ember. Ugyanakkor melléknévi metaforaként is értékelhetjük. A hírek mocskos jelzője (mocskos hírek alkonya) fölértékelődik az alkonnal társítva, hiszen az alkony mocska (egy nap alatt összegyűlt mocsok) már sok mindent juttat eszünkbe, tartalmasabbá vált a szó-párosítás. Az alkonynak híre van és mocska, vagyis két metafora alkotja a komplex képet. Ezek szerint máris megerősíthetjük azt a megállapítást, hogy az enallagék értékének súlya képenként (gondolatalakzatonként), mondatbeli szerepüként változhat. Az enallagék

⁹ Kovács Endre, *i. m.* 1097.

¹⁰ Szathmári István, *i. m.* 36.

¹¹ Kocsány Piroska: *Enallagé. i. m.* 177–181.

¹² Szabó Zoltán *i. m.*, 260.

művészi értékének megállapításakor – mostani ismereteim szerint – azt is figyelembe kell vennünk, hogy az eltolt jelző milyen távolságra került az eredeti helyétől, és azt is, hogy csak kétszavas, metaforikus költői esz-közként jelentkezik, és azt is, amikor mind a három összetevő rész egymás melletti használatához ragaszkodnak a szerzők. Remélem, hogy a szemléltető példák elemzésével sikerült bebizonyítanom: az enallagé nemcsak gondolatalakzat, hanem egy igen értékes, költői nyelvújításnak tekinthető komplex kép is.

Adalékként megjegyzem, hogy az enallagék elég ritkán fordulnak elő a magyar költői nyelvben. József Attila verseiből mindössze az említett enallagét és hipallagét tartalmazó verssorokat idézi a szakirodalom. Igaz, egyes szerzők figyelmesebb fölfedezőknak bizonyultak. Nem véletlen, hogy a szakma nagyjai saját fölfedezésüknek tekintik, és szinte szerzői joggal akarják védeni a talált komplex képeket, gondolatalakzatokat.

Kocsány Piroska fölhívja a figyelmünket arra, hogy léteznek olyan metaforák, amelyek enallagéként viselkednek. Pl.: füllentő beszéd, szemhunyor lemondás, sebesült hang. Megállapítható, hogy a felsorolt példák könnyen érthetőek, mert a hiányzó személyes névmásra vagy a hiányzó főnévre utalnak, tehát a szükséges harmadik elemet is fölfedezhetjük. Így az alábbi idézetben is.

„*A lejtőn túl: ködös rét,
bokros homályban fénytelen patak.*”

A verscím is segít az enallagé megfejtésében, vagyis a bokros erdő homályáról beszél a költő. Ugyancsak ebben az Áprily-költeményben egy kiemelkedő esztétikai értékű enallagé olvasható, melyben mind a három összetevő elem megtalálható.

„*Ahogy haladnak csillagos mohában,
nagy odvas szemmel bámulnak a fák.*”

A fa odvas jelzője a szemmel társítva metaforát alkot, amelyet egy újabb metafora kísér: a fáknak szemük van. A bámuló fák megszemélyesítést akár igei metaforának is tekinthetjük. A kép komplexitása vitathatatlan.

Radnóti Miklós *Február* című versikéje ugyancsak az enallagé gondolatalakzat képi komplexitását bizonyítja.

„*Megvillan a nap, hunyorint.
S íme fehér hangján
rábéget a nyáj odakint.*”

A nyáj fehér jelzőjét a hanggal társítja. A jelzőeltolás eredménye szinesztézia (fehér hang).

Nem fejezhetem be ezt a dolgozatot anélkül, hogy ne hívnam föl a figyelmet némely szerzők figyelmetlenségére, amikor az enallagéről és a hipallagéről írnak.

A *Világirodalmi lexikon* enallagé címszó írója¹³ egy Vergilius- idézettel (ibant obscuri sola sub nocte = sötétben mentek a magányos éjszakában) szemlélteti az enallagét. A hipallagé címszavának írója ugyanezzel az *Aeneis*-sorral szemlélteti a hipallagét,¹⁴ anélkül, hogy az egyik vagy a másik szakíró is (Kovács Endre, Kiss Sándor) fölhívna a figyelmünket arra, hogy ebben a verssorban két gondolatalakzat található. Amikor a főnti versorból a sötétben mentek az éjszakában részt emeljük ki, vagyis a járókelő személyekre, nem az éjszakára vonatkozik a sötét jelző határozós alakja, akkor enallagéről, amikor pedig ők „mentek a magányos éjszakában”, vagyis a magányos személy helyett az éjszakára vonatkoztatjuk a magányosságot, fölcseréljük az okot az okozattal, hipallagéről beszélünk. Hasonló példával vezetik félre a szakírók a tájékozatlan érdeklődőt, amikor csak enallagét vagy hipallagét fedeznek föl József Attila idézett költeményében. És ezt a figyelmetlenséget föl is fedezhetjük Szathmári István *Stilisztikai lexikonjában*¹⁵ és Szörényi-Szabó *Kis magyar retorikájában*,¹⁶ amikor az előző a hipallagét enallagénak, az utóbbi pedig – helyesen – hipallagénak nevezi, anélkül, hogy az egyik és a másik is figyelmeztetne arra, hogy mind a két gondolatalakzat megtalálható az alábbi verssorokban, melyeket, nyomtatékosítás végett, ismét idéznem kell.

„*Ezüst derűvel ráz a nyír* (nem a derű, hanem a nyír törzse ezüstös – enallagé)
egy szellőcskét és leng az ég” (a nyír rázza a szellőt – hipallagé)

(József Attila: *Nyár*)

Kocsány Piroska, az idézett szerzőkkel ellentétben, fölismerte „az enallagé kettős természetét”, azt, hogy az enallagé elemeiben metaforát is tartalmazhat. De tartalmazhat szinesztéziát, oximoront, metonímiát és megszemélyesítést is. „Egy sor enallagé metaforikusan is értelmezhető” – írja említett tanulmányában, de – a többi szakíróhoz hasonlóan – csak gondolatalakzatként könyvelte el az enallagét. Később, a Szathmári István által szerkesztett, 2008-ban megjelent *Alakzatlexikon*

¹³ Kovács Endre, *i. m.* 1097.

¹⁴ Kiss Sándor, *i. m.* 477.

¹⁵ Szathmári István, *i. m.* 36.

¹⁶ Szörényi László-Szabó G. Zoltán: *i. m.* 125.

már idézett oldalain beszél az enallagé szóképi jellegeről, de az enallagé komplex képszerkezetének említése nélkül.

Az enallagé és a hipallagé komplex képszerkezetét bizonyító, szemléltető példák és magyarázatuk a bevezetőben fölített kérdésre adott választ próbálják igazolni, mely szerint mindkét gondolatalakzat a leghatásosabb esztétikai értékű komplex képszerkezetünk közé sorolható. Meg kell jegyezni, hogy – ismereteim szerint – az enallagé komplex képe gazdagabb: emotívabbá, művészbé teszi a költői, írói alkotást, a hipallagé

komplex képe pedig inkább érzelmi töltetével jeleskedik, de szegényebb képi komplexitása.

Az enallagé tanulmányozása még mindig sok kutatómunkát kér. Alkalmazása a költői nyelv fölfrissítésének, művésziessébbé, érzékletesebbé tételének egyik lehetősége. Ha igaz az, hogy az érzések éltetik a költeményt, akkor előnyben kell részesítenünk, mert érzelmi hatása vitathatatlan. Jelenlegi ismereteink szerint a magyar költészetben alig található a jelentős költőknél egy-két enallagé és hipallagé. Nem véletlen, hogy a szakirodalom szinte ugyanazokkal a példákkal szemléltet.

BAÁN TIBOR
Képeslapgyűjtő

*Papírba préselt pihegések...
Még hallani...
Jöttek s szárnyuk himporán
dózsólt a délután.
Ragyogott, mint okuláré
s messzelátó üvegén
Óbuda és Velence
andalító kelepce...
Üdvözlét Ilonának,
a szőke délibábnak.
„Teszem majd tiszteletem.
Kézcsókom a családnak.”
Érkeztek a reggeli mellé,
a baljós újság mellé
odakozmált épületek,
ezeréves szirtfalak,
fenyők és vitorlások,
szanatóriumi hírek,
születésnapok s a szerelem
galambjai szegények...
Jöttek a színes hírek,
mint egy tündér álmai –
legyezők villanásai.
Fodrok, keringők, gondolák,
tavasz, nyár... hó,
szilveszteri kacskaringó.*

*Boldog új évet!
pukkadó pezsgősüvegek;
„életvonala hosszú,
hát nem kell búslakodni!”
Folyik a pezsgő,
eláznak a képek,
uszonyt növesztenek
tegnapi remények.
Holnap, hej holnap
címeztek, feladók
e szintérről lelépnek:
kihullnak korunkból,
mint a repülő, s
szakállas Doberdo...
Elügetnek a nagyapák,
s a fényben ázó kalapok,
a szépséges menyasszonyok...
Eltűnik minden kacsintva
az enyészetbe hullva.
Eltűnünk szépen, csúnyán,
mint múzeumi kaftán.
Kifakulnak a színek.
Csorbulnak oszlopok, ívek.
Ködgomolyag úszik
a talajszint felett.*

PUSZTAI ZOLTÁN

Fokozatok

1. forogni olyan körökben nem. vissza a csigaházba, amíg a szem csillámporos csecsebecséktől káprázik, amíg a díszlet mögötti tartomány falán az óra trójai faló gyomrából lopakodó koravén ködevőknek kakukkol, amíg az ostor eszeveszett, bomlott elméjű kalandorok parancsszavára csattan, és halszállkás feszületen pihenteti éjsötét tekintetét, Jupiter fényétől fényévnnyire terítve hedonista, győzelmi torokhoz álmában asztalt a felfuvalkodott, pókhasú uralkodó, s a lángvörös iniciálé szerinti jövendölést, képírást valóra váltva, Marsról masírozó hadoszlopot kísér szélcsendben bűn és a szégyen kövén az éden felperzselt mezejét gyalázva fennhangon lépten-nyomon, a romlás virágait magasztaló, skorpiót kezesebárányként imádó szó.

2. nyilvánvaló: olvadó jégcsapon, hópelyheken, marakodni mit ér alámerülve füstszürke félhomályba, mint tengerfenékre gyöngyért a bűvár; inkább a holdvilágárok csillagösvénye, sárguló avar takarta csöndje, mintsem a mihaszna önimádat nárcisztikus strófáit zengni a húsosfazék kígyót és békát forrázó levének gőzétől mámorosan, vagy rilkei magaslatokban lebegve körmölni légből kapott, kilúgozott mondatot folt hátán folt felhőpárnára, pecsétetes lapra, s az éjszaka leple alatt, a maradék magvakat szórva a szikes talajra, azt hinni: mindig is így volt és így kígyózhat örökkön-örökké története, s hogy rögtönzött örömszene, amit a szél életfa leveleit pörgetve a sokadik vízözön előtt a porban, egérfogak morzsolta aranydióról, ezüstös angyalhajról zenél.

3. nélkülözhető némely dolog. boldoggá boldogtalant, midőn is alantas szándékot követő megkövezés avat, és fésületlen szitokszavak haragos kórusára csattan a keresztúton Káin és Ábel kénye és kedve szerint megint a korbács: lemondani könnyű alantas felszínről, másról, ragacsos vattacukorról, álságos mázról, esthajnalcsillag ígérte menny tükörképét álmodva barlangrajzokkal kifestett boltívre, falakra benn, távol a mától, várva a Szent Korona országának újbóli jövételét; szisszenni vélt és valós sérelmekhez, sebekhez: miért, ha túl már a felhabzó, tarajos hullámok takarta időn, közel az öröklét vizét kínáló kerthez, parányinak tűnik az égszínkék égitesten menetelő hitehagyott helytartók, vazallusok hergelte siserehad maroknyi serege, hadoszlopa, s ha karnyújtásnyira ragyog, mint égkő a foglalatban, fénye a kimondhatatlan, igékben, szavakban is: az Örökkévalónak már.

GÖMÖRI GYÖRGY Az első világháború angol költői

Az első világháborút nemcsak óriási vérveszteségük teszi emlékezetessé az angolok számára, hanem az is, hány fiatal író és költő esett el a franciaországi és más harctereken. Szerb Antal szerint „szimbolikus jelentőségű, hogy angol volt a világháborús élmény legnagyobb költője... Wilfred Owen”. Bár a német, orosz, vagy az osztrák–magyar elesettek száma felülmúlta Brit Birodalom háborús halottainak számát (az „csak” egymillió volt!), azt kell mondanunk, az Egyesült Királyságot, azon belül is Angliát ért, a legnagyobb *minőségi* csapás. Míg az első világháborúban csak két igazán számon tartható magyar költő (Békássy Ferenc, Gyóni Géza) vesztette életét, Tim Cross nagy nemzetközi versantológiájának (*The Lost Voices of World War I*, London, 1988) tartalomjegyzéke nem kevesebb, mint *tizenhárom* olyan ismertebb angol költő nevét sorolja fel H. H. Monrótól Wilfrid Owenig, akik áldozatul estek a négy éven át tomboló esztelen vérontásnak.

Magyarországon egyedül Ady Endre ellenezte a háborút kezdettől fogva (*Emlékezés egy nyár-éjszakára*) – Angliában a fiatal költők többsége inkább germanofil vagy kozmopolita volt, mint sovén érzelmű, nem látta értelmét a rokonnemzetek közötti fegyveres konfliktusnak. Érdekes a háborút kizárólag „önvédelmi”, nem birodalmi szempontból elfogadó Edward Thomas (1878–1917), akinek versét alább közöljük. Itt már a cím önmagában sokatmondó: *Nincs választás valami jó és rossz között*. Ezt Thomas a világháború kitörésekor írta, de csak később, halála után adták közre. Thomas, aki különben Petersfield mellett lakott, Rupert Brooke és Békássy Ferenc barátja volt, korábban inkább könyvkritikákat és esszéket írt – belőle, mondhatni a háború csinált elismert, jónevű költőt. De a háború elején mégis a már 1915 tavaszán (vérmérgezésben, nem a csatatéren) elhunyt Rupert Brooke volt az, aki meghatározta az angol közvélemény érzelmi hozzáállását az eseményekhez.

Brooke verse, *A katona* idealizálja a távoli Angliát, pontosabban emlékei Angliáját. „A szív, melyben már nincs harag vagyis gyűlölet (*all evil shed away*)”, utalásként értelmezhető nemcsak Brooke személyes ellen-szenveire, de az Anglia hadbalépését megelőző német-ellenes felháborodásra, majd annak lecsillapodására is. Ez a rövid, kissé melankolikus vers azáltal vált emblematicussá, hogy Brooke-ot halála után nemcsak barátjai magasztalták írásban, de Winston Churchill a *The Times*-ban közölt méltatásában külön felhívta a hősi halottnak tekintett Brooke-ra az angol olvasóközönség figyelmét. Történt ez 1915 áprilisában, amikor is Churchill úgy vélte, Brooke „minden volt, amit Anglia legnemesebb fiainak kívánunk, hogy legyen”.¹ Addigra már a korábbi elkötelezettség, amellyel az Egyesült Királyság belépett az első világháborúba, meglehetősen csökkent – 1914 végén a brit expedíciós hadsereg Ypresnél roppant veszteségeket szenvedett, elvesztve emberállományának nyolcvan százalékát!² Egy másik, Oxford helyett a frontra került költő, Charles Hamilton Sorley, aki ugyancsak 1915-ben halt meg, egy levelében ekkor már ezt írta: „Anglia – rosszul vagyok ettől a szótól”, és Brooke versét túl szentimentálisnak és önsajnálattal átitatottnak találta. Mindez nem befolyásolta a Brooke-legenda virágzását és elterebélyesedését, amit csak napjainkban sikerült egy-egy kritikusabb életrajznak lebontania és szétrombolnia.³

De azok, akiket a mai angol irodalomtörténészek „háborús költők” (war poets) néven tartanak nyilván, Wilfred Owen vagy Isaac Rosenberg (illetve a háborút túlélő Sigfried Sassoon) már nem az első benyomásokra vagy élményekre reagáltak, hanem arra a négy évig tartó mérhetetlen szenvedésre, amit a lövészárkok sárba-mockkába ragadt, gáztámadásoknak és ellenséges ágyútűznek kitett katonáknak nap mint nap el kellett viselniük. Owen is, Rosenberg is 1918-ban halt meg – Owen már jóval korábban tudta, hogy egy gáztámadás áldozatai a „dulce et decorum est – pro Patria mori” jelszavát csak mint Roppant Hazugságot tudják értelmezni. Hogy ennek a szörnyű és alapjában értelmetlen háborúnak (amit igazából a fegyvergyárosok profitésége sem magyaráz!) sem a hazafisághoz, sem a szabadsághoz nincs igazán köze. Egyik legmeggrázóbb verse azonban egy ótestamentumi jelenetet ír újra – ebben Ábrahám nem hallgat az angyalra, aki kecskebakot ajánl áldozatul Izsák helyett. Nem, a vénember (szimbolikusan az apák és nagyapák nemzedéke) feláldozza Izsákot, illetve „Európa összes magzatának felét”. Legjobb tudomásunk szerint itt közöljük először nyomtatásban Wilfred Owen *A vénember és az ifjú tanmeseje* című versét.

¹ Idézi Jon Stallworthy Tim Cross antológiájában: *The Lost Voices of World War I*, Bloomsbury, London, 1988, 54.

² Jeremy Paxman: *The English. A Portrait of a People*, Penguin Books, 1999, 147.

³ Ilyen volt Nigel Jones: *Rupert Brooke. Life, Death and Myth* című műve, Richard Cohen, London, 1999.

WILFRED OWEN

A vénember és az ifjú tanmeséje

Ábrahám fölkel, fát hasogatott és útnak indult,
 Tüzet vitt magával, meg egy kést,
 És ahogy együtt voltak, Izsák,
 Elsőszülöttje szólt, kérdezve: Ó Atyám,
 Látom a készülődést, a tüzet s a vasat,
 De hol a bárány az égő-áldozatra?
 Akkor apja szíjjakkal és egy övvel megkötözte
 És mellvéddel árkokat épített legott
 Majd fölemelte a kést, hogy fiát megölje.
 Amikor, lám! Egy Angyal szólította mennyből,
 Mondván, Ne emeld kezed a fiúra,
 Ne bántsod őt semmi módon, hiszen a te fiad.
 És im! szarvával a bozótba akadva
 Ott egy bak. Gőgöd bakját áldozad helyette.

De a vénember mást tett: megölte gyermekét,
 És sorban Európa összes magzatának felét.

RUPERT BROOKE

A katona

Ha meghalok, így gondoljatok reám:
 Van valahol sarka egy messzi földnek,
 Ami örökre Anglia. Lesz talán
 E dús talajnál dúsabb része a rögnek,
 Porom, mit Anglia szült, formált, nevelt,
 Melyet virágoztatott, mely útjait taposta,
 Hazai test, amely angol levegőt vett,
 Amelyet honi nap sütött, és angol folyók mostak.

S gondold meg, ez a szív, melyben már nincs harag,
 Az örök elmében lüktet és visszaad
 Valamit abból, ami neki Angliából maradt;
 Tájakat, hangokat és boldog álmokat;
 Barátok nevetését, gyengéd szavakat,
 Békés szivekben élnek, az angol ég alatt.

EDWARD THOMAS

Nincs választás valami jó és rossz között

Nincs választás valami jó és rossz között
 Amiről politikusok és filozófusok
 Ítélezhetnek. Nem gyűlölöm a németet és nem
 Lelkesedem az angolokért, az újságok öröme.
 Egy dagadt hazafi utálatához képest
 Gyűlöletem a Kaiser iránt már-már igaz szeretet –
 Egyfajta isten ő, aki csak veri a gongot.
 De nem kell választanom kettejük között,
 Vagy igazság és gaszág közt. Háborútól és
 Érvektől süketen többet nem olvasok,
 Mint viharban, mely széllel füstülög
 Az erdön át. Két boszorkány-üst dörög.
 Egyiktől tiszta és kellemes idő lesz,
 A másiktól egy szépséges Anglia,
 Amely akár egy tegnap elhunyt anya.
 Nem tudom, s nem is érdekel, ha együgyűn
 Elnézek valamit, amit a történészek hada
 Kikotor a hamuból, amikor hogy, hogy nem
 Fenséges főnix lebeg fészünk fölött.
 De a legjobb s legaljabb angolok között
 Kiáltom én is, Isten, óvd meg Angliát, nehogy magát
 Vészítsük el, a szabadok s nyájak ez áldott birtokát.
 Őt is századok formálták, mint minket is, a földből:
 Ismerjük, vele élünk és hisszük is, örökkön
 Jó ország, s mert szeretjük, és kívánjuk, hogy éljen,
 Az önszeretet száll harcba a gyűlölt ellenséggel.

Gömöri György fordításai

HORVÁTH (EÖ) TAMÁS
Robespierre
 Dráma három felvonásban

Szereplők:

MAXIMILIEN ROBESPIERRE
 ELEONORE DUPLAY
 LOUIS DAVID
 GEORGES-JAQUES DANTON
 LOUIS-ANTOINE SAINT-JUST
 AUGUSTIN ROBESPIERRE
 TRICOTEUSE
 PAUL
 JULES

I. Felvonás

Előjáték

(Két lakájforma, Paul és Jules szalad a leeresztett függöny elé. Egyforma az öltözékük, és egyformára vannak maszkírozva. Paul kezében egy gyertyatartó és egy levél. Jules üldözi.)

JULES: Add vissza! Semmi közöd hozzá.

PAUL: Úgy beszéltek meg, hogy közösen döntünk minden ügyben. Nemdebar?

JULES: Közösen... Ez nálad azt jelenti, hogy addig terrorizálsz, míg el nem fogadom az álláspontodat. Vagy átversed egyszerűen.

PAUL: Érdekérvényesítés. Így hívják.

JULES: Miféle érdek? Itt igazságról kell, hogy szó legyen.

PAUL: Az enyémről? A tiédről? Az *övérről*? A sokaságéről?

JULES: Ne játssz velem. Tárgyilagosságnak kellene lennünk. Vagy legalább tisztességesnek.

PAUL: Sokan mondanak ilyesfélétet. De tedd csak a szívedre a kezedet: képes vagy a tökéletes elfogulatlanságra? Én sem. Kezembe akad egy levél. Egy a poros, elfeledett akták közül. Olvasom, és kell, hogy valamelyik oldalra álljak. Talán másképp vagy vele?

JULES: Azt kérde: estem-e kísértésbe? Hát igen. Előfordult már, hogy nem bírtam ellenállni. A szabály attól még szabály. „Csak a valóság, megtisztítva az összes személyes elfogultságtól!”

PAUL: Annál inkább tájékozódnom kellene ezen iromány tartalmáról. A két előítélet így kioltja vagy tettség szerint gyengíti egymást, s a végén beáll egy viszonylag semleges állapot.

JULES: És ez a hovatovább semleges állapot rendre a te akaratodat tükrözi.

PAUL: (*Jules fülébe súgja*) Nem tőlem hallottad: ilyen, hogy független vélemény, nem létezik. A pártatlanság mítoszát a mindenkori nyertesek gyártják, hogy befogják vele a vesztesek pofáját. Amit mi tehetünk, annyi csak, hogy egymás rendelkezésére bocsátjuk dokumentumainkat, hogy aztán tárgyyszerű vitában döntsük el, melyik szempont érvényesüljön.

JULES: Nekem mégis az az érzésem, hogy nem teríted ki a lapjaidat. Vannak dolgok, amiket egyedül te ismersz. Ez nem korrekt.

PAUL: És ezt a levelet itt (*meglobogtatja*) ki próbálta elrejteni előlem? Ennyit a tisztességről.

JULES: Mindössze szerettem volna alaposabban áttanulmányozni, mielőtt érdemi vitára kerül sor.

PAUL: Hogyne. De előbb én is beletekintnék. (*Gyertyával belevilágít.*) Nocsak!... Hát ilyet!... A fene gondolta...

JULES: Ugye, mondtam!

PAUL: (*Olvasás közben*) Elképesztő!... Ez az alak sokkal veszedelmesebb, mint elsőre hittem. El kell ismer-nem, igazad volt, Jules. El kell égetni az irományt.

JULES: Hogyan? Ez a bizonyíték! Nyilvánosságra kell hozni. Vagy legalább biztonságba helyezni.

PAUL: Megsemmisíteni. Azonnal. Derékba törheti a pályafutását. Éppen most, mikor a csúcsra érne.

JULES: Ez az! Szenvedést, rettegést és hamisítást zúdítana a világra!

PAUL: Ha egyszer a nép ezt kívánja!

JULES: Nem kívánhatja!

PAUL: Miért ne kívánhatná? Nem hivatkozhatunk folyton az ésszerűségre. A zsigerek legalább ugyanilyen fontosak.

JULES: És a nép nélkülözni kíván? Rettegni? Add vissza rögtön a levelet!

PAUL: Honnét tudhatjuk? Történelmi szükségszerűség.

JULES: Történelmi... Mi a fene? Nincs is ilyen.

PAUL: Mindenre nem lehet rálátásod. Most az a lényeg, hogy *ő* álljon az események élére.

JULES: Pont *ő*, aki tizenhat évesen...

PAUL: Régen volt. Ne feledd: *ő* Jean-Jacques leghűségesebb követője, munkatársa. Mondhatni: *ő* a Tanítvány.

JULES: Egyáltalán: belenyúlhatunk-e a történések rendjébe?

PAUL: Sőt: egyes-egyedül kettőnkön múlik. Minden levél, személyes feljegyzés, hivatalos végzés kerestül kell, hogy menjen a kezünkön. Ki emelkedjék fel, s ki hulljon alá, egyenes következménye annak, melyik iratot tüntetjük el örökre, vagy tárjuk a nyilvánosság elé.

JULES: Ezt a túlvilágított lakájt meg kell állítani! Egyetlen gondolata sem eredeti. Zseniálisan akaszkodik rá mások félmondataira – ez minden.

PAUL: És ez a minden. Elkapni a tömeg hangulatát, sodródni vele, mintha ő maga irányítaná ezt az alaktalan hömpölygést.

JULES: Bukjon!

PAUL: Na jó. Látom, nem vagy meggyőzhető. Használjuk a régi, jól bevált módszert.

JULES: Nem teheted. Ha legalább a kártya... vagy a kocka...

PAUL: Nem jó. Ezerszer elmondtam már: ötvenkét lap. Meg a kombinációk, a különleges figurák. Kockából is legalább kettőt veszünk.

JULES: Akár a valóságban. Ott sem fekete vagy fehér. Az árnyalatok.

PAUL: Amelyek szép lassan jelentőségüket veszítik. Jó vagy rossz? Velem vagy ellenem? Fej vagy írás?

JULES: Nekem hiába magyarázod. Valami akkor sem igazolható.

PAUL: Sajnálom. Ennél pontosabb eljárást még nem dolgoztak ki, mióta világ a világ. *(Zsebébe nyúl)* Tessék, itt egy kétsou-s.

JULES: Nálad mindig van? Na, dobjad!

PAUL: *(Feldobja, elkapja)* A szokásos? Én a fej?

JULES: Ha nincs jobb. Lássuk!

PAUL: *(Felemeli a kezét)* Bocs! Nem piszkáltam bele. Igazán.

JULES: Ez akkor sem becsületes. Hogyhogy mindig te, és én sohasem?

PAUL: Ne keseredj el. A történelem, hidd el, vakvéletlenek sorozata. Ez a forradalom is ilyen: hazárd és erőszakos. Itt a vége, fuss el véle. *(Meggyújtja a levelet.)*

JULES: Nem teheted! Terrort és hazugságot szabadítasz a világra.

PAUL: Ami idővel hősi múlttá szelídül. Ne gyerekeskedj. Annyi mindent kibír az emlékezet. *(Elfújja a gyertyát. El.)*

JULES: Gazember vagy, tudd meg! Lelkiismeretlen gazember! *(Utána szalad. Fügöny fel.)*

(1793. július 1. Robespierre albérlete. Puritán berendezés. Eleonore Duplay szalad be maga után vonszolva Robespierre-t.)

ELEONORE: Gyere, itt nem találnak ránk. Magunkra zárjuk az ajtót, és csendben leszünk.

ROBESPIERRE: Értse meg, kedves Eleonore, az én helyzetemben ez megengedhetetlen. Egykettőre híre menne. Egymást érik a képtelennél képtelenebb vá-

dak... Tökéletesen mindegy, hogy van-e alapjuk. A tömeg botrányra éhes, és én rosszul állok.

ELEONORE: Dantonnak szabad? És a többi kurafinak? Neked csak én vagyok. Senki nem szólhat meg ezért.

ROBESPIERRE: Danton disznó. Úgyis ez lesz a veszte. Másfelől nem szeretném, ha a kedves atyjaura rajtakapna minket. Élvezem a bizalmát.

ELEONORE: Apám? Majd' meghal a nagy tisztelettől, mikor rólad beszél. Azt hiszed, merne lépni ellened? Vagy ha igen, hát nyissz, és röpül a kobakja.

ROBESPIERRE: Komolyan gondolja, hogy képes volnék ilyenre?

ELEONORE: Miért ne? Bárkire bármit rá lehet sütni manapság. Elég három szó: „a nép ellensége”. Ha megfelelő helyen, megfelelő időben hangzik el, máris egy fejjel kurtább a boldogtalan.

ROBESPIERRE: Nem vagyok mérszáros. A forradalmi terrornak is vannak szabályai. Érzékeltetni kell a néppel, hogy érte s nem ellene zakatol a nyaktiló. Becsülöm kegyedet, Eleonore, de a mostani idők legkevésbé alkalmasak bármiféle románcra. Az én fejemet is jó néhányan látnák inkább a fűrészporos kosárban.

ELEONORE: De te odaállsz a Konvent elé, kinyitod a szatdat, és innét kezdve ők töprenghetnek rajta, vajon elég szilárdan rögzíti-e nyakuk a kupájukat.

ROBESPIERRE: A nép hazament. Éppen akkor, mikor kiderült világos világra, kik azok, akik nyilvánosan kufárkodnak szabadsággal, egyenlőséggel, testvériséggel.

ELEONORE: Én itt állok melletted. Én is a nép vagyok.

ROBESPIERRE: Szerfölött jólesik, kedves Eleonore, hogy ennyire rokonszenvez velem, de most Franciaország a tét. A tömegnek szét kellett volna vernie a Konventet. Ehelyett valami jelentéktelen részletkérdésről szavaztunk, aztán mindenki elvonult, mintha bármi is a helyére került volna. Az éhezőknek és elnyomottaknak magukhoz kellett volna ragadniuk a hatalmat. Joguk van hozzá.

ELEONORE: Semmi sincs veszve még. Valakinek kezdeményeznie kell. Tudom, hogy képes vagy rá. És azt is, hogy ezt te is tudod magadról.

ROBESPIERRE: Éppen ezért alaposan fel kell készülnöm a holnapra. Végiggondolni az eshetőségeket, megírni a beszédemet. Ehhez nyugalomra lesz szükségem.

ELEONORE: Hát nem azt mondod, ami éppen akkor eszedbe jut? Előre bemagoljátok a szónoklataitokat, akár a ripacsok?

ROBESPIERRE: Voltaképpen csak egy vázlat. A haza és a forradalom a tét, mint említettem. Nem rögtönözhetünk összevissza.

ELEONORE: Értem... értem... itt sem vagyok már. Aztán csak ügyesen azt a holnap... forradalmat. *(Kifelé menet beleütközik Dantonba.)*

DANTON: De sietős, babám! Később is ráérsz ledönteni a lábamról. *(Átfogja Eleonore derekát.)*

ELEONORE: Az úr nyilván szeretne elnézést kérni, és levenni rólam az otromba mancsát. Kalaposlányokat egy sarokkal arrébb talál. *(Lefejti magáról Dantont. El.)*

DANTON: *(Robespierre-hez)* Micsoda kis macska! Nem értem, miért rejtegeted.

ROBESPIERRE: Duplay kisasszony nem az ágyasom. Én itt csak albérlő vagyok.

DANTON: Attól még gerincre vágathnád. Persze, neked elveid vannak. *(Hirtelen)* Robespierre, húzz ki minket a kulimászból! Megdőglött a forradalom.

ROBESPIERRE: Márminthogy ismét csináljak magamból hülyét a Konventben? És akkor történik valami? Beszélj te. Te képes vagy megbolondítani a tömeget. Neked talán hajlandóak ott maradni, és végre elzavarni a girondiakat.

DANTON: Nem, Robespierre, lejárt a tüzes szónoklatok és lelkesedések ideje. Igen, tudok rögtönözni, de most hajszálpontos tervezésre van szükség. Hány ember menjen, hová, mit mondjanak, mit tegyenek. A nép alaktalan massa. Néha elragadják indulatai, néha meg leül teljesen megmagyarázhatatlan módon. Te végiggondolod a mondandódat. Nem azért kívánunk megszabadulni a brissotistáktól, mert mérsékeltek, hanem mert féltő, hogy elkezdenek a nemzet háta mögött és feje felett politizálni.

ROBESPIERRE: Tehát hatalomátvételt. És a nép akarja-e?

DANTON: A sans-culotte-ok akarják. A nép kiválasztottjai.

ROBESPIERRE: Rájuk ne hivatkozz! A többség elégedett. Nyugalmat, biztonságot óhajt, akár olyan áron is, hogy egy rakás korrupt gazember ül a nyakán.

DANTON: Ne játssz! Délelőtt még másképp beszéltél. Mondd meg, mit szeretnél, és mi megtesszük.

ROBESPIERRE: Csak amit a nemzet.

DANTON: A nemzet tanácstalan. Összevissza kapkod, mindig oda, ahonnan a tetszetősebb ígéretet jönnek. Vezetni kell, olykor pillanatnyi hangulata ellenében is.

ROBESPIERRE: Mit akarsz tőlem? Miért tőlem akarsz? Te éppolyan alkalmas vagy erre, mint én. Miért próbálsz rám löcsölni ezt a terhet?

DANTON: Mert az alkalmasság nem minden. Én nem tudok vigyázni sem a szavaimra, sem a mozdulataimra. Számolni kell, és rendezni a sorokat.

(David, Saint-Just, Augustin Robespierre bejönnek.)

AUGUSTIN: Söpörd ki őket, Maximilien, különben egyenként vadásznak le minket! Marat-t is alig bírtuk kiszedni a karmaik közül. Ma még felmentették. De bármikor kitalálhatnak valamit, amivel vérpadra küldhetik. Aztán téged, mindenkit!

ROBESPIERRE: Tehát ismét emelkedjek szólásra, s bökkjek rá ujjammal egyikre vagy másikra: áruló! Hajrá! Ki képes többet nyaktiló alá küldeni? Ez most a forradalom?

SAINT-JUST: Gironde-nak buknia kell. Eladta a forradalmat. Egyezkedett, hezitált, s végül a haza legjobbjai ellen fordult. Amíg ott ülnek a Konventben, fennáll a veszélye, hogy meglékelik az alulról, a néptől jövő kezdeményezéseket.

ROBESPIERRE: Nem tiporhatom páros lábbal a törvényt. Nem leszek diktátor.

SAINT-JUST: A törvény most csak egy szó. Hogy mi a valódi tartalma, azt csak az erőseknek van joguk kinyilvánítani. Akik elég merészek semmibe venni mindent, ami az életet kiszámíthatóvá, kellemessé teszi.

DAVID: *(Félrevonja Augustin-t)* Azonnal lemegy az utcára, és felhozod az első tahó, rongyos ágrólszakadtat. Nem tudom, a bátyád valóban képtelen elszánni magát, vagy egyszerűen csak komédiázik velünk. Ami itt, köztünk van, az kevés. Kell valami, valaki, hogy elmozdítsa. Játsszunk mi is, ha ő is játszik.

AUGUSTIN: És miért Maximilien? Miért nem Danton? Vagy Marat?

DAVID: Vagy miért nem te? Tud valamit a bátyád, amit egyikünk se: elhiteni a tömeggel, hogy érti, amit nem ért. Hogy elhiggye magáról az együgyű csatornalakó: gondolkodik és alkot. Danton ezért nem jó. Kiszámíthatatlan. Rögtönöz. Nem politikus. Habozás nélkül kimondja, ami a bögyében van. Marat egy korcs féreg. Most még odavan érte a nép, de a fekélyeire már nem vevő.

AUGUSTIN: Ez örület!

DAVID: Akárcsak maga a forradalom. De nekünk nem is dolgunk, hogy konszolidáljuk Franciaországot, hanem hogy győzzünk. Azt hiszed talán, képesek leszünk enni adni a népnek? Vagy elcsitítani a káoszt, ami odakint tombol? De a látvány, ahogy lezuhan a guillotine kése, ahogy sápadt-véresen alágördülnek a fejek, az még sokáig eltereli a figyelmet a gyomrok korgásáról. Ezt kell igazolnia annak, akit felcipelsz majd az utcáról. Annak az üstfoltozónak vagy latrinapucolónak.

AUGUSTIN: És ha nem igazolja? Ha semmi egyéb nem vágnak az üstfoltozók és latrinapucolók, csak békére és jólétre? Akárkitől is jöjjön, akár a királytól?

- DAVID: Egyvalaki válaszolhatja csakmeg: a bátyád. Ne feledd, ő Jean-Jacques tanítványa. Nekünk is lehetnek sejtéseink, ábrándjaink, de ő beavatott. Igazából nem is az a fontos, hogy ő szembesüljön a néppel, hanem hogy a nép szembesüljön övele. Menj!
- AUGUSTIN: Félek. Ti most valami rosszízű, gyanús játszmát folytattok Maximiliennel. Akár nyer, akár veszít, egy a vége: a vérpad.
- DAVID: És nem éri meg? Egy évre, egy napra vagy csak egy órára a nemzet, a *nagy nemzet* élére állni! Megragadni az idők kerekét, s kedvünk szerint pörgetni. Avagy te talán tudod, hol húzódik a határ történelem s kutyakomédia között? Indulj már!
- AUGUSTIN: Olyan jó lenne hinni, hogy igaz, amit csinálunk! Vagy legalább a nép! De semmit sem látok. Semmit, csak a nagy, süket kavargást. És ebbe a kavargásba rántom bele a bátyámat. *(El.)*
- SAINT-JUST: Odaküldeni Hanriot-t mind a nyolcvanezer gránátossal. A népet meg, a derék párizsi népet szép simán kihagyni az egészből.
- ROBESPIERRE: Ez államcsíny – ha úgy vesszük.
- DANTON: Odaküldeni – ha épp józan.
- ROBESPIERRE: Nem adom hozzá a nevemet. Terror van. Nyolcvanezer nemzetőr a Konvent körül azt jelenti, hogy a kérdések végére továbbra is a nemzeti borotva – a nyaktiló – tesz pontot.
- SAINT-JUST: Ne komédiázzunk, könyörgöm! Nincs nagyobb gyönyörűség, mint a népet nyúzni. Nem véletlenül vagyunk itt. Nem akartuk kivárni a sorunkat, beérni a morzsácskákkal, koncocskákkal, amik a nagy asztalról hullottak. És az odalentieknek oly mindegy, ki szívja a vérüket: mi vagy egy kitudjahányadik Lajos.
- DANTON: Nem ismerlek. Ha erőszakkal vesszük is át a hatalmat, legalább utólag szolgáljuk meg a nép bizalmát! Meg kellene fogadnunk, hogy a terror, amit elkövetünk, átmeneti lesz csak, s a kívántnál semmi képp sem nagyobb mértékű.
- SAINT-JUST: Komám, képmutató vagy. Szeretsz jókat zabálni, ez az igazság. S a kövér, fűszeres falatokat jóféle anjoui-val eregetni le a torkodon. A nőcskékről, akiken végignyargaltál, ne is beszéljünk.
- ROBESPIERRE: Nem, és nem! Egy lépést sem, ami erkölcsileg nem igazolható. Csak amit az erény és a józan ész szentesít.
- DAVID: De Franciaország nem ezt óhajtja. Franciaország téged óhajt, Robespierre.
- ROBESPIERRE: El innen, ne kísérts! Olyasmibe vinnél bele, mi által csak lealacsonyítani lehet a nemzetet. Én felemelni kívánom.
- SAINT-JUST: Az ördögbe is! Mi a fenének tépjük a szánkat? Holnap odarendeled Hanriot-t a Konvent elé a maga nyolcvanezer gárdistájával, és amíg el nem ítéljük a girondistákat, mindenkire lövötünk, aki ki mer lépni.
- ROBESPIERRE: Énrám elsőnek, mert ez nem az én forradalmam.
- SAINT-JUST: Nincs forradalom. Már régen. Ha most megállnak a dolgok, mi vesztesekké leszünk könnyörtelenül. A vén, parókás, tehetségtelen trotlik nem kaphatnak még egy esélyt.
- ELEONORE: *(Boroskancsóval és poharakkal jön. Leteszi az asztalra.)* A polgártársak felüldíthetnék egy kissé magukat. Étlen-szomjan még a szent ügyet sem bizonyos diadalra vihetni. *(Kifelé indul.)*
- DANTON: *(Elkapja)* Csak egy szóra, galambom! Kije vagy *neki*, ha nem a babája? Hogy nem a szolgálója, arra a nyakamat teszem.
- ELEONORE: Nem hiszem, hogy értené a polgártárs ezt. Maximilien az albérlőnk. Ha ennyi elég.
- DANTON: Danton a nevem. De neked, angyalom, Georges-Jacques, ha úgy tetszik.
- ELEONORE: Nekem úgy tetszik, hogy a polgártárs összeveteszt azokkal a fehérszemélyekkel, akiket minden gond nélkül maga alá gyűrhet.
- DANTON: Csak nem képzeli, Duplay kisasszony, hogy belepusztulnék, ha nem lenne a szeretőm?
- ELEONORE: *(Könnyedén)* Szégyellje magát!
- ROBESPIERRE: Megkérném, Eleonore, ne hozzon több bort. A polgártársak, megeshet, még elveszítenék józan ítélőképességüket a helyzet mibenlétét illetően.
- DANTON: *(Robespierre-hez)* Tele a gatyád, pajtás, hogy le találom csapni a kezedről a kis házicicádát?
- ELEONORE: Danton polgártárs! Türtöztesse magát!
- ROBESPIERRE: Eleonore, kérem, távozzék. A jelenléte, könnyen lehet, nincs jó hatással a társaságra.
- ELEONORE: Maximilien!
- ROBESPIERRE: Távozzék!
- ELEONORE: Hülye! *(Kirohan, becsapja maga után az ajtót. Csönd.)*
- DAVID: Attól, hogy nem a szeretőd, még...
- ROBESPIERRE: Hányszor mondjam, hogy nem az? Semmi sincs köztünk, értitek? Semmi!
- DANTON: Akkor ne szórakozz vele. Mondd meg neki, különben belepusztul. Így tiszta, nem?
- ROBESPIERRE: Ez az én magánügyem, érted? Nem pofázol bele!
- AUGUSTIN: *(Beront, Davidhoz siet.)* Sikerült. Habár...
- DAVID: Mi a baj?
- AUGUSTIN: Meglátod. Én mondtam, hogy ez örülség.
- DAVID: Hasson rá, az a lényeg. Nehéz volt rávenned?
- AUGUSTIN: Fenét. Mikor közöltem veled, ki vagyok, követelte, hogy vezessem Maximilien elé.

DAVID: Akkor hol itt a hiba?

TRICOTEUSE: *(Beront, részeg. Augustin-höz)* Nekem azt ígérted, beszélhetek Robespierre-rel. Vigyél hozzám!

AUGUSTIN: *(Davidhoz)* Nem lehetett észrevenni elsőre, milyen állapotban van. Utána meg képtelenség volt lerázni. Mondhattam akármit, csak jött utánam.

DAVID: Balfácán! Hogyan fogjuk ezt most elsimítani?

DANTON: *(Feltalálja magát, odalép Tricoteuse-höz)* Tessék, jóasszony, itt van harminc sou. Menj, és igyál egyet az egészségünkre.

TRICOTEUSE: Te engemet nem fogsz átverni! Azt hiszed, berúgtam, mi? Azt hiszed, surmó csatarnatöltelék, itatjuk még egy kicsit, aztán csak összeesik valamikor? Nekem a vezér kell!

DANTON: Semmi gond, derék asszonyság. Gyere holnap a Konvent elé, és megláthatod.

TRICOTEUSE: Velem ne szórakozz, kisapám! Itt van a szobában, és beszélni fogok vele. Személyesen.

DANTON: *(Ki akarja vezetni)* De előbb hazamegyünk, és kialusszuk magunkat.

TRICOTEUSE: Vedd le rólam a retkes mancsodat, te strici! Azt hiszed, magamtól nem merem volna idejönni? Tiszta véletlen, hogy belém botlott ez a szerencsétlen.

SAINT-JUST: Mit tájtátok a szátokat? Hajítsátok ki ezt a némbert!

ROBESPIERRE: Mi az ördög folyik itt, és honnét került ide ez az alak?

DAVID: Valami félreértés történt. Beszabadult ide ez a nőszemély, tökrészeg, és összevissza locsog mindenféle hülyeséget.

TRICOTEUSE: Ne hallgass ezekre a barmokra, Robespierre. Mindegyik csak a saját pecsenyéjét sütögetné. Te vagy az egyetlen tiszta ember.

DAVID: *(Súgva Robespierre-nek)* Ne hallgass rá. Az alkohol beszél belőle.

TRICOTEUSE: Részeg? Én? Bármikor asztal alá iszom ezt a mocskos bagázst.

ROBESPIERRE: Megállj! Honnét gondolod, hogy én vagyok itt az első?

TRICOTEUSE: Onnét, hogy neked súgnak. Súgni csak a főszereplőnek szokás, tudod? A többi rögtönözön, ha belesül a szerepébe!

DANTON: Dobj ki, Robespierre! Ez nem a nép, csak annak egy korcs mutációja. Bárkiért, de ezért itt nem vagyok hajlandó a fejemet a kés alá dugni.

TRICOTEUSE: Kuss, kisfiam! Nem szólsz bele a nagyok dolgaiba. Ha eléggé rámenős és eléggé aljas lettél volna, most te oszthatnád a lapokat. Hiába jó a szöveged, érzik rajtad, hogy nem a külvárosban születted.

ROBESPIERRE: Mit kívánsz tőlem?

TRICOTEUSE: Csapj szét közöttük! Nyírd ki őket! Hírmondó se maradjon belőlük.

ROBESPIERRE: A többiek is ezt mondják. Csakhogy őket velem ellentétben nem kötik a szabályok.

TRICOTEUSE: És ki nem tesz rá? A szabály mi vagyunk. A nép. A külváros. És mi azt akarjuk, hogy potyogjanak a girondi fejek.

ROBESPIERRE: Rendben, játsszunk el a gondolattal, hogy felrúgható a törvény. Megteszem a kedvetekért, mert éheztek, és tanulatlanok vagytok. De mi lesz, ha elfogynak a papok és az arisztokraták, és mégsem szűnik a nyomor? Előbb-utóbb rátok, csatarnatöltelékre kerül a sor, mert sokkal több időbe kerül megszüntetni a nélkülözést és az igazságtalanságot, mint újabb és újabb ellenséget gyártani.

TRICOTEUSE: Értelek. Azt szeretném, ha felhatalmazást adnánk neked a saját fajtánk pusztítására. Megkapod. Azt sem kell elmagyaráznod, hogyan kerül ki közülünk oly sok hazaáruló. Mi van, ha már terror sincs? Amíg izgalmas az előadás, melletted állunk.

ROBESPIERRE: És ha beleuntok? Ha más játszom, mint amit vártok tőlem?

TRICOTEUSE: Akkor véged. Röpül a fejed, mint a többié. Áll az alku!

ROBESPIERRE: Miért is ne? Én megrendezem nektek a látványosságot a Gréve téren, ti pedig a forradalom istenévé emeltek. Voltaképpen jutányos ajánlat.

TRICOTEUSE: Nem akarunk felemelkedni, Robespierre. Ezt meg kell értened. A dolgok süllyedjenek hozzánk. Nekünk nincs türelmünk nemesebbé lennünk. A sikátor törvényét akarjuk. Egyenlőséget. A csapszék és a halpiac egyenlőségét.

ROBESPIERRE: Meglesz. Holnap délelőttre már a Hegypárt az úr a Konventben.

TRICOTEUSE: *(Kifelé indul)* Vigyázz, Robespierre, bevasaljuk rajtad!

ROBESPIERRE: Nem félek tőletek. Ha velem végeztek, a forradalom is pusztul. Utánam már senki sincs.

TRICOTEUSE: Azért csak ügyelj rá, mit mondasz és mit teszel. Ki tudja, eljöhet még a nap, mikor már nem is kell a forradalom. *(El)*

SAINT-JUST: *Ennek hajlandó vagy?* Nekünk nem?

ROBESPIERRE: Mert mi nem vagyunk a nép. Hivatkozunk rája, eszméket gyártunk a nevében. Ha szerencsénk van, vállára vesz minket, ha nincs, szükségben s félreismerve patkolunk el.

DANTON: Akkor sincs jogunk kiszolgáltatni a nemzet akaratát a pillanat kénye-kedvének. Éppen azért, mert nem alulról jöttünk, miénk a felelősség, hogy a felszín mögé lássunk. Messzire és magasra vezetni a népet – így fogadtuk. Ez együtt jár azzal, hogy olykor szembe

- kell fordulnunk a sokaság hangulatával, lemondanunk a népszerűségről, és ha úgy kívánja a helyzet, erőszakhoz folyamodnunk a jó ügy érdekében.
- ROBESPIERRE, te nem ezen az úton jársz.
- ROBESPIERRE: Én felismertem, s megragadtam a kínáló alkalmat, te nem. Ennyi köztünk a különbség. A többi csak ideológia.
- DANTON: Jegyezd meg: mi nem halhatunk meg egyszerre. *(El)*
- SAINT-JUST: Mostantól nincs béke. Mostantól vagy mi, vagy ők. Aki nagyobb hullahegyet rak, az a győztes.
- ROBESPIERRE: És akkor mi van?
- SAINT-JUST: Diktatúra. A mi diktatúránk. Akármibe is kerül, nem lövetheted Hanriot-tal a Konventet. Játszma, amit játszunk, mocskos és hazard, de ha csalunk is, legalább gavallér módjára!
- ROBESPIERRE: Döntsd el végre, melyik oldalra állsz. Jegyezd meg, most már nélkületek, sőt, ellenetekben is kész vagyok végigvinni a forradalmat. Holnap elsőpröm a girondiakat, és rajtatók áll, hogy nyaktíló alá kerültök vagy a hatalom csúcsára.
- AUGUSTIN: Maximilien! Mondd, hogy ez nem te vagy! Csak egy múltó rosszullét, átmeneti elmezavar!
- ROBESPIERRE: Ez rád is áll, Augustin. Holnapig még lehetsz a testvérem, utána már csak a nép barátja vagy a nép ellensége. Ha jót akartok magatoknak, máris indultok Hanriot-hoz. Ő nem fog habozni.
- SAINT-JUST: Úgy legyen. Nem azért, mintha félténem a nyomorult kis életemet, hanem mert tetszik ez a zűrzavar. Tetszik, ahogyan szilánkokra törnek a régi, jól bevált eszmék és élethelyzetek. Az, hogy nincsenek többé szabályok. Aljasok és közönségesek lehetünk. Mert ez is művészet valahol. A vér és szenny művészete. És ha bukunk, ezt fogom majd számon kérni rajtad. *(Saint-Just, Augustin el. Közben Eleonore bejön.)*
- ROBESPIERRE: *(Davidhoz)* Mondd, Louis, mi lesz ennek a vége? Ad nekünk felmentést az utókor mindarra a gazságra, amit el fogunk követni?
- DAVID: Csak bátran, bátran, Robespierre! A történelemkönyveket mindig a győztesek írják. A vesztesnek legfeljebb a poézis marad. Évszázadok telnek el, és nem lesz, aki kibogozná rejtjeleiket. A totális hatalom pedig utóbb magát a költészetet is átírhatja. *(El)*
- ROBESPIERRE: *(Észreveszi Eleonore-t, rátámad.)* Mit akart tőled az a kurvapeccér?
- ELEONORE: Igazából semmit. Csak azt, amit minden olyan férfi, akinek nincs igazi párja. Szentül meg van győződve a maga ellenállhatatlanságáról.
- ROBESPIERRE: És ez valamiért tégedet is izgat. Oly bájosan agresszív. A nagydarab népevezér, aki úgy tehet ajánlatot bárkinek, hogy az még megsértődni sem sértődhet rajta. Briganti!
- ELEONORE: Fel kellett volna pofoznom, erre gondolsz? Vagy kétségbeesetten segítségért kiabálnom: „Maximilien, hívd ki már párbajra!” Kihívnád?
- ROBESPIERRE: Szándékosan kiforgatod a szavaimat. Pontosan tudod, Danton mekkora csirkefogó. Még csak meg sem kísérelted, hogy ellenállj neki.
- ELEONORE: Talán, mert szükség sincs rá. Talán mert nem is az egészen, aminek látszik. Valamikor túl kevés jutott neki az életből, és most habzsolná, bár maga sem képes már eldönteni, az éhségtől vagy a gyomorrontástól szenved-e jobban.
- ROBESPIERRE: És ettől a féktelen természetétől? Azt mondd?
- ELEONORE: Nem biztos. Inkább csak sejtem.
- ROBESPIERRE: A többiek? Marat? David, Saint-Just?
- ELEONORE: Komolyan szeretnéd? Akkor is, ha nem túl hízelgő?
- ROBESPIERRE: Akkor is. Együtt fogok kormányozni velük, és Cordelier-klub ide vagy oda, bizonyos tulajdonságaik rejtve maradtak előttem.
- ELEONORE: Hát jó, te kívántad. Daviddal vigyázz. Mondhatni, túlságosan is jó a szimata a divat változásaira. Megeshet, mindannyiótokat túlél majd.
- ROBESPIERRE: Furcsa. Őt tartom mind közül a leghűségesebbnek. Ha bajban vagyok, mindig számíthatok a jó tanácsára. Saint-Just?
- ELEONORE: Közveszélyes örült. Nem azért gyilkol, hogy bárkit is büntessen. Számára a vérengzés: poézis. Torz, feje tetejére állított költészet.
- ROBESPIERRE: Nocsak! Tovább! Marat.
- ELEONORE: Nyomorult, undorító féreg. Mindenkit darokban járatna. Azt igyekszik elhitetni, hogy a nép országában a visszataszítók előjogokat élveznek az egészségesekkel szemben.
- ROBESPIERRE: És én? Rólam mit tartasz?
- ELEONORE: Több szeretetre volna szükséged. Nem a másokéra. A magadéra.
- ROBESPIERRE: Úgy érted, jobban szerethetném a hazámat? Vagy... tégedet?
- ELEONORE: Nem, Robespierre, saját magadat. Sem a tested, sem a lelked ellen ne tégy erőszakot. Csak a rosszat hizlalod ezáltal, ami egyébként is tanyát vert benned.
- ROBESPIERRE: Rossz vagyok. Erre akartál kilyukadni, ugye?
- ELEONORE: Miért játszod a süketet? Szeretet híján az erkölcs és a józan ész nem való egyébre, mint embertársaink megnyomorítására. Nem tisztaság lesz benned így, hanem egyfajta furcsa gög. Féltetek, Robespierre!

ROBESPIERRE: Bezzeg Danton! Ő aztán nem veti meg az élet örömeit. Mi több: két pofára habzsolja. Ha neked ez tetszik...

ELEONORE: Képtelenség veled bármit is tisztességesen megbeszélni. Csak a rögeszméid! Fafejű! *(Kirohan, bevágja az ajtót.)*

ROBESPIERRE: *(Előre jön, megáll közepén.)* Kinyírlak, Danton!

(Függöny)

II. Felvonás

Előjáték

(Paul és Jules a leeresztett függöny előtt ülnek. Lábukat lelógatják a színpadról.)

JULES: Mondd, ő most voltaképpen kit szeret, ha önmagával sincs békében?

PAUL: Az embert. Magát az emberiséget. Azt hiszem, ilyenkor ez így szokott lenni.

JULES: Ahhoz képest nagyon is hullanak a fejek. Mit gondolsz, a miénk meddig maradhat? Sokat fecse-günk.

PAUL: Nem értem, mitől olyan hihetetlen ez. Sok min-dent tudunk, és ezért nem mernek hozzánk nyúlni. Sem eddig, sem most, és ezután sem. És amit még-sem tudnánk, azzal is sakkban tarthatjuk őket. Történelemeletté lettünk.

JULES: És a szeretettel mi lesz? Ha nekünk szentelte az életét, miért zakatol a nyaktiló?

PAUL: Éppen ezért. Gyomlál. Az emberiség tökéletlen. Nemcsak a haza ellenségei, papok, nemesek, de a külvárosok népe is tisztogatásra szorul. Bár szenny-ben és lelki nyomorban él, vágyai ugyanúgy a ragyo-gás és édesség felé taszítják.

JULES: De ez a fajta szeretet nem esik jól nekem. Rendben, tökéletlen vagyok. Akkor se guillotine-nal neveljenek, ha gondolok egyet, és ki akarok szállni ebből a mocskos hercehurcából.

PAUL: Szó sincs nevelésről. A fergesétől meg kell sza-badulni. Az éretleneknek semmi keresnivalójuk az új világban.

JULES: De hát az emberiség! Mint olyan!

PAUL: A jobbik rész. Így értendő. A többi véglény. Méltatlanok az ember nevezetre.

JULES: Ő is így gondolta ezt? Már mint Jean-Jacques.

PAUL: Éppen így. Akárhonnét idézhetek tőle. Igazolva lesznek a tételek.

JULES: Nem nagyon hiszek az idézetekben. Akármire citálhatók, tudod. A nyomor és a rettegés semmiféle passzussal nem szüntethető meg. Kiszállnék ebből a fals játszmából.

PAUL: Nem ajánlom. Abban a pillanatban véged. Össze-tartozunk valamilyen módon. Összetartozunk és összetartunk. Aki belül van, a legmagasabb fokú védelem illeti. Aki viszont hátba támad minket, vagy kilóg a sorból, az ne számítson semmiféle könyörületre.

JULES: Hisz ketten vagyunk csak!

PAUL: Ki tudhatja? Megeshet, valóban ketten vagyunk csupán, megeshet, többen. De ez nem jogosít fel arra, hogy szembefordulj a Szervezettel.

JULES: Miféle Szervezettel, könyörgöm! Te és én. Tesszük a dolgunkat, hol jól, hol rosszul. Általában nehezen jövünk ki egymással. De rajtunk kívül még ki a bánat?

PAUL: Csak nem képzeld, hogy mindent az orrodra kötnek? Vagy az enyémmre? Akár dolgozunk valaki-nek, akár a saját szakállunkra, tilos rögtönözni. És kellemetlen kérdéseket feltenni. A dolgok úgy van-nak jól, ahogy vannak. És aki ebbe bele akar nyúl-ni, annak saját kezüleg vágom át a torkát, ha kell.

JULES: Az enyémet is ezek szerint.

PAUL: A tiédet is, ha úgy hozza a történelmi szükségsze-rűség. Esendő vagy, mint általában az ember. Ez önmagában nem volna baj, ha felismernéd és elfo-gadnád a neked kijelölt helyet. De ostobaságokat beszélsz, és ostobaságokra készülsz. Kockázati tényező. Amíg a Szervezet részének tudhatlak, megvédhetlek, de ha magadra csapod az ajtót, ítélet alá esel. Az vár rád, mint az üstfoltozókra és latrina-pucolókra.

JULES: Nem érdekel. Ember szeretnék lenni. Szomorú dolog, ha ezért az életemmel kell fizetnem, hozzá-számolva azt az esetet, hogy te leszel a hóhérom, de még így is jobb, mint huszadik senkiként fityegni tovább.

PAUL: Nézz csak magadra! A ruhád. Az arcfestéked. Próbáld csak levetni, ledörgölni magadról.

JULES: *(Kétségbeesetten próbálkozik, de nem sikerül neki.)*

PAUL: Látod! Egyik sem a sajátod, de megszabadulni sem bírsz tőlük. Nem tőlem kaptad, mert az én külsőm is ugyanilyen. Nincs választásod: fogadd el a világot olyannak, amilyen. Egy napon talán kerülhet abba a helyzetbe valamelyikünk, hogy ő írhatja a forgató-könyvet. S akkor talán bosszút lehet állni mindazokon, akik ránk kényszerítették ezt az iszonyatos külsőt.

JULES: És mondd, mit szólna mindehhez Jean-Jacques? Ne mondd, hogy éppen így képzelte el.

PAUL: Nem. Nem így. Változtak a körülmények, és az Eszme csiszolásra, cizellálásra szorul. A saroktételek ma is megállnák helyüket, de azzal senki sem számolhatott, hogy épp az üstfoltozók és latrinapucolók buktatnák meg a forradalmat.

JULES: És ezért, ezért kell elveszítenünk az arcunkat?

PAUL: Nem elveszítenünk, csak módosítanunk. Ideiglenesen. Béke lesz. Lecsillapodnak a kedélyek, mindenki visszatér a maga helyére, és akkor megvalósulhat, amiről a Mester álmodott. A bizalom most mindennél fontosabb. Benne és legkiválóbb tanítványában.

JULES: Tudom, hogy tisztátalan ügyet szolgálok. Ma még rossz beidegződések kötik a nyelvemet és az ujjaimat. Ne reménykedj. Egyre közelebb a pillanat, mikor magától foszlik le rólam a festék és a csipkefodor. *(Kirohan, faképnél hagyja Pault.)*

PAUL: Hová rohansz? Még nem fejeződött be a képzésed! *(Utána rohan.)*

(Függöny fel)

(Robespierre albérlete 1794. július elején. Robespierre és Eleonore)

ELEONORE: Költözz el! Minél hamarabb, annál jobb.

ROBESPIERRE: Megmondanád, hová? Egy vasam sincs. Másokkal ellentétben én nem híztam meg a nép lelkesedésén.

ELEONORE: Ne játssz! A Tuillériákba, a Városházára. Akárhová. Senki sem várja tőled, hogy nyomorogj. Elfogadtak annak, aki vagy. A Megvesztegethetetlenek. Ha holnaptól Versailles lenne a tanyád, akkor sem gondolnánk rólad, hogy eladtad magadat.

ROBESPIERRE: A népnek elege van az enyveskezű, álszent vezetőkől. Lehetnek akármilyen szeniális szónokok, szervezők, ha a nemzet vérével-verejtékével gyarapítják hájrétégeiket. A tisztaság és egyszerűség szabálya mostantól a Konvent tagjaira is érvényes.

ELEONORE: Ne próbálj mellébeszélni! Maximilien Robespierre-t nem az teszi, hogy a Louvre-ban lakik vagy Duplay asztalos otthonában, hanem az, hogy engedi-e látni magát.

ROBESPIERRE: Egyre kevésbé érthetni téged. Csak nem azt várod tőlem, hogy tobzódjak én is az élvezetekben? Nyíltan, gátlástalanul, akár egy Capet? Vagy titokban, képmutatóan, mint a girondisták?

ELEONORE: Nagyon is érted, mi a bajom veled. Semmi kára nem lesz abból az egyszerű embereknek, ha Robespierre térdnadrágot ölt. Ha nemesemberként

viselkedik, mivelhogy annak született. De itt, Duplay asztalos rezidenciáján maga az eleven vádirat. A puritán, az igénytelen Robespierre! Egyáltalán nem érdekeled, hogy ez ugyanolyan gög, mint sévres-i porcelánból zabálni az éhezők orra előtt. Neked nem az a hivatásod, hogy éhezzél, hanem hogy szüntesd meg az éhezést. És állítsd meg a terrort.

ROBESPIERRE: Nem lehet. Maga a nép akarja. A Gréve téren nyer elégtételt az arcul köpött igazság. Ez egy aktus, ha úgy tetszik. A szabadság és egyenlőség aktusa. A sokaság érzékeny az efféle teatralitásra. Retteg, és mégis kívánja a véres látványosságot.

ELEONORE: Egyre kevésbé látom benned az embert. Maximilien Robespierre inkább egy torz bábuhoz hasonlít, akit fantomok és démonok rángatnak dróton.

ROBESPIERRE: Most még homályos a jövő. Még valóban sok az ellentmondás. Vannak, és mindig is lesznek olyanok, akik soha nem állnak az én oldalamba. Ezeknek semmi keresnivalójuk a hatalom közelében, vagy legalábbis örökre kisebbségben kell maradniuk. Nem én, a történelem ilyen embertelen. Aki nem ölti magára a józan ész vértetét, a kerék alá kerül.

ELEONORE: Zavaros. Egyre zavarosabb. Mintha nem is emberekről beszélnél, csupán pluszokról és mínuszokról egy hatalmas számlakönyvben. Sans-culotte-logika a sans-culotte-ok szenvedélye nélkül. Hová sikasztottátok el a forradalmat, Robespierre?

ROBESPIERRE: Nem maradt választásunk. Meg kellett komolyodnunk. Jó volt játszani, hogy tiszták vagyunk, legalábbis tisztábbak. Magam is hittem benne: át bírunk lépni egy életidegen, túlfinomult rendszer árnyékán. Mentésülhetünk a hatalom gyakorlásának csapdáitól. És némelyek úgy maradtak.

ELEONORE: Ezért kellett hát pusztulnia Dantonnak. Ember volt – erényekkel és gyengeségekkel. És mivel sem egyiket, sem a másikat nem tudta elrejteni a világ elől, egyenes lett az útja a vérpadra. Ti látátok, hogy milyen, és megbüntettétek érte, mert képtelen volt eljátszani a fennkölt és puritán néptri-bunt. Megtoroltátok, hogy szerette az ételt, az italt és a nőket, és hogy olyan magától értetődően szabad szájú volt.

ROBESPIERRE: Megtetszett neked azon az estén. Az erőszakossága. Lerohant, és elveszítetted a józan eszedet. Te sem vagy különb, mint a többi esendő kis kalaposlány.

ELEONORE: Hiába próbálsz kijátszani a lelkiismeretedet. Rideg és arctalan erkölcs a tiétek. Senkivel sem vagytok képesek együtt érezni, még önmagatokkal sem, ezért minden gaztettetekre a józan ész húzzátok takarónak.

DAVID: (*Belép*) Maximilien, a Mars-mezei szertartás!

ROBESPIERRE: Világosan megmondtam, hogy nem. Magam semmiképpen.

DAVID: Hanem kicsoda? Mutass rá arra a személyre, aki rajtad kívül alkalmas az Ész diadalának megünneplésére.

ELEONORE: Diadalmas Ész? Miféle újabb agyrém?

ROBESPIERRE: Ezt ön még nem értheti, Eleonore. Az egész voltaképpen csak ötlet egyelőre. Kiforratlan. Legjobb lenne, ha ezt négy szemközt beszélhetném meg David polgártárral.

ELEONORE: Tehát tűnjek el. Ne zavarjam az Értelem bajnokait fennkölt fantazmagóriáikban.

DAVID: Elege van a népnek a papok szemforgató babonáiból. Fel kell nyitnunk az egyszerű emberek szemét. Semmi egyébre nem alkalmas a vallásnak nevezett kutyakomédia, mint hogy rettegésben és tudatlanságban tartsa az alacsony sorban élőket. Duplay kisaszszony felvilágosult leány! Megérthetné törekvéseinket.

ELEONORE: Maszlag! Úgy csináltok, mint a leskelődő, éretlen sihederek. Nem láttok igazán a függöny mögé, mert vaksik is vagytok ráadásul, s ezért kikiabáljátok ország-világnak: nincs ott semmi!

ROBESPIERRE: Eleonore, türtőztesse magát!

ELEONORE: Én türtőztessen? Én akarok Istent játszani? Új vallást összekotyvasztani? Hit nélküli vallást? Jól figyeljete, ti híres, tabudöntögető férfiak! Minden szívnek van egy kis szeglete, amely tud jóról és rosszról. És ezt még senkinek sem sikerült irtania magából.

ROBESPIERRE: (*Ordít*) Takarodj!

ELEONORE: (*Elé lép. Halkan*) Te sem menekülhetsz, Robespierre. Mindenért, amit mondtál, tettél, valamikor, valamiképp meg kell fizetned. (*El*)

DAVID: Te ezt engeded?

ROBESPIERRE: (*Még mindig ordít*) Nem a szeretőm! Hagyj békén velem!

DAVID: Most mi a baj? Nyaktiló alá is küldheted, ha nagyon nem bír magával. *Neked* erről nem szükséges elszámolnod.

ROBESPIERRE: Nem ez a gond. Hanem az, hogy igazat beszél. Van Isten.

DAVID: Az egészséged rendben? Hogyan számoljunk le a régi, rossz előítéletekkel, ha a természetfölötti, mint olyan itt marad a köztudatban? Ha az egykori elnyomók hivatkozhatnak valamire. Valakire. És mi lesz a Mars-mezővel?

ROBESPIERRE: Semmi, Louis. Nem lesz ünnepély. Nem mindenható az Értelem. Lélek híján kiszámíthatatlan szörnyeteg. Ugyanolyan előítélet, mint az együgyű nép babonái. Csak rombolni képes.

DAVID: Jean-Jacques, a mestered így tanította ezt? Vagy feltámadt benned a régi, a buzgó katolikus Robespierre, aki köszöntő szónoklattal hajbókolt egykor a királynak? Az eminens Robespierre?

ROBESPIERRE: Fogd be a szád! Semmit sem tudsz. Nem ilyen forradalmat akartam. Semmin sem sikerült úrrá lennünk. Sem a nélkülözést, sem a terrort, sem a harácsolást nem tudtuk megfékezni. Mert urai sem vagyunk semminek. És most álljak ki a Mars-mezőre, és legyek a Semmi főpapja. Mutassak be áldozatot a Külsőnek. A Látszatnak.

DAVID: Most melyikünk a Tanítvány? Vele éltél, sétáltál, étkeztél. Vagy úgy gondolod, új utakat kellene törnöd? Odaállni a nép elé, és bejelenteni: tévedés volt. A szabadság, az egyenlőség és a testvériség. Nem végezhetünk fél munkát. A régi világgal együtt a vallásnak is ki kell múlnia.

ROBESPIERRE: Voltaire-rel kevered. Ő óhajtotta: „eltaposni a gyalázatost”. Aztán papot hívatott halálos ágyához. Jean-Jacques hitt.

DAVID: Ne bolondozz! Miben? Szentháromságban? Szeplőtlen Fogantatásban? Nevetséges!

ROBESPIERRE: Vigyázz a nyelvedre, Louis! Mindnyájunkban, benned is ott motoszkál a félelem, hogy egyszer, valamiképp – ki tudja – számot kell adnunk cselekedeteinkről, mondatainkról.

DAVID: (*Robespierre-nek, súgva*) Maximilien! Baj van.

ROBESPIERRE: Tudom. Azért vagyunk, hogy szembenjünk vele.

DAVID: Ne hősködj! Annál sokkal nagyobb. Az utca népe rájött valamire.

ROBESPIERRE: Hiszen jól állunk! Leszámoltunk a külső és a belső ellenséggel. Hébert, Desmoulin, Danton nincs többé. Pichegru talajba döngölte a koburgi herceget Fleurus-nél.

DAVID: Szállj le, kérlek, a földre! Az odalentiek minderre nem igazán kíváncsiak. Inkább a pacal árára. Meg arra, hogy mikor szedik már szét a nyaktilót. A népbiztosok gögje és kapzsisága ezerszeresen felülmúlja a nemesekét. Csakhogy míg az utóbbiak egyfajta eleganciával folytatták üzelmeiket, a mieink tetejében még faragatlanok is.

ROBESPIERRE: De mi nem ígérettünk összevissza! A tiszta, erényes köztársaságot tüztük ki célul, és ezt maradéktalanul teljesítettük (*hirtelen elhallgat*)... Louis, a Mars-mező afféle össznépi látványosság, ami elterelné a figyelmet a kudarcokról, ugye?

DAVID: Ilyen élesen azért nem fogalmazunk. Valamilyen szinten mindnyájan érintve vagyunk a külső ragyogás iránti vágy által. Színház. Ez a szó nem feltétlenül káromlás. Drámát kíván a nép. Akármilyet. Szentet, pro-

- fánt, mindegy. Az eszmék, legyenek bármely nemesek, önmagukban nem sokat jelentenek számára. Látvány, zene, illat és tánc. Azt hiszed, a papok mást tesznek?
- ROBESPIERRE: Én hiszek Istenben, Louis. Nem vagyok hajlandó vezetni ilyen gyalázatos spektakulumot. Nem egyéb ez a szentmise ocsmány paródiájánál.
- DAVID: A misét eluralta a főpapi fennhéjázás és a pompa. Ez valami más. Az aktus lényege: kifejezni a nép és a természet egységét a Mindenható Egység jegyében. Szükséges egy személy, aki levezetné ezt az ünnepélyt. A sokaság csak egyvalakit hajlandó elfogadni.
- ROBESPIERRE: Az Isten nélküli vallás főpapjánál.
- DAVID: Várj! Kössünk egyezséget. Voltaképpen én sem hiszem, hogy a hús, az anyag minden. Valójában csak a papok szélhámoságaiból lett elegendő. De hogy ne legyen semmi, senki odaát! *Azon túl.* Hiszen így sem erénynek, sem szabadságnak nem lenne jelentése. Mikor Értelemről beszélünk, feltételezünk Valakit, Valakit, aki egy is a Természettel, meg felette is áll. Megalkotott, belénk plántálta önnön lényegét, és sorunkra hagyott minket. A Legfelsőbb Lény.
- ROBESPIERRE: Isten.
- DAVID: Lehetne. De tudod, van, akinek görcsbe rándul a gyomra e szó hallatán, s nekünk senkit sem szabad kirekeszteni. Sem a mozlímokat, sem Jehova, sem Ozirisz imádóit. Nevek csak, mik egy magasabb Akaratra utalnak. Jean-Jacques éppen így tanította.
- ROBESPIERRE: És én, mint eme Legfelsőbb Lény püspöke. Az egész valahol rendkívül ízléstelen. Egy közönséges ügyvéd, amint áldozatot mutat be annak, akit igazán még nevének sem képes szólítani.
- DAVID: Valójában mindannyian papok vagyunk. A Természet és az Egyetemes Értelem papjai. S hogy ki szemeltetik ki a szertartás vezetésére, mostantól nem a vagyon és az erőszak, hanem az ész és az erkölcsi rátermettség fogják kijelölni.
- ROBESPIERRE: De hát miféle szertartás? Kiagyalunk egy sem keresztény, sem pogány új hitet, beavatás, hagyomány, papság és rituálé nélkül. Elképesztően komolytalan.
- DAVID: Már megterveztem. Látvány, zene, mozgás, illat, mint mondtam. A köznép ennyit képes csak felfogni. És mi tökéletes, hibátlan élményt nyújtunk neki. Égszínkék frakkot viselsz majd.
- ROBESPIERRE: Na ne! Pojácát akarsz csinálni belőlem?
- DAVID: A legkevésbé. Csak próbáld felfogni, hogy a külvárosok népe másra harap. Ami számunkra ízlésficamnak tetszik, számukra a legújabb divat. Égszínkéket. Erről majd a tisztaság és a tavasz jut mindenkinek az eszébe. Gossec és Méhul megkomponálták már az indulókat.
- ROBESPIERRE: Nem lehetne inkább Haydn?
- DAVID: Egy osztrák? Különben is csak átutazóban járt erre. Talán meg sem bírtuk volna fizetni. Szóval, méltóságteljesen, de ne túl kényelmesen. Érezze rajtad a nép az erőt. Túlságosan le se lassulj. Az inkább határozatlanságot sejtet. Ha gondolod, elpróbálhatjuk.
- ROBESPIERRE: Muszáj?
- DAVID: Ajánlanám. Ilyenkor nem létezik rögtönzés. Ami kívülről komédiának látszik, súlyos, izzasztó gyakorlás végterméke. Jobb ezen neked is átesned. A szertartás, mint olyan, valahol színészi teljesítmény is egyben. Nincs ebben semmi kivetnivaló. Itt ez a takaró. *(Hirtelen mozdulattal Robespierre vállára teríti.)* És most kérlek, menj el az ajtóig, majd vissza. Képzeld, hogy ez itt rajtad az égszínkék frakk.
- ROBESPIERRE: Agyrém! Még hogy én? Ebben az idétlen klepetusban? Hagyjuk az egész Mars-mezei ünnepséget, pokolba a Legfőbb Lénnel!
- DAVID: Ilyet nem mondhatsz. A nép vár tőled valamit. Próbáld csak meg! Indulj! *(Robespierre az ajtóig megy, visszajön.)* Ajjaj! Így akarsz te az Egyetemes Értelem elé járulni? Tartás és kellem! Na, még egyszer. Érezd az ütemet!
- ROBESPIERRE: Mi a fenét?
- DAVID: Az ütemet. Az nagyon segít. Szinte magától lendül a lábad. Gyürkőzz csak vele. Én majd dúdolólok a dallamot. *(Robespierre megindul. Először esetlenül, majd egyre határozottabban, ruganyosabban masírozik fel-alá a szobában.)* Alakul. Alakul. Ha lehet, még kicsit feljebb a fejet! Ez az! Lesz ebből valami. Csak abba ne hagyd. Folyamatosan. Tamm-tamm-tamm. Érezd, hogy te vagy egyedül, aki beletekinthet Ember és Természet titkaiba.
- ROBESPIERRE: *(Folyamatosan és ütemesen menetel.)*
- DAVID: Így érkezik majd a menet az ünnepségek színhelyére, a Tuillériákba. Egyenfrakkot kap majd a Konvent, és azon belül is valami megkülönböztető jelet visel a Hegypárt. A lényeg, hogy kidomborodjék az egésznek a vallási-politikai jellege. Érzékelnie kell a köznépnek, hogy e kettő mostantól összetartozik. Három szobrot állítunk fel. Fából, természetesen, meg papírmáséból, mert az könnyen ég. Az Önzést, a Viszályt és az Ateizmust lesznek hivatva jelképezni. Az ő hamvaikból emelkedik ki a Győzedelmes Értelem.
- ROBESPIERRE: Hogy micsoda?
- DAVID: Egy színésznő alakítja majd. Már tudja a szerepét. Együtt vonultok át a Mars-mezőre, ahol elvégzitek a szokásos rítusokat.
- ELEONORE: *(Tálcával, kancsóval, poharakkal belép a szobába. Megmerevedik.)*

ROBESPIERRE: *(Nem veszi észre masszázsa közben)*
Miféle rítusokra gondolsz?

DAVID: Tudod. Évek óta így van. Szabadságfát ültettek, meg minden egyéb. Utána népnepély.

ROBESPIERRE: *(Észreveszi Eleonore-t)* Tégedet meg ki engedett be? Megmondtam elég világosan, hogy olyan dolgokról tanácskozunk, amikhez semmi közöd!

ELEONORE: *(Alig bírja visszatartani a nevetést)* Én csak... én csak... hoztam egy kis frissítőt. Igazán nem akartam zavarni.

ROBESPIERRE: Azonnal leteszi a tálcát, és eltűnik innen!
Mit képzelsz!

ELEONORE: Jó, jó. A nyavalya gondolta, hogy nálatok így néz ki egy tanácskozás. *(Elneveti magát, kirohan.)*

DAVID: Szívedre ne vedd! Mit tudhat egy ilyen kis liba az emberiség legfőbb ügyéről? Nem is kell róla tudnia. Elég, ha megadja a megfelelő tiszteletet azoknak, akik az ügyért fáradoznak.

ROBESPIERRE: Louis, ez nem megy. Fals és nevetséges, amit művelünk. Mintha ez a bolhacirkusz a lényege volna a forradalomnak.

DAVID: Ennyire nem lehetsz kishitű. Persze, hogy kidolgozatlan még az egész. Gyakorolni kell. Gyakorolni, amíg minden mozdulat, minden hangsúly ösztönössé nem válik. Az alantak nem bírnak mit kezdeni a dolgok lényegével. Csak a formájával. Amíg megvan a mosoly és a gördülékenység, úgy hiszik, őket sem érheti baj.

ROBESPIERRE: Hát nem érted, te gazember, hogy félek? Ez a Legfőbb Szörnyeteg mégsem azonos Istennel. Rendeletbe adtuk, és sejtem, nagyon homályosan, hogy még sincs. Minél harsányabban kiabálunk, annál komolytalanabb ez a mi forradalmunk. David, te miért nem hiszel?

DAVID: Nem jó, ha ennyire elhagyod magadat. Ott leszünk körülötted. Segítünk neked, csak kérem, könyörgöm, több meggyőződéssel! A jövő áll vagy bukik ezen. Franciaország jövője. Mit számít, hogy Istennek vagy Legfőbb Lénynek nevezem! Csak legyen csillag, amit bámulhatnak a poéták hajnalig. Mindnyájan hiszünk valamiben, de hogy miben igazából, annak oly nehéz nevet adni. A kételkedés, ami bennem van, úgy lehet, a hit része. Valamiféle hit feletti hit.

ROBESPIERRE: Igazán?

DAVID: Ha mondom. Valahogy úgy vagyunk ezzel mindnyájan, hogy amint ráleltünk valami bizonyosságra, máris igyekszünk szabadulni tőle. Nem érdemes belepusztulnunk a kérdésbe: Istennek hívják-e vagy Legfelsőbb Lénynek. E kettő – meggyőződésem szerint – egy és ugyanaz. Ezért mondom: gyakorolni, gyakorolni, és minden a helyére kerül.

ROBESPIERRE: Nem győztél meg teljesen.

DAVID: Csökönys számár! Hányszor ismétlem: a nép, a haladás törvénye. Ne emészd magadat, pihenjél. Holnap megint jövök, és mindent kidolgozunk részletesen.

ROBESPIERRE: Louis, te valamit elhallgatsz előlem. A legfontosabb kérdések elől mintha mindig kitérnél.

DAVID: Kérlek, ne gyötördj. Pihenj. Most megyek, de holnap újból itt leszek.

ROBESPIERRE: Maradj, és válaszolj!

DAVID: Nyugodj meg, kérlek. Aludd ki magadat. Mennem kell. És ne feledd: gyakorolni, gyakorolni! *(El)*

ROBESPIERRE: Miért mész el, te rohadék? Tisztában vagy vele, hogy egy szavadat sem hiszem. Nem hiszem, de cselekszem, mert félek. Nem tőled, hanem Valakitől, aki úgy nincs, hogy mégiscsak van. Akinek soha nem mertem megkeresni az igazi nevét. Ezt is tudtad, te utolsó szélhámos, mégis belelőktél ebbe a csalárd és ostoba játszmába. Legalább ordítani lett volna erőm! Hogy nem akarom, nem hiszem, hogy hamis! De nem bírtam, most sem bírok, mert folyton piszkál valamiféle iszonyatos vágy. És ez az undok kívánság azt súgja: jogom van rá. Jogom van alantnak lenni, a népet gyötörni, barátaimat, az igaz ügy bajnokait eltenni láb alól, álszenteskedni. Jean-Jacques! Én jó fiú akartam lenni! Átültetni a gyakorlatba a tanításodat. Semmit sem hozzátenni, semmit elvenni belőle. Ha nem ez, akkor mi a hűség? Miért az iskolakerülők, a korhelyek, a nőfalók hibáznak rá folyton a helyes szavakra? Miért nem én? Jean-Jacques! Erről miért nem okítottál ki annak idején? Hogy a jófiúk mennyire nevetségesek a folytonos alkalmazkodási kényszerükkel? Én is csavarogtam volna boldogan, mint szegény Danton. Ezért kellett megrövidülnie egy fejjel. És ezért lett belőlem a nemzet majma. *(Ledobja magáról a takarót)* Elég! Elég! Elég! Odaállok, megmondom nekik: rossz a törvény, amit hoztam. Nincs Legfőbb Lény. Gyűlöletet szült a bizalmatlanságunk. Erkölcsnek, nép iránti elkötelezettségnek neveztük el ezt a görcsöt. Holott tudatában voltunk: sokkal kényelmesebb mindenkié lennünk, mint Egyvalakié. Szeretlenségbe fulladt a tisztaságunk. Jean-Jacques! Nem lehet igaz, hogy te ezt hirdetted! Mégiscsak Danton nyert. Danton, a féktelen, a szemérmetlen! Miért nem hiszek Istenben, ha tudom, hogy létezik? Erre válaszolj, Jean-Jacques!

ELEONORE: *(Belép)* Véget kell vetnünk ennek a szennyes játszmának, Robespierre. Legyél galád. Vagy legyél nagyszerű. Csak valaki legyél. Ne a körülmények és az elvárások marionettfigurája.

ROBESPIERRE: Nem megy, Eleonore, már nem megy.

Egy évvel ezelőtt talán képes lettem volna azt mondani: ne tovább! De belekóstoltam a vérbe. Ocsmány az íze, de mindennél hamarabb el lehet tőle bódulni. Ezt a mámort kívánom.

ELEONORE: Szerencsétlen, szerencsétlen Robespierre! Undorítóbb ez, mint az ital vagy az ágyék rabsága. A lélek nélküli erény csapdájába estél.

ROBESPIERRE: És a Történelem ribanca lettem. Gyűlölöm a népet, gyűlölöm a forradalmat, a hazámat. Hányinger fog el a sans-culotte-októl. Ahogy végigtrappolnak sáros bakancsaikkal Versailles tükörfolyosóin. Bagóbüzt lehelnek, és pofátlanul odaszellentenek az orrom alá. Ez a nemzet nem az én nemzetem. Ermenonville-ből egészen másképp látszottak a dolgok. A vér csak addig tiszta folyadék, amíg dalokat költünk róla. De ami a vesztőhelyen ömlik ki, az ragad. Lemosható, de az utána való sóvárgás nem csillapítható. Létezik egy pillanat – úgy két-három perccel azelőtt, hogy a kés lezuhanna – mikor a halálraítélt már átlép az életből a nemlétebe. Legtöbbje szinte önként hajtja fejét a kosár fölé. Iszonyú és titokzatos pillanat. Irtózom tőle, és emészt a vágy, hogy szemléljem minden nap.

ELEONORE: Beteg vagy. A népboldogító ragály esett beléd.

ROBESPIERRE: Ne tréfálgj.

ELEONORE: Komolyan beszélek. Ez valóban egy kórság. Dögvész. Mind, akibe befészkel magát, azt képzeli, egymaga megszabadíthatja a világot a nélkülözéstől és a tudatlanságtól. Pedig ilyen nem létezik. Ember és ember közötti különbséget megszüntetni soha nem lehet, legfeljebb elviselhetőbbé tenni.

ROBESPIERRE: Eddig úgy hittem, te is a forradalom oldalán állsz.

ELEONORE: Igen. Most is vallom, romlott volt, ami akkor volt. Sárba s ganéba henteregték, hím a hímmel, nőstény a nősténnyel párosodott, gyönyörüket nem bírván fokozni. S a király, a boldogtalan ahelyett, hogy nyaka közé csördített volna elszabadult csókosainak, kakukkos órákat fabrikált. S aztán jöttünk tűzzel és vérrel, és szabad lett az is, ki semmiképp nem óhajtott ez. Az én forradalmam a szív forradalma. A szív szabadsága, a szív egyenlősége, a szív testvérisége. Miért nem így? Miért a rideg és z terrorját? Robespierre, te vagy ezért a felelős.

ROBESPIERRE: Érts meg, könyörgöm! Tizenhat esztendő voltam, buzgó katolikus. Ott álltam a reimsi székesegyház szentélyében, szemben a királlyal. Akkor egészen mást éreztem. Álló éjszaka a köszöntő beszédet gyakoroltam. Külön-külön minden szót,

hangsúlyt, gesztust. Az járt a fejemben: ha sikert aratok, fényes pálya nyílik előttem. Négy vagy öt esztendő, és az én lakhelyem is Versailles lesz. Birtokba veszem Párizs gyönyörűségeit. Aztán senki sem hívott, elfeledkeztek rólam, és én ellenkező irányba fordultam. Új mesterem azt tanította, hogy akiknek a sorsát megirigyeltem, mind csaló, harácsoló, személtre való. Az emberiség söpredéke. Miközben ő maga is rajtuk élösködött. A frissen szerzett tudás büszkeséggel töltött el. Bosszút állni rajtuk az emberi nem irányába gyakorolt jótétemény.

ELEONORE: Isten irgalma, szeretete, bölcsessége egy pillanatra sem érintett meg?

ROBESPIERRE: Te még itt tartasz? Sohasem gondoltam volna rólad!

ELEONORE: Igen, hiszek Benne. Nem a papokban. Nem is az általad kiagyalt torz utáztatban, a Legfelsőbb Lényben. Hiszek abban, Aki lelket adott nekünk. Lelket, hogy Hozzá hasonlóan mi is alázatosak és könyörületesek legyünk. Legyen erőnk beismerni: önmagunktól nemcsak az emberiség, de saját sorsunkat sem vagyunk képesek előmozdítani. Valahányszor így szólunk: szörnyű állapotból szabadítottuk meg az emberiséget, még nagyobb nyomorúságba taszítjuk valójában. Legfőbb Lény! Már a szó maga is, amivel megnevezitek, mily önelégült, mily erőszakos! Megértő Istent, megértő forradalmat várt a nép. Egy ideig, bizonynal, telinek érzi majd a bendőjét a Tuillériák-béli szaturnáliával, de a híg ünnep hamar ürül, akár a zabkása. Mit adsz *aztán* a népnek?

ROBESPIERRE: Tudod-e, hogy ezekért a szavakért akár a Népjóléti Bizottság elé is idézhetnék?

ELEONORE: Csak bátran! Ott sem szólhatnék másképp. De mielőtt csigolyámra zuhanna a guillotine bárdja, elmondanám mindenkinek, hogy valaha rajongtam érted. Okosnak és igazságosnak láttalak, s ha tudott volna rezdülni a szíved, talán nem így alakulnak a dolgok. De épp ez a szemernyi gyöngeségre való hajlam hiányzott belőled, és így lettél a tisztaság jégszobra. Többé nem akarok szerelmes lenni beléd. Lehetne benned annyi könyörület, hogy elköltözzöl. Hacsak nem óhajtasz szántsándékkal gyötörni, mint a népet. *(El.)*

ROBESPIERRE: *(Suttog)* Danton! Danton! Danton! Mit keresel itt, ha egyszer már elintéztelek. Veszítetted, és a Semmiben a helyed. Ahogy utoljára mondtad. Mégis, hogy lehet, hogyan, hogy neked, az istentagadónak jutott a jobbik rész? Az igazság. Ez nem ér!

(Függöny)

III. Felvonás

Előjáték

(Paul és Jules rohannak be a színre. Jules kezében egy hatalmas koffer. Menet közben kinyílik, iratok, levelek borulnak ki belőle. Kapkodva szedegetik össze, és próbálják visszagyömöszölni a kofferbe.)

PAUL: Agyalágyult barom! Bármelyik pillanatban elkaphatnak minket.

JULES: Te mondtad, hogy érinthetetlenek vagyunk. Akkor most hogyan is van ez?

PAUL: Nem mindegy? Nyakig estünk a kulimászba, és te filozofálni akarsz?

JULES: Megbocsáss, én bíztam benned. Na jó, voltak nézeteltérések, de viták nélkül – te is tudod – nem hiteles. Egy percig sem állítom, hogy könnyű szívvel fogadtam el az érvelésedet, de a fegyelmet és a lojalitást mindig is fontosnak tartottam. Rossz komédiát játszottál velem.

PAUL: Kuss, te féleszű! Pakolj, és tűnjünk el! Ha csak egy is illetéktelen kezekbe jut ezekből a fecnikből, végünk. A Testületnek is!

JULES: Teszek a Testületre! Kik vagytok, mik vagytok nekem? Belerángattatok egy rosszízű históriába. A Históriaba. És most azt kívánjátok, tartsam a hátamat a disznóságaitokért.

PAUL: Na, idefigyelj, nagyokos! Mit gondolsz, létezik-e akármí, amit rád ne bírnánk bizonyítani? Mindent feljegyeztünk ezekre a kis cédulákra. Miért pont te maradtál volna ki?

JULES: Most nagyon megijedtem! Összeomlik a rendszer, és ti ezekkel a szerencsétlen kis papírfecnikkel komolytalankodtok. Tudod mit? Fogd és vidd, ha neked ennyire fontosak.

PAUL: Fogjam? Vigyem? Csak a rendszer változik. A Testület marad. Fogalmad sincs, hány rezsimit szolgáltunk ki. És hány rezsim szolgált ki minket!

JULES: De ennek most vége.

PAUL: Képzeled csak, fiacskám. A felgyülemlett gőzt olykor ki kell eresztetni. Hadd higgye a csócselék, elkergeti a zsarnokot. Biztosíthatlak: soraik közt vagy éppen az élén már ott masírozik a következő népnúzó. Éppen ezért fogd be szépen a pofádat, és pakolj, amilyen sebesen csak bírsz, különben utolérnek, és akkor tényleg vége mindennek.

JULES: Tehát nem vagyunk sérthetetlenek. Ajánlanék valamit: fej vagy írás?

PAUL: Éppen most? Éppen itt? Mondd, tökéletesen elhagytad a józan eszedet?

JULES: Mindig is így döntöttünk, nemdebar?

PAUL: Általában így. De nem válságidőszakban. Rakodj már, te nyáladzó idióta!

JULES: Ezek szerint megbuktunk. A Mindenható és Örökkévaló Szervezet. A Testület. És én ennek csicskázom?

PAUL: Felületesen látod a helyzetet. Valóban adódott egy-két apróbb működési zavar. De ezek a szisztéma egészét nem érintik. Átcsoportosítjuk az erőinket, ennyi történik mindössze. Néhány hét bizonytalanság, és ismét kezünkben tartjuk a szálakat.

JULES: Ismerős szöveg. Nyilatkozunk így, nyilatkozunk amúgy. A lényeg ugyanaz: teljes csőd. Fej vagy írás?

PAUL: Még mit nem! Nem bízunk a vakszerencsére egy ilyen súlyos történelmi fordulaton.

JULES: Hát persze. Ha hatalomra kell segíteni, rábizzuk, ha le kellene taszítani, nem bizzuk. Na, kapd csak elő azt a kétsous-t!

PAUL: Ezt te még nem értheted. Majd egyszer. Később.

JULES: Elég a mellébeszélésből! Hoci azt a pénzt!

PAUL: Ha tudnád, mit szabadítasz el! Nem megyek bele egy ilyen gyanús, hazárd játszmába.

JULES: Tudod mit? Én most szépen kiborítom ezt a koffert. Aztán itthagylak faképnél a drágalátos cetlijeiddel. Fej vagy írás?

PAUL: Nem teheted. Úgyis elkapnak.

JULES: Kit érdekel? Addig van még egy kis idő. A történelem épp az orrunk előtt fordul meg.

PAUL: Mocskos gazember! Tessék, itt egy ötsou-s. Jó lesz?

JULES: Nem lesz jó. Kétsou-val szoktunk játszani.

PAUL: Aprópénz. Tökmindegy.

JULES: Nem mindegy. Akárhányszor dönteni kellett, mindig volt nálad egy kétsou-s. Kizárt, hogy elhajtottad volna.

PAUL: Ez valami rögeszme. Beteg vagy, Jules.

JULES: És ha beteg? Akkor is lejátsszuk. Dobd csak fel!

PAUL: Rossz vége lesz ennek. De ha ennyire ragaszkodsz hozzá. A szokásos? Én a fej?

JULES: Fordítva. Én a fej.

PAUL: Hiszen mindig így játszottuk!

JULES: Egészen idáig. Én a fej.

PAUL: Légy már következetes. Ha eddig tartottuk a szokásokat...

JULES: Mostantól nem mindenben tartjuk. Dobd!

PAUL: Nem dobom. Nem tisztességes.

JULES: Miért ne lenne? Fele-fele esély. Lássuk!

PAUL: Tudod... véletlenül olyan pénzdarab keveredett hozzám, amelyiknek mind a két oldala fej.

JULES: Hát persze...

PAUL: Becsületszavamra. Ma reggel vettem észre. Valaki tévedésből vagy pusztá rosszindulatból egy ilyen torz érmét adott vissza. Úgyhogy ez az egész pénzfeldobás értelmetlen.

JULES: Ha te mondd...

PAUL: Csak nem azt gondolod, hogy átejtelek? Be tudom bizonyítani...

JULES: Azt gondolom, hogy mindig is átejtettél. Nincs Testület. Nincs személytől független történelmi kényszer. A történelem az emberi jellembe van írva. Nem vagyunk érinthetetlenek. Sem eddig, sem ezután. Amit teszünk – pénzfeldobással, anélkül – teljesen felesleges. Az ember egyetlen földi hatalomtól sem várhatja, hogy boldoggá tegye. Elég neki, ha tisztességgel bánik vele.

PAUL: Figyelj! Nem vagy te olyan tehetségtelen. Szólhatok néhány szót az érdekedben odafönt. De most csipkedjük magunkat, mert mindjárt itt lesznek. *(Kintről láрма)* Ezek nem kérdeznek, csak ütnek. Nem lesz időd elmagyarázni nekik.

JULES: Hogy nem tartozunk egymáshoz?

PAUL: Bizony. Nem várom tőled, hogy azonosulj velem, a céljaimmal, de feltételezem, szeretnél életben maradni.

JULES: Te szemét! *(Teljes sebességgel csomagolni kezd.)* Egyszer úgyis átvágom a torkodat!

PAUL: De ahhoz a holnapi napot meg kell érned legalább. *(A láрма erősödik.)* Na, futás! *(Mindketten kirohannak.)*

JULES: *(Visszalép egy pillanatra.)* Ezért még megfizet, kerül, amibe kerül. *(Zaj egészen közelről. Jules el. Fügöny fel.)*

(A párizsi Városháza 1794. július 28. Robespierre, Saint-Just, David, Augustin)

ROBESPIERRE: Hanriot! Valaki azonnal kerítse elő Hanriot-t. Szedje össze a Nemzetőrséget, és vonuljon a Konvent ellen!

AUGUSTIN: Mint a régi szép időkben? Mint tavaly prairiakor?

ROBESPIERRE: Te mondd ezt, éppen te? Talán azt hiszed, nem merlek a Forradalmi Törvényszék elé állítani? Ma nincsenek anyák, apák, testvérek, szerelmeseik, csak szövetségesek és ellenségek.

SAINT-JUST: Ha megússzuk ezt a napot. De nem ússzuk meg. A forradalom elbukott. Hanriot feltehetőleg ismét csontrészeg.

ROBESPIERRE: Na és? Lehet, hogy ez a mi szerencsénk. Lőjön csak mindenkire, aki mozog. Ne mérlegeljen.

SAINT-JUST: Hagyjuk ezt! Holnap ilyenkor már nem leszünk. Kísérleteztünk Franciaországgal, és valamit túladagoltunk.

ROBESPIERRE: Elég a defetizmusból! Tégedet is nyaktoló alá küldelek, Saint-Just. Halált érdemel, aki az ilyen pillanatokban nem fog össze.

DAVID: Én maradok, Robespierre. Veled együtt vonulok a vérpadra, ha kell.

ROBESPIERRE: Hagyjátok már azt a rohadt guillotine-t. Velünk a nép. A külváros. A sans-culotte-ok.

SAINT-JUST: Valamikor, régen. Amikor még azt hitték, megtisztítja őket az a rengeteg vér. Mikor még követhető volt jószerivel, mi a rossz, és mi az erény. Mi kutyultuk össze az egészet. Mi magunk.

ROBESPIERRE: Az erkölccsel? Ezt kívánod belemagyarázni, ugye? Vedd tudomásul, a mocskok mindenütt mocskok. A palotában és a putriban egyaránt. Amíg el nem takarítjuk, a nép ügye állandó veszélynek van kitéve. A régi világ szennye, a pompa és a gáláns játékok iránti sóvárgás tetten érhető a legutolsó csapásokban is. Ki vele!

AUGUSTIN: És én felnéztem rád. A bátyám, aki megmenti Franciaországot. Mást nem is voltam képes látni. A terror kényszerű és csak átmeneti megoldás. A nép majd megéri utólag, és megbocsát.

ROBESPIERRE: Tessék! Nyitva az ajtó. Próbálj csak egyezkedni a Konventtel. A hűségesek maradnak.

DAVID: Ne most, könyörgöm, ne most! Kicsivel több türelmet egymás iránt ezekben a nehéz pillanatokban!

SAINT-JUST: Ne cifrázzuk: itt a vége. A Népgyűlés kihárta mögülünk. S ami még kellemetlenebb: az utca is. A sans-culotte-ok, karba tett kézzel, röhögve bámulják, ahogy lecsapják majd a fejünket.

ROBESPIERRE: A Városháza a mi oldalunkon áll. Máskülönben rég a Conciergerie-ben rohadnánk. Valamint a Nemzetőrség. Percek kérdése, és löni kezdenek. Hanriot.

SAINT-JUST: Én nem bíznék abban a szeszakában. A mai nap a legalkalmasabb, hogy valami világra szóló baklövést kövessen el.

DAVID: Egység! Ez most kérem a legfontosabb. Elég legyen ezekből a bomlasztó, demoralizáló szövegekből! Győzni fogunk. Vagy együtt pusztulunk.

TRICOTEUSE: *(Beront, nekiesik Robespierre-nek.)* Végre megvagy, te mocskos gazember! Megfizetsz mindenért!

ROBESPIERRE: *(Menekül előle)* Mi közöm hozzád? Egyáltalán, ismerlek tégedet?

TRICOTEUSE: *(Kést vesz elő)* Már hogyne ismernél, kisapám! Ígértél fűt, fát, vadvirágot, el is felejtetted azon nyomban, most meg lelépnél, itthagynál minket nyakig a kulimászbán.

(David, Augustin, Saint-Just együttes erővel próbálják lefogni Tricoteuse-t)

DAVID: Okosabb lenne, ha lehiggadnál kissé, jóasszony.

Ebben a teremben mindenki a nép oldalán áll, azaz a te oldaladon. De most többet használna a forradalom ügyének, ha hazamennél, és türelmesen megvárna, amíg lebírjuk a belső ellenséget. Tessék, tíz sou.

TRICOTEUSE: Neked nem jóasszony, te strici! Átvertetek minket. Te, meg a drágalátos cimboráid. Mindenekelőtt te, Robespierre! (Hadonászik a késsel.) Véged! De nem csak úgy, egyszerűen, hanem előtte kimetszem még a férfiasságodat! (Megindul Robespierre felé, Augustin, Saint-Just lefogják.)

ROBESPIERRE: Nem az én bűnöm, hogy még mindig éhez és fázol, hanem az arisztokratáké és a spekulánsoké. Ha nem állna az utamba az az átkozott Konvent, leszámoltam volna rég a haza minden ellenségével.

TRICOTEUSE: Csak a szád jár. Ha valóban az volnál, akinek hirdeted magadat, ezeket intézted volna el, itt, magad körül. A nagydarab kurafit meg életben hagytad volna.

ROBESPIERRE: (Félre) Danton, Danton, dögölj meg már végre! (Tricoteuse-höz) Előadást kívántatok tőlem, és én határidőre szállítottam. Mi lehet még a bajtok?

TRICOTEUSE: Az, hogy gyenge volt. Mi, odalent, tisztában vagyunk vele, hogy jöjjön akárki, a jólét és a szabadság csak szöveg. A komédia: egyedül az számít. Te sem vagy különb a többinél, Robespierre.

ROBESPIERRE: Sok-sok vért akartatok. Bűnösét, ártatlant, mindegy. Csak legyen a kirakatban, hogy él, mert büntet a forradalom. És aki büntethet, azé az erkölcsi hatalom.

TRICOTEUSE: Úgy van, kisapám. Most én vagyok a nép, és ha kinyírlak, akkor a miénk az igazság. Elegünk lett az égszínkének hacukádból. Azt fejeztetsz le, akit jólesik, ha kültelekieket, a te dolgod. De te megjártad magadat, és erre nincs bocsánat.

ROBESPIERRE: És akkor kinek a nevét tűzitek a zászlóra, nyomorvitézek? A holt Dantonét? Vagy ezét a véresszájút? (Saint-Just-re mutat) Esetleg újra a király? „Bezzeg a Bourbonok idején!” Nem ismerős? Tessék, döfjél le, ha mersz!

TRICOTEUSE: Afelől ne is legyenek kétségeid. Majd csak találunk valakit, aki újabb és izgalmasabb látványosságokat agyal ki nekünk. Enni egy sem fog adni, azt tudom.

ROBESPIERRE: Nyertél, mocskos némbér. Azt sajnálom csak, hogy nem láthatom az undok pofádat, mikor

Hanrioték ideérnek, hogy kiszabadítsanak minket. Mostanra épp oda kellett érniük a Konventbe. Néhány perc, és hallod a lövéseket.

TRICOTEUSE: Azt mondd?

ROBESPIERRE: Ne hidd el! Tavaly is így vettük magunkhoz a hatalmat. Akkor huszonhét fejet követeltünk. Most egy sem maradhat.

TRICOTEUSE: Nincs nagy kedvem bevenni az ócska dumádat. Kapsz három percet. Ha nem lőtök, neked annyi. (Kitépi magát, Robespierre ágyékának szegezi a kést.)

ROBESPIERRE: (Összehúzódik)... Három perc. Megegyedtünk.

TRICOTEUSE: (Hátrafordul Saint-Just és David felé.) Ne higgyétek, hogy meg bírtok állítani.

AUGUSTIN: (Robespierre elé ugrik.) Ahhoz előbb velem kell elbánnod. Nem könnyítem meg a dolgodat.

TRICOTEUSE: Állítsd le magadat, kis balek! Egész életedet a bátyád árnyékában töltötted. Végre ember is lehetnél.

AUGUSTIN: Ne reménykedj. Pillanatok kérdése, és szólnak az ágyúk. Te is a helyedre kerülsz majd. Először jó mélyre. Aztán jó magasra.

TRICOTEUSE: Szegény hülye! Bevetted a mesét Hanriotval meg a Nemzetőrséggel? Senki sem fog mozdulni. Mindent elviseltünk volna, éhezést, háborús verecséget, csak azt nem, hogy közben még erényesek is legyünk. Potyogjanak a fejek rakásra, mit bánjuk! Csak hadd vétkezzünk! Csak hadd botoljunk! Csak hadd legyünk hús-vér emberek!

SAINT-JUST: (Halkan) Robespierre, ez jogos!

ROBESPIERRE: Egy frászt jogos! (Felegyenesedik, előre megy a színpad közepére.) Mert én vagyok a Tanítvány. Halljátok? Jean-Jacques tanítványa. Az utolsó.

TRICOTEUSE: Ki a bánat az a Jean-Jacques?

DAVID: (Súgja) Rousseau. Jean-Jacques Rousseau. A Filozófus.

TRICOTEUSE: És most nyaljam fel előtte a padlót? Írni olvasni sem tudunk jószerivel odahaza, a kültelken. Ki üt nagyobbat? És ki marad állva? Csak ez számít.

ROBESPIERRE: Mulatságos vagy, tisztátalan nőszemély. Mutass csak egyet is magatok közül, aki idáig jutott volna. Szép história lett volna, ha gyermeketek lettem volna, ugye? Hát felejtsd el, koszos asszonyállat! Rühellek titeket. A hibás, bárdolatlan beszédeteket, a testetek kipárolgásait, az állatokéhoz hasonló gerjedelmeket egymás iránt. Nem szeretem a népet, undorodom tőle. És mégsem zavarhattok el a fenébe, mert még egyszer mondom, én vagyok a Tanítvány. És nem azt súgta a fülemben ott, utoljára, amit oly gyakran hangoztattok: szabadság, egyenlőség, testvériség!

Társadalmi szerződés? Nem! Csalódottsággal és undorral volt tele. Csalódottsággal és undorral az élet édességei iránt. Hogy sohasem volt eléggé vakmerő azokat megragadni és magához venni. És hogy ne kelljen bevallania, mily irgalmatlanul erős benne a sóvárgás, kiötlötte tehát a holt és rideg erényt.

AUGUSTIN: Nem beszélhetsz így, hallod! Ez káromlás! A forradalom és a nemzet gyalázása!

ROBESPIERRE: Aki hatalommal bírni, vezetni óhajt, ne szeresse a népet. Senkit, önmagát se. Ez a titok. A nép hálátlan. Bendőjével s ágyékával törődik csupán. Azt, ki jobbítani kívánja, hamar eltaszítja. A sarlatánoknak és hamis prófétáknak rögvést és szívesen felül. Kapja csak, amit megérdemel. Korbácsot és nyaktilót. Az ember nem változott, és nem is fog soha. Görcsösen, makacsul ragaszkodik a szennyhez, a pocsolyához. Akár a disznó. Képtelenség nevelni. Vezérnek lenni nem egyéb, mint folyvást kényszer alatt tartani a tanulatlan és eredendően tisztátalan sokaságot. A gyomor éppencsak ne legyen üres, és a puskatustól, akasztástól éppen csak megmenekedjenek. Azon túl bármit. Igen, tisztában vagyok vele, hogy odakint kong a tér. Többé nem sorakoznak fel mögém a sans-culotte-ok. Nekem elég, ha megszólalnak az ágyúk. Ha rommá löveti Hanriot a Konventet.

ELEONORE: *(Belép)* Hagyd, Robespierre. Nem lövi szét, nem szabadít meg benneteket. Nincs tovább. Véget ért a forradalomnak titulált kutyakomédia.

ROBESPIERRE: Mit keresel itt? És hogy beszélhetsz így? Éppen te?

ELEONORE: Éppen én. Szeretném, ha itt, most, utoljára képes lennél belátni, micsoda szenvedést, rettegést és istenkáromlást zúdítottál a világra.

ROBESPIERRE: És te most éppen kinek az oldalán állsz? Duplay asztalos lánya már nem akar feljárni senkinek a szobájába?

ELEONORE: Az régen volt, Robespierre. Az egy rajongó kisleány volt, aki nem tudta megkülönböztetni a csodálatot a szerelemtől. Oldalak már jó ideje nem érdekelnek.

ROBESPIERRE: Jól van, tagadj meg. Bár valamikor, nem is olyan régen úgy gondoltam: lehetnél a társam is. Most olybá tetszik, nem különbözel a többitől. Te is csak a káprázat után szaladsz... Miért nem lőnek már? Hanriot! Hanriot!

ELEONORE: Mert nem akarnak. Hanriot-t elfogták, és a Nemzetőrség letette a fegyvert. A Városháza talán még tartható egy darabig. Elvesztél, Robespierre.

DAVID: Ez esetben együtt lépünk a vérpadra. Közösen értük meg a diadalt, illik, hogy a vereségen is osztozzunk.

ELEONORE: Ne hősöködj, Louis David, nem vagy te André Chénier. Eljön majd a pillanat, mikor az eszedre hallgatsz inkább, és szép csendben kilépsz a forradalomból. Őszintén szólva, nem igazán neked való.

ROBESPIERRE: Eleonore! Eleonore! Olyan jólesne, ha megértenél!

ELEONORE: Eddig is ezt próbáltam. Az én hibám, hogy kiöltél magadból minden szeretetet?

ROBESPIERRE: Eleonore, az én életembe csak egyetlen női lény fér bele. Úgy gondoltam, megvárom, míg rendeződik a helyzet, kiforrija magát az új rend. De sajnos beragadtunk a történelem szorításába. Időzavarba kerültünk. Eleonore, kérem, képes lenne-e megosztani velem az életét, hozzám jönne-e feleségül? Megeshet, már csak napokat, órákat jelent ez.

ELEONORE: Azt mondtam, Maximilien, hogy rajongtam érted. Egykor. Láttam, éreztem, hogy valami nincs rendben veled. Reménykedtem, elmúlik rólad az átok. Mi több, magamat képzeltem szabadítódnak. Duplay asztalos egyszerű leánykája, aki megváltja Franciaországot a jakobinus örülettől. Mert csupán a tehetséget voltam hajlandó észrevenni benned, és a torz, sötét erőkre, amelyek birtokba vették a lelkedet, majdhogynem szántsándékkal nem figyeltem oda. Nagyszerű férfit akartam látni, és megfeledeztem a Sátánról, aki a hátad mögött lapult, s a füledbe súgott. Ha páromul fogadnálak, veled együtt a Gonoszt is beereszteném magamhoz.

ROBESPIERRE: Ne lőkj el magadtól, könyörgöm! Te vagy az egyetlen, aki ki tudsz rángatni ebből az irtózatosságból. Ermenonville-ben még minden érintetlen volt. Ember és Természet egyaránt. Úgy tetszett: eligazodhatni a világ dolgain. Lesajnálhattuk, kiközösíthettük. A Mester, Jean-Jacques jelenléte pajzsként magasodott fölénk. Akik vele laktunk azokban az utolsó években, úgy jártunk-keltünk később, mint afféle félistenek. Az utálat jogát nyertük el ott, Ermenonville-ben. Az utálatát minden iránt, ami civilizált, ami társadalom. Ami szennyezett. Igen, Eleonore, nálad tisztábbat nem találtam a földön. És nekem ez az érintetlenség kell, enélkül nem bírok sem élni, sem halni.

ELEONORE: Látod, megint mennyi zavaros dolgot hordasz összevissza. Mintha ez a te nagy makulátlanságod jobbá tett volna bárkit is! A szomorú igazság azonban az, hogy az emberek félnek a purifikátoroktól. Jószerivel maguk sem hiszik, hogy az ártatlanság milyen egyszerű és kellemes dolog. Ezzel éltél vissza, Robespierre. A bűnöst kívántad eltíporni, s nem a bűnt. Így lettél a Sötétség prófétája a Fény

és az Egyetemes Ész zászlaja alatt. *(David lassan, észrevétlenül távozik a színről.)* Nem, Robespierre, sohasem leszek a tiéd. Egy napra, egy órára sem. Nem az én felelősségem, hatalmam sincs rá, hogy ellenálljak a benned elszabadult Rosssznak. Azt szeretném, ha megbánná minden. Ha máskor nem, legalább a guillotine árnyékában.

ROBESPIERRE: Megtiltom, hogy így beszélj! Szent ügyért, a nép ügyért harcoltunk. Valóban megeshet, hogy a félrevezetett, vaksi tömeg most cserbenhagy minket. De a testi megsemmisülésünkön túl igenis, ott az Eszme. A szabadság, az egyenlőség és testvériség eszméje, amely mint bűvópatak, mint parázs az üszök alatt...

SAINT-JUST: Maximilien, kérlek, ne komédiázz. Tényleg vége. Hazardíroztunk, és nem jött be a lap. Ne félj, csak egy pillanat az egész, talán nem is fáj. *(Kintről zaj)*

ROBESPIERRE: Mindenki áruló! Franciaországban nem maradt egyetlen hűséges ember sem. Beleértve benneteket is itt, körülöttem. És aki nem döfött még hátba, az is kapható bármire. Kivételt csak a nyáladzó idióták jelentenek.

AUGUSTIN: Maximilien! David eltűnt. Itt hagyott minket, kerekét oldott. *(Zaj erősödik)* Éreztem, hogy nincs minden rendben vele.

ROBESPIERRE: Franciaországnak vége. Ez ellenforradalom!

TRICOTEUSE: Kisasszony! Kinyírhatom végre ezt a senkiházit? Egy percig se sajnálja, ez sem több, mint

bármelyik a fajtájából. Felemelkedik, és lehanyatlik a csillaga. Csak a mellékutcák és sikátorok népének nem jut elég a reményből. Nem a szegénység és az elnyomottság. Hanem hogy akármint is alakuljanak a dolgok, mi, odalentiek folyton-folyvást rossz lóra teszünk. Elkergetjük zsarnokainkat, hogy valaki sokkal hitványabbat ültessünk a helyére.

ELEONORE: Hagyd békén! Nem látod, hogy régóta halott már? Azt mesélik, mikor Dantont a vesztőhelyre vitték, feléje fordult, és azt mondta: „három hónap múlva kövess ez úton!” Én is csak úgy halottam. Akkorra már teljesen elpusztult belülről. A lelke. Nem szeretheti a népet, aki Istennel és önmagával ellenkezésben van. Önmagunkat szeretni annyi, mint derűs szívvel és türelemmel fogadni saját esendőségünket, és bízni mindhalálig, hogy bocsánatot nyerünk botlásainkra. Nem a történelem gonosz, mert akkor az ember is mindenestül olyan lenne. Pedig csak védtelen. Különös módon éppen önmagával szemben. A gyűlölet forrása a félelem, és a félelemé a hazugság. Királyok, ügyeletes népboldogítók nem állhatnak ellen. Csak a szív. Egyedül a szív.

(Függöny. A zaj egészen erős.)

(Jules kiszalad a függöny elé. Nincs rajta smink. Határozott mozdulattal leveti és eldobja a parókáját, nyakfodrait, kabátját.)

GLÁSER DIÁNA

Mocorog a hajnal

*Elefántokkal ébredő félhomály,
Költözik a fény
Kis szobám ablakán át, lassú léptekkel
Vándorol,
Apró réseken.*

*Mocorog a hajnal
Prizmát morzsol a
Szemeim közé.*

Ébredni kéne már.

A csendes örület polgárjoga

Beszélgetés Horváth (EÖ) Tamással

Publikációi alkalmával rövid életrajzában pedagógusi, énektanári hivatása és az iskolájában – a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban – végzett önképzőkori, diáklap-szerkesztői munkája domborodik ki. Mintegy mellékesen említetik meg róla, hogy író is, pedig két napvilágot látott kötet – a 2005-ben kiadott *Vizek fészke* novelláinak és a 2009-ben megjelent regény, az *Ahol a part szakad* – gazdája, amelyek mellett több, már megírt műve várja a sorsát, miközben készülnek az újabbak is.

Horváth (EÖ) Tamás lakóhelyén, Fóton az egyik elegáns étteremben „gondolt halálra, borra, nőre” – Ady nyomán is némileg –, s beszélt zenei és irodalmi pályájáról, a be nem illeszkedésről és az abnormálisságról, a hamisításról és a hitelességről, s a folyton előbukkanó történelemtől.

– *Az író–zenetanár nem hangszeri között, nem könyvespolca és nem is a háttérben halkán zúgó szövegszerkesztő előtt fogadja a kérdezőt, hanem abroszos asztalnál, boroskancsó mellett. Egyfajta ellazulás ez, vagy van esetleg üzenete is e körítésnek?*

– Az este kötetlensége is oka, hogy itt és így ülünk, de igen, beszélhetünk üzenetről is. *A bor filozófiája* ismert, remek értekezése Hamvas Bélának, aki nemcsak elméletben ismerte a bort: szerette is a jó borokat. Én is szeretem. Hamvastól tanultam az aranykor-idillt. A tudatlantinkban ott van az aranykor, ahová az ember szeretne visszatérni.

– *Saját esetében milyen aranykorról beszélhetünk? Privát, „horváth-eötamási” aranykorra gondolsz, vagy nagyobb, társadalmi léptékűre?*

– Minden emberben ott van a vágy az idillre. Személyes idillről beszélünk, ami mindig közösségi élmény. Az idill nem lehet sem individuális, sem társadalmi, én illet megélni csak kis közösségekben, családdal, barátokkal, olyan emberekkel tudok, akikkel napi kapcsolatban állok. Az idillnek számomra a jó bor is a szerves része. Van szőlőm is, szeretem, ha van mindig jó saját borom, negyvenötven liternyi szokott is lenni mind a fehérből, mind a vörösből, de az idei

nyár rettenetes időjárása most megfosztott ettől. Készíték egyébként meggybort is, jövőre ribiszkebort is fogok, s ezek nagyon-nagyon mértékkel és megfontoltan, de ki tudják egyensúlyozni az ember életét. A bor mellett pedig ott a kert és a lugas, ami még természet, de már civilizáció – ez az az idill, amiről beszélek.

– *Ez alkotó nyugalmat nyújt, vagy valamiféle zaklatottság szükséges számodra az íráshoz?*

– A nyugodt háttér mellé gyakran szükséges a lelki zaklatottság, bár ez nem általános állapot, és nem is általánosnak mondható válasz. Most fejezek be egy színdarabot, ott az első felvonásnál, amikor iszonyú tempót diktáltam, akkor éreztem rettentően zaklatottnak magam. Mert nem tudok kívül helyezkedni. Nem vagyok öreg, bölcs megmondó ember, a hőseimmel élek.

– *Ötvenegy éves vagy, két könyv áll mögötted, egy novelláskötet és egy regény, a szakma, ha jól számolom, mintegy egy évtizede tart számon...*

– Miért, számon tart?

– Nem tart számon?

– Nem tudom. Lehet, neveltetés kérdése, de bennem régóta megvan ez a görcs. Mert nem az a fontos, mekkora befolyást szerzek vagy mennyit keresek vele, bár nyilván erről is szó van, de tévút, ha az fog-

lalkoztat elsőrendűen, hogy számon tartanak-e. Sokáig az volt az alapálásom, talán még most is az, hogy mindez másodlagos dolog.

– *Akkor maradjunk annál az értelmezésnél, hogy jelen vagy.*

– Jó, tegyük félre a szemforgatást: igen, jelen vagyok. Nagyon örültem, hogy sikerült olyat letennem az asztalra, ami megüt egy mércét, hogy könyveimet kiadják, hogy ott vagyok rangos folyóiratoknál, szerkesztőségekben, s rajtuk keresztül az irodalomban. Ezt nem tagadom el magamtól.

– *A felvezetéssel arra próbáltam kilyukadni, hogy te mióta tartod magad nyilván és számon, saját megítélésed szerint mióta vagy író?*

– Harminchat éves voltam, amikor nagyon jó visszajelzést kaptam: egy Fejér megyei lap irodalmi pályázatán az *Ami a képeslapokról lemaradt* című novellámmal elnyertem az első díjat. Akkor hittem el magamról, hogy tudok írni. Biztattak, hogy vigyem az írásaimat ide meg oda, de mégsem történt évekig semmi. Lusta is voltam, alapvetően most is az vagyok, főleg azonban azért nem, mert gátlás volt bennem, hogy egyszer ugyan bejöhett, de mi van, ha máshol mások majd lehúznak, mint előtte is néhányszor, és olykor nem is igazságosan.

„Édesapámmal”

Tizennyolc évesen kerültem fel Budapestre, a Zeneakadémiára, s akkor kezdtem el írással próbálkozni, Brády Zoltán, a Kapu mai főszerkesztője körének, műhelyének tagja lettem. Voltak ott nagyon tehetséges és figyelemreméltó emberek, akik később mégsem futották be azt az irodalmi pályát, amit befuthattak volna, pedig többen is nagyon jókat írtak. Felolvastuk írásainkat egymásnak, és nagyon kíméletlenül kritizáltuk egymást. S engem ezek a kritikák nem nagyon serkentettek, sőt, nagyon nem. Ezért lett ilyen hosszadalmas és döcögős a pályakezdetem.

– *Érettségi után, tehát tizennyolc évesen kerültél a fővárosba. Tegyük is helyére a kronológiát, ahogy azt egy életút összefoglalásához illik: honnan indultál, hová kerültél, milyen hatások alakítottak, mi tett íróvá, mi indított erre a pályára?*

– Most ebben a pillanatban azt mondanám: a rémálmok indítottak el. Szentgotthárdon éltünk, egy fürdőszoba és saját vécé nélküli bérlakásban, anyai részről osztályidegének is voltunk, nagyapám, Sturm Lajos a háború előtt a szentgotthárdi téglagyár igazgatója volt, osztrák származású nemes, kiváló szakember. Ez az élet számomra a valóság és a látomások sajátos, furcsa keveréke volt. De a tények mögül valahogyan mindig kibúj az idill. Nagy hidegek voltak, de fantasztikus ha-

vazások. Ötéves koromban egy nagy hóesés után azonnal elolvadt a hó, én pedig elkezdtem emiatt bögni. Édesanyám tanult zenét, s hogy megvigasztaljon, elzongorázta Schubert *Katonaindulóját*, ami engem, mint kicsi gyereket csodaként ért. Mondta, hogy ezt amúgy vonószekerek játssza.

Jó, mondtam, akkor én hegedűleszek. Utána egyik karácsonyra fából készült játékhagedűt kaptam. Talán ez is hozzájárult a zenei pálya választásához. De a szüleim is erre-

„Édesanyám karjában”

felé egyengettek, legalább azért, mert az általános műveltség részének tekintették a zenei képzést.

– *Mivel foglalkoztak a szüleid?*

– Édesanyám maszek volt, kisiparos, pulóvereket kötött, édesapám pedig már diplomás ember, kertészmérnökként Szombathelyen dolgozott, az Állami Biztosítónál volt kárszakértő. Paraszti származásával, paraszti makacsságával nem adott fel soha semmit; egy időben méhészkedett is, a méhkárokhhoz senki mást nem lehetett kiküldeni, aki belenyúlt volna a

kaptárba. Neki a természethez kapcsolódó életmód volt az, amit művelnie kellett, s amit bizonyos részében én is továbbviszek. Apámnak a föld, a kert, az erdei gombászás, és persze a szőlő, a bor nélkül is üres lett volna az élet, nem lett volna értelme, ha nem mehetett volna ki metszeni, permetezni, bajlódni. Ma is odalenn, ebben a közegben élnek, hetvenhét és hetvennyolc éves nyugdíjasként.

– *Jól érezhetően büszke vagy vasi származásodra. Van, amit írásművészetedben felhasználsz belőle, ami Vasba vezet vissza?*

– A regös mítoszokat magamban hordozom, s ez kifejezetten nyugat-dunántúli jelenség. Nagyapám még járt regölni, édesapám betlehemezni, ápoltak minden vasi és mondhatni, vidéki magyarországi szokást. Édesanyám és édesapám is énekelt nekem. Apámtól dalokat, népdalokat tanultam, amikor a Kertészeti Egyetemre járt, énekelt is a kórusban, s ami megmaradt az emlékezetében, azt elénekelte nekem. A zenei hivatástudat kialakulását mindkettőjüktől származtatom.

– *Miközben a mikrokörnyezet és a helyi adottságok formáltak, a kádári Magyarországot éltétek, aminek a nyugati határ közelsége különös nyomatékot adhatott.*

– Adott is. A szentgotthárdi temető szinte a határon van. Amikor kimentünk nagyapám sírjához, a határőrök mindig ott voltak, lecsaptak az emberre, faggatóztak. Az 1980-as években egyszer már visszafelé, a vonaton kapott el a határőr, hogy hová, miért mentem, hol voltam, miért nem álltam meg, amikor felszólítottak. De nem tudtak mit csinálni velem, nem követtem el határsértést, tényleg nagyapám sírjánál voltam.

– *Szentgotthárdról aztán Szombathelyre kerültél. Térjünk is rá az iskoláidra.*

– Már az általános iskola első osztálya után otthagytuk Szentgotthárdot. A közösségbe kerülés nekem szintén rémálom volt. Ez már az óvodával kezdődött. Amikor beléptem oda, kiderült, hogy egyszerűen nem passzolok a képbe, én sem tudtam, miért. Bamba voltam, feledékeny, a felszerelésemre, ruházatomra, magaviseletemre nem tudtam vigyázni. Nem voltam agresszív, de koszosan, rongyosan kerültem haza minden nap. Eközben viszont négy-ötévesen már megtanultam olvasni, mert valószínűleg izgatott a dolog, hát elmagyarázták a betűket, én meg elkezdtem olvasni. Így

az iskolában, amíg a többiek szótagoltak, minden másra figyeltem helyette, mert ezen már túl voltam. Egyszer ilyenkor felszólítottak, én meg azt se tudtam, hol vagyok. Kaptam a kapát abban a pillanatban. Gyerekként annyit éreztem ebből az egészből, hogy valamiért alkalmatlan vagyok valamire, nem vagyok jó fiú. 4,4-es átlaggal jöttem ki elsőből, de változó magatartással és változó szorgalommal.

Az iskola Szombathelyen már jobban ment, de az alkalmatlanságom ugyanúgy visszaköszönt. A zeneiskolával viszont valami megváltozott. Pedig eleinte az se ment, a hegedűtartásom, a vonóhúzásom egyszerűen pocsék volt, ám a szolfézsnál kiderült, hogy van érzékem a zenéhez. S végül tizenkét-tizenhárom éves koromra, amikor elkezdtünk klasszikus zenével foglalkozni, valami elszabadult bennem. Vonószekarban is játszottam, elkezdtem magamnak rögtönözni, zenét szerezni. Már a Zeneakadémián dédelgettem is magamban egy ideig, hogy karvezetés szakról

átmegyek zeneszerzés szakra, csak ehhez jól kellett volna zongoráznom, azt pedig nem tudok.

– *Gyermekkorban és fiatalon meghatározóak az olvasmányélmények, főleg annál, aki korán megtanul olvasni. Mikkor találkoztál ekkoriban,*

„Első zenei próbálkozások Szentgotthárdon”

volt-e olyan jelentős könyvélményed, ami villámcsapásszerűen ért?

– Azt tudom, hogy tizenöt-tizenhat éves koromban, szombathelyi gimnazistaként előre megfontolt szándékkal kezdtem el szépirodalmat olvasni, az olvasmányélmények a zenei képzésem mellé társultak, nem is tudok külön-külön visszaemlékezni rájuk, zene és irodalom egybefolyik az emlékeimben, mint ahogy ma is az életemben. Ekkoriban már novellistaként is próbálkoztam, egy-két évre rá már ott találtam magam a sárvári diákirók-diákköltők között. Klasszikusok voltak rám nagy és fontos hatással, ha a költőket nézzük, akkor Ady mindenképpen, leginkább az istenes versei. Ekkoriban olvastam az *Iliászt* és az *Odüsszeiát*, nem is tudom, talán a mitológia vonzott. Az *Odüsszeiából* ekkor készült görög film, és mindez rettentő módon hatott rám.

– *Csak remélni tudom, hogy Homérosz jelen van még ma is az oktatásban, de saját példám alapján mégis azt mondom: az antik iroda-*

lom felé fordulni kamaszfejjel egy jó tanár, vagy jó mester nélkül nehezen elképzelhető.

– Nem irodalomtanár, és nem is a szombathelyi időszak jut most eszembe, hanem a kiváló szolfézs-zeneelmélet tanárom, Deáky István, aki abban az időben nagy lázadó volt. Pécsről érkezett a Zeneakadémiára, konzervatív polgári családból származott, a kultúra, a szellem elkötelezettje volt. Annyira mélyen és szuggesztíven tudta tanítani, Mozart *Requiemjét* vagy Bach *János passióját*, hogy megtanultam a latin miseszöveget, holtlott akkor még nem voltam hívő. Ilyen közve-

tett hatásokra tudok visszaemlékezni, még ha nem is a kamaszkorból. A *János passió* döntő élmény volt az életemben.

– *Zeneileg, vagy a hitre nézve is?*

– Nem kaptam vallásos nevelést. A *János passió* és Deáky István adta az első lökést, s főleg maga a Zeneakadémia, mint közeg, ami – s csak utólag állt össze a kép – nagy ellenálló tűzfészek volt. Rektorai mind hívő emberek voltak, de még inkább a zene, annak lelkesége toltá Isten és a hit, a vallás felé az embert. A tanárok és tanítványaik is túlnyomórészt hívők voltak. A Zeneakadémia a kor leföldelt viszonyai között is a szellemi nyitottságot képviselte. A zenetudósok, zeneszerzők között nem lehetett nem tájékozódni, elvárt dolog volt tisztában lenni a valósággal, s közben Pilinszkyt, Weörest, Dosztojevskijt olvastunk. Nem lehetett kitérni a lényeg elől, a szemünket ki kellett nyitni. Ez pedig elvezetett a hithez.

Eleve Pestnek, a Zeneakadémiának és Brády Zoltán körének

nagyon nagy hatása volt. Itt és ekkor jött a nagy rádöbbenés. Addig, fiatalon baloldali voltam, elkötelezetten, lelkesen, de amiket ott hallottam, az hirtelen nagyot ütött rajtam.

– *Összehasonlítási alap nélkül, abban a rendszerben felnőve, mást meg nem élve-tapasztalva, s gondolom, dolgaink iránt érdeklődve, de befolyásolva is, nehezen lehet-tél más, mint baloldali.*

– Ezzel nem menteném magam. Nagyvárosban nőttem fel, hallottam ezt-azt, már az osztálytársaim között is voltak, akik a rendszert kritizálták. Budapesten viszont egyszer csak ott

találtam magam egy csapat értelmes ember között, akik azt mondták: kisöreg, az nem úgy van, azt felejtse el. S akkor az ember rákényszerült az utánanézésre, utánajárásra, arra, hogy elgondolkozzon, és nyilván nem azonnal, de rövid idő múlva belássa, hogy gyerekek, ez tényleg nem úgy van.

Kicsit mégis visszatérnék még Szombathelyre, gimnazista olvasmányaimra. Ekkor találok a *Tragédiával* is; abból is készült akkoriban egy tévéjáték, ami nyomasztott is, meg is döbentett, a sötét tónusú képek nem mentek ki a fejemből, s emiatt el kellett olvasnom. De ekkor még nem nyert más értelmet, csak később, Pilinszky kommentárjait olvasva tudtam a helyére rakni. Vörösmarty életművével, nagyságával is ekkoriban ismerkedtem meg, de vele se tudtam megbirkózni, ez is csak felnőttként tudatosult bennem. Ami olvasmányt viszont meg kell még említenem fordulópontként, az Thomas Mann-tól a *Tonio Kröger*. Ez volt a felismerés.

– *A sorból kilógó csodabogár magára ismer, meglátja, hogy nincs egyedül problémáival...*

– Így van, de szerencsére már a sárváriak között is természetes volt, hogy úgymond nem vagyunk nor-

Budaörsön, egy lakótelepi általános iskolában, ahol gyakorlatilag fegyelmezni sem tudtam. 1983 őszén azonban mai munkahelyemre, a Szinyei Merse Pál Gimnáziumba kerültem.

– *Félbeszakítanálak egy könnyedebb kitérő kedvéért, mert ha jól tudom, az iskolának köszönhető beceneved, a ma már művésznév-ként is használt EÖ.*

– A legerterjedtebb verzió, amiről én tudok, az, hogy a szinye-is diákok éppen a sarvasbögérsről tanultak, s mindenkinek a barcogás hangjával köszöntek. Csak egy tanár akadt, aki EÖ-zve köszönt vissza... Már

„Öcsémel, húgommal és unokahúgommal”

málisak. Ekkor jött a nagy felfedezés: na és akkor mi van, ha nem vagyok normális? Addig ez nyomasztott, súlya volt. De abban a pillanatban, amikor körülvesz húsz másik örült, egy kész zárt osztály, s jut melléjük egy vagy két ápoló, akkor felmerül, hogy elnézést, hát melyikünk érzi magát rosszabbul? Biztos, hogy bennünk van a hiba?

– *Ebből az örületből érkezett az elhívás, s jött a zenei tanulmányok és hivatás mellé egy írói pálya is. A hivatás, elhivatottság kérdését nagyon sokszor boncolgatód, a novellásköteted körülbelül fele erről szól, a regös-sámántörténetekben is a kiválasztottságot járod körbe.*

– A regösség, mint kiválasztottság-élmény már felnőttként ért. Óriási szerencsém volt, hogy miután lediplomáztam, volt egy sikertelen felvételem zenetudományra, amiről ma már tudom, hogy ha sikerült volna, akkor teljesen félrecsúszom, mert nem lett volna nekem való. Friss diplomás énektanárként egy év parkoló pályával kezdtem

akkor sem voltam normális. De az, hogy a tanulók között megmaradt ez a név, mondhatni, becézés, valahol megtiszteltetés, és talán azt is mutatja, hogy nincs igazam, olyan nagyon mégsem lógok ki a képből. Az EÖ félhivatalos felvétele egyébként azért is kellett, mert a Horváth Tamás név már foglalt volt az irodalomban, nekem kellett újonnan jöttként kitérnem, még ha később aztán idősebb pályatársam se saját nevén, hanem Benedikty Tamásként folytatta a publikálást.

– *A hivatásnál akasztottalak meg, vagyis „névadásodon” kívül nyilván más meghatározó élmény is ért a Szinyeiben.*

– Egy fantasztikus tanárnő, Bellosevichné Dr. Csorba-Simon Mária, az ország egyik legjobb, ha nem a legjobb irodalomtanára dolgozott itt. Nála élmény volt az irodalomóra, úgy tanított, hogy meséket íratott a diákjaival, mondván: tessék szabadon engedni a fantáziádat, írd le, ami benned van, írd ki magadból, gondolkodj, vélekedj!

Olvasmányaidról mondd el, amit gondolsz, ne azt mondd vissza, amit innen-honnan hallasz, amit mondanak róla, beszélj róla, ha nem megy, írd le, és találd ki történeteket! Mint idősebb kolléga és barát nekem is sokat segített ezekkel a módszerekkel, ő kellett hozzá, hogy idáig eljussak. Ő küldött folyóiratokhoz, neki voltak ismeretségei, biztatott és felkeltette az ambícióimat. Ami egyébként is megvolt bennem: igenis szerettem volna valaki lenni magam által, szerettem volna bebizonyítani, hogy ennek a nem látványos, de mégis jól kivehető, csendes örületemnek van polgárjoga. S ha visszaolvassuk az alapzseniket, nagyon jó ráébredni, hogy még csak véletlenül se voltak normálisak, legalább kilencvenöt százalékuknak Asperger-szindrómájuk volt, ami az autizmus egyik enyhébb válfaja. Az ilyen képtelen a közösségbe, társadalomba beilleszkedni, nem tudja elfogadni a játékszabályokat. Ezáltal viszont képes felismerni, hogy ezekben a közös megállapodású jelrendszerekben mennyi a természetes, és mennyi a hamisítás. S most szinte az összes társadalmi berendezkedésről beszélhetünk: mindegyikben van több-kevesebb hamisítás. Kell lennie, mert az átlag nem fog és nem is tud ennek a hamisításnak utánajárni, de nem is kell, mert nem az a dolga, hogy a játékszabályokat tisztázza, hanem hogy kenyeret süssön, rózsát neveljen, halottakat sirasson. Erre kellene az ilyen agyamentek, akik felteszik a kérdést: rendben vannak-e a játékszabályok, hitelesek-e, vagy újra kell gombolni a kabátot?

– *Az örült és zseni közötti ingadozás mintegy esszenciája lett irodalmi pályádnak, elhívásodnak is.*

– A regösöknél vagyunk megint. Mert a regös a hagyományok szerint nem normális állapotban él, ő vagy magától az énektől van transzban, vagy mással is él, bár ezzel már a profán sámánokra célozgatok, gondoljunk Adyra, hogy csak egyetlen nagy példát emeljek ki.

– *A regös elhívása nálad a végső, nagy kérdések között merül fel, mint élet, halál, Isten okának, céljának, értelmének, létének keresése. Amivel közelebb kerülsz valamiféle ki nem mondható, egyértelműen meg nem nevezhető, de ettől még létező igazsághoz.*

– De végső válasz nem létezik, mert nincs végleg megválaszolt kérdés, és utánam is lesznek ugyanilyen örültek. S ennek így is kell lennie, mert ha egy végső kérdést végleg

Kérdezzünk, válaszokat keresünk, a materializmus végső bizonyítékait kutatjuk, s végül eljutunk Istenhez. Az egzakt természettudományok sem érnek el a materializmus végső láncszeméig, s ha állítanak is ilyet, magával az étellel akkor sem tudnak mit kezdeni. A fontos dolgokat pedig minden homályos, bizonytalan és sejtelmes mivolta ellenére a művészet mondja ki. A zene ezek között is mérföldkő. De elfogadom, a tudósok dolga az, hogy a végső válaszokat akarják erőnek erejével megtalálni. Még akkor is, ha azok nem léteznek. Még a társadalommérnököktől is elfogadom e törekvésüket, pedig esetükben mindig bebizonyosodik, hogy kész válaszaikkal végképp tévúton járnak.

– *A történelemnek is jósolták már a végét. Ezt éppen azért emlitem, mert nálad is tetten érhetőek a történeti parabolák. Mit gondolsz, körbeforog a história, vagy csak hasonlóságok és párhuzamok vannak?*

– Spirálisan, dupla spirálban forog a történelem. Úgy tér vissza, hogy mindig más arcban és új megfogalmazásban, de ugyanazt a tyúk vagy tojás kérdést tárja elénk. Egyfelől, hogy az egyén vagy a közösség a meghatározó, másfelől pedig saját hitelességének kérdését. De a történelem nem hiteles, folyton hamisítanak, mert hamisítani kell, hogy az emberiség fennmaradjon. Ugyanakkor mindig felbukkan valaki, mint Jézus Krisztus, de nemcsak ő, legyen az Szent Ferenc, Szent István, III. Béla, Zrínyi Miklós, Rákóczi Ferenc, Batthyány Lajos és jó barátja, Károlyi István, vagy Teleki Pál, akik mindig meg-

„Első osztályosként: az álló sor jobb szélén”

megválaszolhatnánk, akkor utána már csak a világvége jöhetne. Az ember úgy van megalkotva, hogy kérdéseket kell feltennie. Bizonyos kérdésekről el kell égetni embereket. Giordano Brunóval, az ő kétségeivel, vallásos létemre, mélyen rokonszenvezem. A kételkedés a hit legfőbb bizonyítéka.

próbálják a maguk tragikus módján visszaállítani a hitelességet. Batthyány, azzal, ahogy végigélte a szabadságot és ahogy mártírhalált halt, a hitelesség iskolapéldája.

– *A történelem jelen van a regényekben is, bár az Ahol a part szakad már a mába nyúlik, közelmúltunk történetében járunk-kelünk. Központi kérdésként vonul végig benne a történelmen vehető reváns. Ki vehet kin revánsot: maga az emberiség önnön sorsán, vagy csak egyik része a másik részén, leszűkítve, egyik egyén a másikon?*

– Az emberiség egyik fele nem vehet revánsot a másikon. A hiteles ember nem büntelen, nem azt jelenti, hogy ne lenne esendő, ne lenne mentes a hiányosságoktól, egyszerűen csak ember, aki mindezekkel együtt megpróbál ember maradni. A történelmen pedig nem revánsot kell venni, a hozzáállásunkról, viszonyulásunkról, attitűdünkről van szó. Onnantól, hogy szembetalálkozunk a hitelességgel, nincs mese: vagy ezt követem, vagy leírtam magamat, nulla vagyok. Vannak olyanok, akik felfogják ezt csak széttárik a kezüket, hogy bocsánat, ezek a lehetőségek, nem lehet mit tenni.

– *Kádárnak tulajdonítják: „Ahogy lehet, elvtársak”...*

– Pedig lehet! Voltak itt önégető emberek, volt Latinovits Zoltánunk is. Csak amikor az ember százhuszszal, frontálisan belerohan a valóságba, akkor két lehetősége van: vagy meghal, vagy azt mondja, a valóságnak volt igaza. Lehet tovább élve zizegni a légyfogón, ahogy Pilinszky mondja, de élet az?

– *Bele kell halni a valóságba a hitelességért?*

– Nem feltétlenül, de akkor ne százhuszszal ütközzünk. Itt van megint Hamvas Béla példája. Ki tudja, hány keleti és nyugati, élő és antik nyelven beszélt, de a háború után elbocsátották az egyetemi könyvtár éléről, és el-

helyezték Tiszapalkonyára segédmunkásnak, aztán raktárosnak. Annyiból még szerencséje is volt, hogy nem Recskre vagy a Hortobágyra vitték. Olcsón megúszta, mondhatni. S nem nyafogott. Pontosán tudta, hogy ez a világ ilyen, el kell szenvedni. Persze ez alkat kérdése, lám, Latinovits már nem tudta így viselni.

– *Melyik alkat Horváth (EÖ) Tamásé?*

– Horváth (EÖ) alkata az Horváth (EÖ) Tamásé. Itt ül és borozik veled szemben, mindjárt az első kétdecis kiskancsó végére ér, aztán rendel még egyet, és reméli, hogy ki is tudja fizetni.

– *Akkor azért csak el tudod viselni a valóságot.*

– Tartozom ennyi felelősséggel. Ebben nyilván benne van, hogy van egy családom, szeretnek engem, bíznak bennem. Én nem élhetem mások sorsát, szegény Huszárikét, Hajnóczyét, akik beleitták magukat a semmibe. Nagyon hasonló sorsok voltak ezek. A történetben az a csodálatos és egyben félelmetes, hogy most, amikor történt valami – mert azt azért jelentsük ki, hogy áprilisban igenis történt valami –, attól az alapképlet azért még nem változott. A hitelesség, az egyértelműség elvárása megmaradt. S hogy gyógyítsunk is. Mert az sem állapot, hogy kimondok valamit, amibe mások aztán belebetegsznek és belehalnak. Hány megalkuvást, hány árulást végigéltem és végignéztem olyan emberektől, akiket tartottam valamire. S aztán mégis azt mondtam: ezeket az embereket fel kell oldozni. A tömeget szintén. Annak ellenére, hogy ugyanezeket a bűnöket még százszor és százszor el fogják követni. Mert amikor sokan vannak együtt, akkor a tudati szint, a látásszint szörnyen lezuhan. Számomra döbbenetes történés, sokszor hivatkozom rá: 1957. május elseje. Azok az emberek, akik fél

éve még Sztálin szobrát döntögették, egyszer csak visszakacsintottak Kádár Jánosra.

– *Mennyiben állítható ez párhuzamba napjainkkal?*

– Annyiban, hogy nem változtunk. Az ember ember maradt.

– *Akkor ugyanott vagyunk, hogy nincs a történelemnek vége.*

– Persze, hogy nincs. Fukuyamára Huntington felelt. A kultúrák, a civilizációk harcolnak egymással. S ez nehéz ügy, ha az iszlám fanatizmusra gondolok. Mert megengedhetetlenek az eszközeik, mert olyan nincs, hogy felhőkarcolókban hamvasztok el ezeket magammal együtt. De a saját azonosság védelmét nem tudom nem tisztelni. Ahogy azt mondják: én moszlim vagyok, és ezt a mocskot, amit rám akartok kényszeríteni, nem fogadom el. Igaza van, mert ő nem ebbe született, neki teljesen mások a hagyományai.

– *Európa és meghatározó értelmisége pedig eközben lelkesen ünnepli saját önfeladását. Legalábbis ünnepelte mostanáig.*

– A fehér ember mindig tudott nagy öngólokat lőni. Annak ellenére, hogy a világ civilizációja máig a fehér ember civilizációja. Nézzük meg, Kínában, Oroszországban ott vannak a kínai írásjelek és a cirill betűk mellett a latin betűs feliratok is. A zenei nyelv, a hangi közlés is mind európai. De a fehér ember elképesztő dolgokat követett el, amíg világhatalmát kiépítette. Többek között saját maga ellen is. Csak később ismerte ezt fel. Angela Merkel végre kimondta, de mostanra én már csak megmosolyogtam.

– *Valószínűleg nem most jött rá a német kancellárasszony sem, csak eddig nem volt illő kimondani.*

– Pedig Európa problémája már három évtizede érlelődik. De azzal illik tisztában lenni, hogy a nagy pofont a fehér embernek 1945 adta. Az atombomba. Már bocsánat, de

Japán kultúra. Több évezredes civilizáció. Ez nyilván politika, megmutatni, hogy nekünk, amerikaiaknak van ilyenünk, nektek, oroszoknak, szovjeteknek meg nincs. Ennél tovább nem mentek, de ebbe is bele kellett halnia több százezer japánnak, a több ezer éves tradíció hordozóinak. Az atombomba ugyanolyan bűn, genocídium, mint a holokauszt vagy a kommunizmus. Mindháromnak ugyanolyan súlya van, és mindhárom a totális berendezkedések bűne. A holokauszt a nemzetiszocializmusé, a Gulág a kommunizmusé, az atombomba pedig már a globalizmusé. Az ázsiai ember pedig a fehér ember ellen fordítva saját eszközeit, keményen átvette a hatalmat. Tessék, a világ első számú nagyhatalma jelenleg Kína, mint valamikor.

– *Ha totális rendszerről beszélünk, akkor tömeggyilkos, elnyomó berendezkedésnek elég rafinált ez, amit ma élünk. Mert direktben nagyon nem annak látszik.*

– Pedig éppen azért az. Így épült ki. Ennek része a másik nagy törés, 1968–69, Párizs és Woodstock is. Amikor a fehér ember bebizonyította, hogy rendszeren még csak lázadni sem tud. Én az 1968-as párizsi diáklázadástól jegyzem a posztmodernt, amikor kiderült, hogy nincs tartalom, nincs, amit el akar mondani, viszont nagyon jól el lehet szórakozni. Nemhogy nem épít, de még csak nem is rombol. Elvicceli, elkomolytalankodja az egészet, pedig közben baj van. Bolsevikot játszik, és nem vesz tudomást a gulagokról.

– *A képesség hiánya az önmagunkkal és a valósággal való szembenézésre.*

– Pontosan. És az európai ember ebben a pillanatban felszámolta magát. S megjósolni is lehetetlen, hogy ebből így mi lesz.

– *Mit tehet az egyén, mit tehet az író? Novelláid nagy részénél és végeredményben a regényedben is*

központi kérdés az identitás meghatározása, önmagunk keresése. A világjelenségek ellen mennyire tehet, ha legalább az íróember szembenéz önmagával?

„Csapatkirándulás (Csikóvárалja, 1981)”

– Ismét csak Hamvasra hivatkozom, aki azt mondja, tele vagyunk démonokkal, babonákkal. Odáig el lehet jutni, hogy babonáink vannak, de odáig, hogy ezeket felszámoljuk, már nem. Hiedelmeinket be kell ismernünk, de nem szabad túlságosan komolyan venni. Be kell vallanunk, mit tettünk, mit mulasztottunk el, de mea culpázásról, önostorozásról szó sem lehet. Normális emberi hangon én is csak azt tudom mondani mindenkinek: annak ellenére, hogy hülyének látsszom ugyan, én is ugyanolyan emberből vagyok, mint bárki más. Tele vagyok furcsa képekkel, mondasokkal, ötletekkel, de tessék engem ezzel együtt szeretni, mert én is így szeretlek benneteket, a hülyeségeitekkel együtt.

– *Össze is kapcsoltad ezzel az egyénnel és a történelmet. Egyébként is vannak történelmi hivatkozásaid, analógiáid szép számmal. Te kutattál e példák után, vagy téged találta meg?*

– Húszéves koromban a barátaim, a társaságom tagjai bölcsészek voltak, magyar–történelem szakosok. Komolyan vették, ami itt történik. Nem kollaboráltak. Tőlük tanultam meg, hogy Görgey nem volt áruló. Azért persze utána is kellett járnom hol ennek, hol annak, de volt több jó történelem szakos kollégám, akik segítségével előítéletől mentesen tudtam utánakeresni, s közben megtanultam, hogy nincs szükségszerűség a történelemben, csak emberek vannak, s az emberi létezésnek törvényei. De azért szeretünk elmenni a falig, vagy legalább kikapogatni, meddig van a fal. Én is ilyen vagyok, és ezzel szerintem nincs is probléma. Hát így találtam a történelemre, de nyilván az is megtalált engem. 1989, akármilyen hamisított és felemás is volt a rendszerváltás, nekem hatalmas élmény volt. Addig úgy voltunk, hogy tudtuk a hatalom képviselőiről, hogy milyenek, de mi meg teszünk rájuk. S akkor jött egy pillanat, amely azt bizonyította, hogy nem így kell viszonyulni, odamehetünk hozzájuk és az orruk alá dörgölhetjük: ezek vagytok, ezt csináltátok. Persze utóbb kiderült, hiába mondjuk nekik, hogy ezek vagytok ti – megvonják a vállukat: na és?! S aztán jobban belegondolva, a jelenségek mögé nézve kiderül, hogy tízezer év óta ez a „na és?!” megy, de itt a felelősség, hogy ennek dacára, minden póztól és bohóckodástól mentesen, akkor is kimondjuk: ez van és ez volt. Tessék tudomásul venni. S ha én tudok róla, akkor mindenki tudhat róla, és akkor legalább addig el kell jutnunk, hogy felismerjük: vannak választási lehetőségeink, nincs szükségszerűség. S hogy elmondjuk másoknak: te is választhatsz. Ez már nem politika, hanem emberség vagy sumákság kérdése.

– *Hitelesség és hamisításé.*

– Igen. Ha hajnalban kimész fát vágni az erdőbe és tudod, meddig mehatsz el, vagy halottakat mosdatsz, vécét pucolsz, koldulsz: lehetsz hiteles. De ha egyetlen tanítasz és zseniális esszéket írsz, attól még lehetsz gagy. S máris napjainknál vagyunk, a balliberális értelmiségnél, mindegy is, hogy konkrétan kinél, úgyis sejti mindenki szóval ez az értelmiségi bátor és hiteles jelenségként írja le 2006 őszén az őszödi beszédet, aztán 2009 tavaszán történelmi szükség-szerűségként értelmezi Gyurcsány bukását. Az ilyen gyorsan törje össze a tükröt, mert rossz lesz neki belenézni.

– *A hitelesség és a történelmi választások lehetőségének meghatározó motívumaival visszakanyarodnék a regényedre. Hősöd, Ág János visszatér oda, ahonnan elűzték, ahonnan elmenekült. Emlékét megpróbálták a távollétében kitörölni, még az érettségi tablóról is eltűnt. A szürreális megoldásoktól eltekintve a helyzet akár valószerűnek is tekinthető. Mennyiben valósak a figurák, alakjaid megfeleltethetőek-e élő személyeknek?*

– Ha akarom, igen, ha nem akarom, nem. Legvégső szándékom szerint nem. Az a fajta magatartás, amit Gaál, a volt KISZ-titkár képvisel, nem jellegzetesen kommunista magatartás, hanem hamisító attitűd. Hamisítók a kommunisták előtt is voltak, utánuk is lesznek. Pártállástól, világnézettől függetlenül. Mindenhol, ahol konjunktúra van. Sajnos, ez tapasztalat. Írhatok én még regényt vagy novellát jobboldali hamisítóról is, mert van rá eset, miért is ne lenne. De természetesen volt személyes élményem, Gaál modellje akár nevesíthető is lehet-

ne, gimnáziumi KISZ-titkár volt Szombathelyen, és be is futotta a maga pártkarrierjét, de hagyjuk meg az inkognitóját, nagyon rosszul esne beletörölnöm a csizmámat, mert szívességet tennék ezzel neki.

„Feleségem, Vilma és másfél éves Márton fiam (1989. április 25.)”

Hagyom inkább élve zümmögni a légyfogón. Ő is, mint generációnkban mindenki, aki álmok helyett pozíciókat kergetett, eltanulta azt a technikát, ami a hatalom megszerzésére, megtartására és továbbörökítésére alkalmas, de bármiféle alapelv megvallása nélkül. Ebből más nem születhetett, csak az, ami ma van. Ha az állandó törvényeket nem tartjuk mélységesen tiszteletben, csak ilyen sikeredhet. Vigyázni kell ezzel a szemlélettel és hatalomtechnikával, mert pártállástól, világnézettől független. Ág Jánost ezzel szemben az motiválja, hogy bármikor felszállhasson a vonatra, elmelessen, bármelyik peronon leszállhasson, s ha akar, ugyanígy vissza is térhessen. Hogy alapítson. Hogy azt közvetítse, amit felülről kap, még ha örültek is látszik miatta.

– *Ág János idealista, Gaál pedig anyagelvű, aki Ágot le akarja húzni a maga közegébe. Mi mozgatja a volt KISZ-titkárt, mondhatnám, a volt KISZ-titkárokat?*

– Az, hogy Ág igazolja őt. Hogy az Ág Jánosok igazolják őket, rend-

szerüket, minden ténykedésüket, hamisításukat. Mondok erre is egy példát: Kodály Zoltán. Nagyon kellett Rákosinak is, Kádárnak is. Mégsem igazolta a rendszert. Fű alatt próbált felépíteni egy hiteles Magyarországot, úgy, hogy közben kiépítette befolyását, mégsem kollaborált. Pedig a hatalom épp az ilyen emberek együttműködését igényelné. Nézzünk vissza az 1960-as, 1970-es évekre: Aczél hány nagyszerű embert – alkotókat, művészeket – próbált becserkészni saját maguk igazolására? S hányan mentek tönkre abban, vagy haltak is bele abba, hogy nem roppant meg, hogy nem

bírt megroppanni a gerincük? S persze nagyjából azt is tudjuk, hányan mentek tönkre attól, hányan haltak bele, hogy megroppant a gerincük.

– *Azt mondd, aki akkor szembenézett önmagával, az így vagy úgy, de belehalt. Könnyebbik útként nyilván csak a szembenézésig nem jutó megalkuvás maradt. Ha elnyomás-ként értelmezzük korunkat, akkor ebbe ma is bele kell halnunk, vagy meg kell alkudni?*

– Belehalni? Nem tudom. Ütközési pontok azonban továbbra is vannak. Megalkuvások is. De erre megint azt mondom: az ember a kételyeinél, kérdéseinél kezdődik, ott, hogy ezeket nem tudja visszagyömöszölni magába. Minél több abszolút kijelentést, kinyilatkoztatást hall, annál inkább. De nem lehet folyton csak kérdezni, kérdezni. Aki kérdez, az elkezd választ is keresni. Talán talál is ideiglenesen. Aztán újabb kérdésekbe botlik, s belátja: ezen és ezen a ponton tévedtem, amit helyre kell raknom. S akkor az újabb kérdésekre kezdi keresni a válaszokat. Így megyünk

előre. De hogy ez mit jelent, pontosan honnan hová, már ne tőlem kérdezd. Valahonnan valahová.

– *Mi várható még Horváth (EÖ) Tamástól? Miket írsz, mire készülsz, mikor jön ki a következő könyv, mi az, amit előzetesen is meg tudsz osztani az olvasókkal?*

– Azt még nem mondhatom, hogy bármelyik könyv is kiadás előtt állna, de már megszületett, le van írva a *Babilon polgárai*, az *Atlantisz*, *édes hazánk* és az *Akárcsak a történelem* című regényem, az első kettő és az *Ahol a part szakad* trilógiát fog alkotni. Nagyrészt készen van egy színdarabom is, dolgozom még egy regényen is, de erről babonából nem mondok többet. És születnek novellák is, azokból is kitelik lassan egy újabb kötetre való. Talán csak annyit mondanék ezekről, amit általánosságban a magam alkotómunkájáról: hogy valamilyen szinten vallomások, mivel alapvetően mindig vallok, mindig vallomásban kell lenni. Mert a nyelv arra való – legyen az zenei, képi vagy fogalmi nyelv –, hogy akkor is elmondjunk vele valamit, ha szélhámoskodunk is vele, mert azt szabad, csűrni-csavarni is lehet rajta, de akkor is a közlés az elsődleges funkciója. A posztmodern elmosott minden határt, egyik eszköze a vendégszöveg, saját szövege, tartalma, mondanivalója nincs is. Ez nem állapot. A vágy bennünk van, hogy valamit mondjanak nekünk. Ha az irodalom nem

mond, majd mond más. Tessék, ezért integettek vissza 1957 májusában Kádárnak. Mondott valamit nekik arról, hogy mi van, mi volt, mi lesz.

Mert ezt várták. Még akkor is, ha átverés volt. Ha az irodalom nem közöl, mert fél, lusta, érdektelen vagy kollaboráns, akkor ez történik.

– *Végezetül térjünk vissza beszélgetésünk helyszínére, lakhelyedre, Fótira. Itt élsz családdal tagjaival, akiket eddig csak egy futó félmondatban említettünk meg, s itt van közegetek az egyszerre reformkori tradíciójú, de jellegzetesen mai agglomerációs település.*

– 1985 óta lakunk itt, feleségemmel az esküvőnk után egy évvel költöztünk ide. Vilma a Fóti Ökumenikus Általános Iskola magyar-rosz szakos tanára, de ma már csak magyart tanít. Gyermekeink ide születtek, közülük ketten már felnőttek, de egyetemistaként még otthon laknak. Márton fiam jogot tanul, Dorottya lányom viszont a Zeneakadémiára jár és ír is, úgy tűnik, benne folytatódnak az apai hagyományok. A legkisebb, Bálint még általános iskolás, tizenhárom éves lesz, most lépett be a kamasz-

„Mártonnal, Dorottyával és Bálinttal szőlőt darálunk (2000. augusztus 23.)”

korba, annak minden átkával és áldásával együtt.

Fót, a város pedig ma már egyértelműen ihletforrás. Van egy olyan

kényszerképzetem, hogy alapítom Fótot. Hogy létrehozok valami olyat, ami meghatározó, ami megváltoztatja, újraértelmezi. Hogy dolgozunk van egymással. De lehet, hogy ez tévképzet. Fontos azonban, hogy Fót város legyen a maga valóságában is. Mert hat éve jogilag már az, de eddig még nem tudott városias lenni. Majdnem húszezren élünk itt, a falusias kereteket meg kell haladni. Nekem most Fóttal kell valamit kezdenem. Szombathelyre, a szüleimhez ritkán jutok haza, de már olyankor sem lelem azt a várost, amelyből eljöttem – rá sem ismerek szinte: már nem vagyok otthon. Fóton éppen negyedszázada igyekszem otthon lenni, ezért írok, ezért próbálkozom szőlővel, borral. Ennek itt meg is van a hagyománya. De tudom közben: esélyem sincs, hogy Fót befogadjon, mint ahogy nem tudtam másutt sem befogadtatni magam. Most már úgy érzem, így van ez rendjén, együtt tudok élni ezzel. Mindig úton vagyok, ki tudja,

honnan hová, s attól még, hogy itt élek, s alighanem az öregfalusi vagy a kisalagi temetőben fog állni a fejfám, meghalni szerintem úgy fogok, mint a csavargók, valahol az útszélen. Most itt vagyok éppen csavargó, ránézésre egészen jólszituált csavargó. Szeretnék otthon lenni, mindig is szerettem volna, mindig éppen ott, ahol voltam, de sosem jött össze. Ha eddig ez nem sikerült itt Fóton, akkor valószínűleg már ezután

sem fog, de azért próbálkozom szüntelenül. Nekem így kerek a történet.

Luzsicza István

Szívekkel vésett fa Győrffy Ákos
Havazás Amiens-ben
Magvető, Bp., 2010.

Havazás Amiens-ben, mondja Győrffy Ákos negyedik verseskötetének címe. A védőborítón egy régi francia kalendárium festménye: havas falusi táj. A hó itt már nem hull. A képen az eredményt látjuk, azt, aminek a kötet elébe megy. Győrffyt nem az érdekli, ami van, hanem az, hogy ami van, annak mi a talaja, az eredete. Érzékenysége metafizikus. Amikor a könyvet kézbe vesszük, még nem tudjuk, hogy az a havazás, amiről itt szó van, ráadásul nem is a hó dolga. A kötet címadó versében a végtelen havazás maga az evilág. Ezen a kavargó, mindent beborító fehérségen kell átkelni az élet mélyebb színeiért.

Előrebocsátott, szerkezeten kívüli verssel indul a könyv: *Védőbeszéd* a címe. Mint ilyen, ez jelöli ki azt a szemléleti horizontot, amelyen a kötetegész megjelenik. Ez a védőbeszéd egy olyan ember logosza (megmagyarázom: *logosz* mondást, beszélyt, de értelmet, törvényt, létszabályt is jelent), aki már látja, hogy merre kell élni, de még nem arra él.

„Van még két vagy három életem ezen kívül, amiből most beszélek ki. A két vagy három másik életem helyszínei és viszonyai sokkal egyszerűbbek és letisztultabbak, mint ezé a – jobb híján nevezük így – saját életemé. (...)”

Hogy ezt az életemet kénytelen vagyok valóságnak tekinteni, míg azokat fantáziáknak, csak a saját gyengeségem jele.”

A lét láthatatlan bírāja előtt a vádlott úgy védekezik, ahogy tud: látja ő, hogy mi a helyzet, de hát az ember nem kap ambróziát a McDonald's-ban.

Lapozunk. Belépünk Győrffy Ákos valamelyik képzelt életébe. Képzéljük azt, hogy a most következő ciklusok mind ilyen életek. Az első a *Távoli arc*. Az arc, amire az emberi lét minden szépsége és szenvedése rárajzolódik, távol, a hegyek mögött, az erdők sűrűjében látható. A létezőnek ahhoz, hogy a létig eljusson (eljutni a létig persze lehetetlen, csak a fantázia-életben nyílik rá mód), el kell tudnia olvasni, mit írnak a kagylók az iszapba, annak az álombéli lányt kell kikérdeznie, meg kell látnia a kőről lefeszített tengericsillag karjainak görbületén a kín geometriáját. Életét olyan áttetszővé kell élnie, hogy bele tudjon költözni egy bükkfába, ahogy a *Terepismertetés III.* című versben megjelenő nő:

„Úgy költözött bele, hogy egyszer nekidőlt a törzsének sírva. Nem tudom pontosan, miért sírt, de a sírás erőssége olyan volt, hogy azóta a bükkfában él. (...)”

Az egész hegyoldalt letarolták, csak ezt az egy fát hagyták meg az erdészek. Tele van véssve szívekkel.”

Az érzékenység: transzparencia. Aki tényleg költő, az elvékonyítja határait, miközben az egész világ határaink megkérgesítéséről zengi ódáit, arról, hogy birtokunkként zárjuk magunkra a hazacipelhető, és lehetőleg mindenre és mindenkire mint hazacipelhetőre gondoljunk. Biztosítsuk azt, ami a miénk, mert másunk nincs, és nem is lesz, amíg élünk; lelkünk legyen raktár, pillantásunk vasbeton.

A létezés-nyitottság ezzel szemben abban áll, hogy az ember úgy tekint a világra, mint André Gide Philoktétésze. A színmű hőse – ahogy Szophoklész tragédiájában is – a hellének csapatával Trójába menet kiköt egy szigeten, hogy áldozzon a helyi szentélyben az isteneknek. De amikor a szentélybe lép, a szent helyet őrző kígyó megmarja a lábát. A seb vérzik, undorítóan büzlik. Philoktétész tíz évig él magányosan Lémnosz szigetén. (Akkor a harcolók érte jönnek, mert jóslatot kapnak, hogy a Philoktétész birtokában levő új nélkül nem győzhetik le a trószokat.) Gide drámájában a szenvedő hős a szigeti magányban megvilágosodik, és így szól: „Mióta nem embereknek beszélek, sokkal szebben fejezem ki magam. (...) Többet ismertem meg így az élet titkaiból, mint amennyire mestereim valaha is tanítottak. (...) A legvégső áttetszőségig szeretnék eljutni, addig, hogy ha cselekedni látsz, hát te magad is érezd a fényt.” Hát valami ilyesmiről van szó. Hogy mi az emberi, az csak a végső áttetszőségben derül ki, amikor az ember már nem őriz semmit, ami őrizi.

„Megérkezni addig a pontig, ahonnan körbenézve már biztosan látni, hogy nincs visszaút.”

Ezt mondja a (*nincs*) című Ruysbroek-töredék. És rögtön utána a (*szemmel tart*):

„A tópart, egy hatalmas arc változásai. Szemből nem látni soha, a tekintetét egészen soha. Nem engem néz, ami szemmel tart. A szőlőhegyek közt az ég árnyékrajzai.”

Amikor az ember eljut odáig, hogy elengedi határait, megnyitja magát a határozatlannak, akkor, a létezés eredendő, elengedhetetlen bizonytalanságának terében derül ki, hogy – ahogy Rilke mondja – valaki ezt a hullást óvón tartja.

A Szent Márton-apokrif és a többi keresztény allúzió ellenére azt mondanám: Győrffy Ákos panteista költő, ha el akarnám követni azt a hibát, hogy szellemtörténeti terminusok vasszüzébe zárjam mindazt, ami áttetsző akar lenni. (Nem is akar: hiszen ami akar, az tömbösödik.) A természet arca úgy olvad ki a sötétből, hogy aki tehetőséges olvasó, az menten elfelejti az efféle szavakat: panteizmus, antropomorfizmus, naturalizmus, vallásosság.

„...Megroppan, ami látható, és önnön sötétségét szitálja minden irányba.”

Minden, ami létezik, önmaga elől menekül, és az időn széthasad. De nem mindegy, hogyan hasad szét. Az emberi létezés lehet áttetsző is, zárt is. A különbség: az elmúlás minősége.

„...A szorongás aztán abból táplálkozik, hogy világossá válik: nem lehet elbújni. Ha nem, akkor viszont mi más lehetne. Az életemre vonatkozó hazugságokból kiválogatni a legkevésbé szármalmas hazugságokat, és aztán ezekben bújni el. Mi elől. Mintha egy mocskos dunyhát húzna végig valaki a csupasz lombkoronákon, hózáporban indulok tovább.”

A Reggeli gyakorlatok ciklusának darabjai – mondjuk a görög aszkéziszis értelmében – olyan rituális gondolatok (a szó mindkét értelmében), amelyek tudunkra adják: az átvitel, az átevezés a másik, „az igazibb” Velencébe – napi munka. Az elgondolás ritmusa – ahogy a minden reggeli kerti munkáé, meditációé vagy erdőjárásé – azt üzeni: ez a metruma a szférák zenéjének, a Föld mélyebb életének, a létet kutató létezők gondolatainak. Az átvitel kijelöli az elképzelandó, az e versekben megsejthető birodalmat. Az irányt, amerre Győrffy másik életeinek helyszínét keresni kell, ilyen sorok jelölik:

„...Egy ilyen óriás levél alá feküdni a patakzúgásban, és a levlerezetbe suttogni. A halványzöld erekben induljon el...”
 „Egy nyárfa gondolatai...”
 „Egy rigó emlékeiben próbállak megtalálni...”

„...Megfordultam, nem láttam senkit, aki nézhetett volna, leszámítva egy öreg lucfenyőt...”

„...a csillagok mozgása irányítaná a gondolataimat...”

„...Mintha egy pók tekintetébe gabalyodtam volna, aki pontosan ugyanazt teszi, mint én...”

„Egy elütött vakond beleiből olvasom ki a jövőmet...”

Az ember létezésének legmélyét, e létezés fájdalmának túlvilágát Győrffy a természetben, az állatok és növények életébe átlépve éli át. Ez az a transzcendens térre, ahonnan nem sápadt, teoretikus, megelhetetlen igazságok szívárognak, hanem az ősi, még a legriasztóbb civilizációs fejlődés embere számára is átélhető léttapasztalat. Ebben a tájélményben gyökerezik Győrffy Ákos élénk benyomásokból táplálkozó metafizikája.

No persze arról szó sincs, hogy a nagy büdös metafizikát megtalált költő új lakhelyén jól bevackolódna, hogy aztán már soha többé ne történhessen vele semmi. Nem, költőnk e metafizikai életen túli (vagy épp: inneri) életében nem rendezkedik be, nem talál békés, polgári otthonra. Itt nem a kellemesen megvilágosodott, a transzcendens fénybe belepocakosodott beavatott beszél:

„...Amikor legközelebb erre jár az üstökös, ami tegnap tűnt el az égbolt nyugati peremén, csak azokat találja itt, akiket már most sem keres senki.”

Az otthontalanságot nem oltják ki, csak elmélyítik, az állóképet bemozdítják ezek a versek. Csak kiküldik az életet a gondolatlanból, de hogy milyen irányba, az sincs rögzítve.

„Sem fent, sem lent. Az ismert irányokba nem mozdulhatok.”

Ha ennek a kötetnek konkrét iránya volna, akkor cipelné tovább az immanens élet linearitását, teleológiáját. Nem volna kilépés semerre. Hiszen itt épp a semerre felé kell kilépni. A Semmi felé. Ez a költészet. Ami valamire lép ki, az semmi. A semmi és a Semmi között az a különbség, hogy előbbi néma, utóbbi hallgat. Csak arra bízta rá csendjét, aki odahallgat.

„Elkeríteni egy akkora helyet, mint a testem, és áthelyezni egy olyan világba, amiről majd szégyen nélkül lehet hallgatni.”

Végh Attila

„Páratlan
jelenése a világ-
történelemnek” Kovács István:
A barátság anatómiája I–II.
Széphalom Könyvműhely,
Bp., 2007, 2009.

Az irodalomkritikusok szívesen hangoztatják egy-egy költővel vagy íróval kapcsolatban, hogy „egész életében ugyanazt a verset vagy regényt írja, csak éppen mindig más szavakkal próbálva kimondani a kimondhatatlant”. Jóérzésű költő vagy író persze soha nem állítana ily sületlenséget egy szerzőtársával kapcsolatban, mert jól tudja, hogy minden vers és regény egy-egy önálló mű, külön keletkezéstörténettel, külön alkotói szenvedéstörténettel, külön sorssal – még ha kívülről szemlélve azonosnak tűnhet is. Költőként-íróként alapvetően más a művek optikája, mint kívülről, a kritikusok páholyából.

Így hát a költő, prózaíró, műfordító Kovács István életművére sem ütöm billogként a *monotematikus* kifejezést – már csak azért sem, mert olvasói jól tudják, milyen sokszínű az ő munkássága: saját verseinek olykor altemplomban virrasztó, máskor a szürkületben kézmozdulatot rögzítő, szemlélődő világától az 1956-os témájú budakeszi családtörténeten keresztül egészen a kortárs lengyel lírából átültetett darabokig. A történész Kovács Istvánnal kapcsolatban is ellenállok a kísértésnek, bár jóval nehezebben. Hiszen oly látványosan kínálkozik a minősítés: mindvégig ugyanazt a történelmi munkát írja, csak mindig más-más fejezetet, más-más című kötetbe rendezve... Tény, hogy az 1970-es évektől foglalkozik hivatásszerűen a magyar–lengyel történelmi kapcsolatok kutatásával, megismertetésével. Történelmi bemutatkozását a Bem József tábornoknak szentelt, 1983-ban írt kismonográfia jelentette a rendkívül közkedvelt és ma már valószerűtlenül magas példányszámban kiadott *Így élt...* sorozatban. Majd következtek az egyre újabb és egyre grandiózusabb munkák: Wysocki tábornok emlékiratai (*Együtt a szabadságért* címmel a Zrínyi Kiadónál); a lengyelek 1848–1849-es részvételét feldolgozó tanulmánykötet (*Mindvégig veletek voltunk*, Osiris Kiadó); a szabadságharc ismeretlen lengyel hőseinek méltó emléket állító, tíz élvezetes fejezetből álló esszékötet („*Egy a lengyel a magyarral*”, Magyar Napló Kiadó); és a legnagyobb, szinte emberfeletti vállalkozás: *A lengyel légió lexikona, 1848–1849* (MTA Történettudományi Intézete), amely több száz órányi levéltári kutatást igényelt, afféle szellemi narkotikumként követelve a szüntelen munkát.

Jelen műve, *A barátság anatómiája* két kötete az ezeréves lengyel–magyar kapcsolatrendszer szisztematikus áttekintését nyújtja. Nagy részletességgel a XIV.

századig, Anjou Szent Hedvig uralkodásáig nyúl vissza a történelemben – persze az azt megelőző századok, vagyis az Árpád-kor közös szálai sem hiányoznak: Szent Adalbert püspök, Szent Kinga, Boldog Jolán is fel-feltűnnek, de nem címszavakként, hanem utalásokban, a gazdagon árnyalt összefüggéseknek köszönhetően. Mindjárt az elején jegyezzük meg, hogy e két-kötetes, hatszázharminc oldalas mű megszületéséhez az elengedhetetlen ösztönzést és bőséges forrásanyagot Kovács István a rendszerváltás révén, majd az ezredforduló éveiben krakkói magyar főkonzulként meríthette, és jelenlegi munkahelye, az MTA Történettudományi Intézete is nagyban segíti tevékenységét.

A 2007-ben elkészült első kötetben Balassa (Balassi) Bálinttól egészen a kiegyezés évéig, 1867-ig tekinti át a közös lengyel–magyar múltat. A hangsúly magától értetődően a szerző fő kutatási területére, a XIX. századra, vagyis a reformkor és a népek tavasza időszakra esik. Más megfogalmazásban azt is mondhatjuk, hogy olvasói figyelmünket a lengyel állam első, 1773-ban bekövetkezett felosztása utáni évszázadra irányítja. Az első fejezetben (*Királyok és felosztások, kitüntetések és himnuszok*) a lengyel állam alapvető adataival és nemzeti jelképeivel ismertet meg, harminc oldalon, azaz lényegre törően. Az államalapítás jelképes dátumától, 966-tól, vagyis a kereszténység felvételének évétől indulva tömören elénk tárja a Piast-házi, majd a Jagelló-házi királyok uralkodását; az ország önállóságának elvesztését, a XIX. század sikertelen nemesi felkelésekkel terhes hányattatásait; az 1918-ban újjászülető lengyel állam területi vitáit, világháborús szenvedéstörténetét, a kommunista évtizedek rémségeit. Betekintést nyerünk a lengyel himnusz és címer történetébe, a legfontosabb kitüntetések és rendjelek osztályozásába, a nemzeti ünnepek, zarándok- és emlékhelyek világába.

„*Egytestvér a magyar és a lengyel*”, hirdeti a második fejezet címe, és Kovács István itt máris a lovak közé csap: egyik legkedvesebb témájáról, vagyis Balassa Bálintról kezd beszélni. Egyelőre általános érvénnyel szól vitéz költőnk életének lengyel vonatkozásairól – mint tudjuk, Balassa három ízben időzött hosszabban lengyel földön, és harmadik tartózkodásakor, 1590 és 1591 folyamán Krakóban lakott, Wesselényi Ferenc bárónak a Főtér (a híres Rynek) sarkán álló palotájában... Egymást követő, tíz-tizenöt oldalas kisesszéiben Kovács István végigkalauzol bennünket a történelmi fejezeteken: Bocskai Istvánon, majd az osztrakenkai csatamezőn át rögvést megérkezünk a másik becses főhőshöz, kétségtelen kedvenchez, Bem apóhoz; szabadságharcunk erdélyi hadjáratához, az elfeledett hősök névsoraihoz, végül a kiegyezés körüli stratégiai elgondolásokhoz.

Az első kötet záró egységében a költő-történész nyilatkozik meg: a lengyel romantika párizsi emigrációba kényszerült irodalmi óriásaival ismerkedhetünk meg. Közülük is mindenekelőtt az Adam Mickiewicz – Juliusz Słowacki – Cyprian Kamil Norwid alkotta hármashoz, kiegészítve a negyvenhét évesen elhunyt Zygmunt Krasiński gróffal, klasszikus színművek szerzőjével – azzal a Krasińskival, akinek 1859-ben bekövetkezett halálakor többek között Jókai Mór is tollat ragadott. A korszakalkotó költők közül is kiemelkedik a tragikus sorsú Norwid, a párizsi Szent Kázmérszegényház lakójaként, mélységes nyomorban elhunyt géniusz, aki évek óta megtermékenyítően hat Kovács István költészetére.

A 2009-ben napvilágot látott második könyv időszerepességét a II. világháború kitörésének hetvenedik évfordulója is emelte. Magától értetődő hát, hogy a nyitó fejezet az 1939. szeptember elseje után hazánkba befogadott lengyel menekülteknek állít emléket, afféle százoldalas, önálló „kis könyvként a nagy könyvben”. Részletesen olvashatunk a német–orosz paktum következményeiről és irodalmi kapcsolódásairól; Katyń borzalmáról, a sok ezer lengyel tiszt lemészárlásáról; Auschwitz (Oświęcim) koncentrációs táboráról; egy angliai légi ütközet kiradírozott hőseiről. Az 1956-os poznanai eseményeken át végül megérkezünk a nyolcvanas évekhez, vagyis a Szolidaritás mozgalom születéséhez és hőskorához, a Jaruzelski tábornok által bevezetett hadiállapothoz – megannyi fontos, történelmi jelentőségű eseményhez, amelyek valódi menetét a kommunista magyar tömegtájékoztató hosszú éveken keresztül eltitkolta, meghamisította.

A megrázó huszadik századi áttekintés után vidámabb témához érkezünk: Krakkó tündérvárosához. Volt krakkói magyar főkonzulként Kovács István itt valóssággal lubickol: minden fejezetének hangjából kiérezni, hogy szoros érzelmek fűzik a városhoz, és az ősi lengyel királyi székhely díszpolgáraként behatóan ismeri a város múltját-jelenét, diplomáciai berkeit. Természetesen ismét előkerül Balassa Bálint, méghozzá egy rendhagyó napló lapjain: minden kulisszatitkot megtudunk az 1995 januárjában, Kovács István lelkes szervezőmunkája révén állított Balassa-emléktábla előkészületeiről és öntéséről. Ám a Krakkó határában, Łagiewnikiben épült, II. János Pál pápa által 2002-ben felszentelt Isteni Irgalmasság-székesegyházba is ellátogattunk. Személyes hangvétellő beszámolót kapunk az ott kialakított magyar kápolnáról, hivatalos nevén Szentek Közössége-kápolnáról. Egy másik írásnak köszönhetően ószandec síkján találjuk magunkat, 1999. június 16-án, amikor is a lengyel pápa szentté avatta Árpád-

házi Kingát, IV. Béla királyunk lányát, Szent Margit és Boldog Jolán testvérét.

Ezt követően kulturális utazásokra indulunk szerte Lengyelországban és Litvániában: hát persze, hogy főként Balassa nyomában – de II. Rákóczi Ferenc fejedelmében is, Tarnów belvárosában pedig Bem apó emlékhelyeit járjuk végig. Végezetül még egy hangulatos fürdővároskába, a Dunajec folyó mellett található Szczawnicába is bekukkantunk. A záró fejezetben pedig a tragikus sorsú költő, Edward Stachura, illetve a hazánkban is népszerű filmrendező, Krzysztof Kiesłowski műhelyében kutakodhatunk. Kérdés persze, manapság kit izgatnak mindeme tények, titkok, érdekességek? Érdekel-e bennünket a történelem, a közös múlt? Kovács István egyik legfőbb erénye, hogy a tudományos igénnyel feldolgozott, komoly témákról közérthetően, egyszerűen és szórakoztatóan szól. Tapasztalataink szerint e képesség nem minden tudósunk adatik meg, azaz nagy kincs.

Végső soron meghatározható-e, elemezhető-e egy barátság? Ki tudná szabatosan megmondani, miért is dobban hevesebben a szívünk, ha valamelyik magyar közúton megpillantunk egy lengyel rendszámú kamiont? Ha a pesti belváros tülekedésében hirtelen egy lengyel félmondat üti meg fülünket? Annyi bizonyosan tudható, hogy a lengyel–magyar barátság a szó nemes értelmében vett világszenzáció: két, egymással kilencszáz évig határos ország esetében egyedülálló az efféle baráti érzület, nem találunk rá több példát a világ térképén... Tényszerűen létezik-e anatómiája egy barátságnak? Az első kötet előszavában Kovács István e szavakkal indokolja a témaválasztást, vagyis élete meghatározó szellemi kalandját: „Tömören a magyar–lengyel barátság építéséről van szó, amely páratlan jelensége a világtörténelemnek. Megőrzése elsősorban a mi érdekünk: hozzátartozik nemzeti önazonosságunkhoz. Időnként talán ezért indul ellene hevesebb vagy leplezettebb támadás. A háború parlamentjében a nyilas képviselők szónokoltak ellene – a németek iránti hűség jegyében. A hatvanas és nyolcvanas években a szovjetek iránti lojalitásnak engedve próbálták aláásni különféle eszközökkel – részben 1956 miatt, részben a Szolidaritástól való félelemből. Ma mintha a globalizmus volna a rombolás hívószava. Ez a két részből álló könyv a barátság történelmi bizonyítékain túl arról is meggyőzni igyekszik az olvasót, hogy a lengyelek (...) érdemesek a szeretetünkre.” A végső cél hazafiasan emelkedett, gyönyörűsége: felfedezni a nyári turistaként látogatott nagyvárosokon, a zakopanei síparadicsomon túli lengyel testvérházat.

Zsille Gábor

CSONTOS JÁNOS
**Csillagok, hangsúlyok,
 perbeszéd**

Szakolczay Lajosról, Kő Pálról
 és Rattkó Józsefről

A XXI. század gyermekeként az ember gyakorta olvas villódzó képernyőkön – az egyszerűség kedvéért többnyire azokra is ír. Papírra, ceruzával vagy tollal legfeljebb csak verset; újabban már azokat is a kisokos mobiltelefonokba. Az olvasás aktusa mégis valahogy konzervatívabb: újságot, újdonságot könnyebb „leszedni” a netről, mint például szépirodalmat. A költészet, de a próza is, óhatatlanul emelkedettebb ügy – még az új, virtuális évezredben is maradt némi köze a sarokba szorított szakralitáshoz. A szent dolgokhoz pedig minden vallásban szent könyvek tartoznak – szent honlapokról meg portálokról egyelőre nincs tudomásunk.

A könyvolvasás intim tevékenység: mintha egy gyóntatófülkében kísérelnénk meg tisztázni a tisztázandókat. A könyv egyszerre isteni és emberi természetű. Utóbbi vonása legalább olyan lényeges. A laptopunkon lehetőségünk nyílik elektronikus lábjegyzeteket tenni, a világhálón meg hiperhivatkozásokat eszközölni; de csak a nyomtatott oldalakat van mód „barbár módon” aláhuzigálni, széljegyzetelni.

Csak az ember olvas, és csak a könyvnek van számfüle.

*

Most, hogy beléptünk az új évezred második évtizedébe, utolsó illúzióink is kezdenek szertefoszlni, hogy a mi korunk – pusztán az önkényes számmisztika okán – különb volna, mint bármelyik előző. Ugyanazokat a köröket rójuk; technikailag és kényelmi szempontból talán magasabb emeleten – bár még ez sem biztos. A „haladás” legalább annyi új fejfájást okoz az embernek, mint ahány gondot nagy nehezen, úgy-ahogy megold. Ingatag érákban pedig egyébként is felértékelődik mindaz, ami az állandóság, a kontinuitás felé mutat.

Szakolczay Lajos munkássága ilyesféle kapaszkodó; s egyben bizonyág, hogy más-más évszázadok, sőt rezsimek között is létezik zökkenőmentes átmenet. Persze kevesen rühellték nála jobban a létező kommunizmust (ez a finom utálkozás átüt ifjúkori műveinek szinte minden mondatán), mégis úgy gondolhatta: az érték nem igazán tehet saját társadalmi-politikai kontextusáról; magyarul a művész nem válogathatja meg, mibe születik. Jellemző

módon ez a kritikus, irodalomtörténeti életmű – egy 1984-es tanulmánykötettől eltekintve – a rendszerváltással kap valódi lendületet. Jómagam a néhai Kolozsvári Papp László, a literátor publicistazseni jóvoltából kezdtem el szisztematikusan Szakolczayt olvasni (ő emelte könyvcímbe, és kettejükkel mi mindannyian ott voltunk a kor intellektuális forrongásának jellegzetes színterén, az aluljáróban); de hamar felfigyeltem arra, hogy Szakolczay Lajos, az írott, színi és képzőművészetek értő interpretátora nem fér meg a tárgyilagos, távolságtartó ítésszövegében: résztvevő szeretne lenni. A médiakor adekvát „részvételi” műfaja pedig az interjú: itt a kérdező egyszerre lehet elföldelt leleteket előásó régész, hivatásos ellenkező, baráti provokátor és titkos kanonizáló. Az interjúkészítéshez látzólag mindenki születésénél fogva ért, mint a focihoz; pedig a legnehezebb műformák egyike. Egyrészt a legbravúrosabb interjúvaló is felsül, ha érdektelen vagy unalmas az interjúalany. Másrészt pedig nem egyszerű megtalálni azt az arányt, ahol a kérdező még szolgálja, de nem kiszolgálja a kérdezettet. Úgy kell felkészültnek és szellemesnek mutatkoznia, hogy intellektuálisan egy pillanatig sem kerekedhet az interjúalany fölé, hiszen az kettős leléptetéssel jár. Szakolczay rendelkezik ezzel a ritka arányérzékkel, ezért beszélgetései nemcsak forrásértékűek, hanem élvezetesek is. Márpedig ez a mostani interjúdömpingben ritka adomány.

Válogatott interjúkötete (*Párbeszéd és perbeszéd*, Magyar Napló Kiadó, 2010) valóságos kultúrtörténeti kincsesbánya. Szövegeiben természetes, csevegő egységbe fonódik a történet és az epizód, a korrajz és az adoma, a lényeges és a lényegtelen. Szakolczay újabb, jobbára e századi interjúi – Petrás Máriával, Faragó Laurával, Sulyok Gabriellával, Szabó Sándorral, Szüle Tamással, Rost Andreával, Lászlóffy Aladárral, Kalász Mártonnal, L. Simon Lászlóval, Buda Ferencsel, Ágh Istvánnal, Nagy Gáspárral és Csoóri Sándorral – többek között a Magyar Napló hasábjairól ismerősek. (Utóbbi két korszakos költővel készült interjú külön kötetben jelentek meg.) A legrégebbi, hetvenes és nyolcvanas évekből való, rövidebb dialógusokat – Korniss Dezsővel, Csorba Győzővel, Duba Gyulával – ravaszdi módon szétszórta a könyvön belül, ami avatatlan szemnek föl sem tűnik. A legizgalmasabb azonban az 1990 körüli néhány év, amikor olyan, kordokumentum értékű párbeszéd születtek, amelyekben húsz év után is ott van a magyarországi (és erdélyi) rendszerváltó hevület vibráló levegője. (Még akkor is, ha egyes dialógusok pontos megértése mára már lábjegyzetet igényel.) Az interjúmester alapdolgokat tisztázott például a hamar eltávozott (ügynök)zseniről, Szilágyi Domokosról a máig társtalan életmű alapos ismerőivel, Cs. Gyimesi

Évával és Nagy Máriával. De megvilágosító erejük az Orbán Ottóval, Határ Győzővel, Gálfalvi Györggyel, Sánta Ferencsel és Cseres Tiborral folytatott tartalmas csevegések is – ezek nélkül aligha lehet komolyan monográfiát, irodalomtörténetet írni.

Ködöböcz Gábor kötetzáró Szakolczay-interjújában akasztják a hóhért, ám a hóhér azzal tér ki a szakmai paradoxon elől, hogy ő csak egy öreg gavallér és üstfoldozó: nincsen kiszidolozott feje, mint egy tudósembernek. Megjósolta például, hogy Kossuth-díjjal rehabilitálják majd Fekete Gyulát; de nem jött be neki. Ő beszélgetni tud, nem jövendölni. Dialógusai közt külön említést érdemel a Faludy Györggyel közönség előtt, a Petőfi Irodalmi Múzeumban lezajlott 1992-es beszélgetése. Miközben remekül szórakoztam és nagyokat bosszankodtam, ez a szellemidézés egyúttal eszembe juttatta, hogy a rendszer-váltó értelmiség többek között a szükséges össznemzeti kanonizálást is elmulasztotta, eltérítette vagy elszabotálta. Faludy például azóta sem került a helyére. A XX. század egyik legbátrabb és leglinkább magyar poétája, akiben egy bőrben fért meg a simlis és a hérosz; költőnek kismester, de senki rajta kívül nem írt ennyi antológiadarabot; emlékirónak isteni, de történelmi forrásértéke megkérdőjelezhető; emigráns magyarnak Márai mellett a maradandó példakép, de hazatérve hagyta a születésnapjait ünnepeltetni a szalonliberálisokkal; Recsk összetartó kovása és ugyanakkor bérszobordöntő; kanyargós útja a magyar villoniádáktól az érthetetlenül vakmerő Kádár-versen és a bűnrossz Orbán-versen keresztül a bulvárlapokig és a Playboy címlapjáig vezetett – nos, ha lenne rá még mód, ideje volna egy újabb Szakolczay-féle faggatózásnak. De ha ebben a félek objektív okokból akadályoztatva is vannak, akkor is el kellene helyezni a magyar kultúrtörténetben ezt a szörnyű tehetséget, ezt a szeretnivaló szörnyet. Rajta, hölgyek és urak: tessék csak, tessék...

*

Kő Pálnak még a neve is művészi alkotás. Mennyivel jobban illik ez egy vérbeli szobrászművészhez, mint mondjuk Pataki Lajos vagy Maczky Levente! Egy háromdimenziós mester legyen célratörő: aki ennél rövidebb organikus magyar névvel áll elő, annak nagy szeretettel gratulálok. Kő Pál ráadásul azzal együtt (vagy annak ellenére) közvetlen és bűbajos ember, hogy egyébként elismert, komoly díjakkal elhalmozott alkotó. Közvetlenségét olykor meg is szenvedti – például amikor ugrató kedvű barátait kell kérve kérlelnie: „Legalább a Képzőművészeti Egyetemen fogjátok vissza kicsit magatokat, ugyanis itt én vagyok a rektor...”

Mesterekről, pályatársakról, tanítványokról szóló gyűjteményes könyvében (*Csillagbojtár*, Magyar Napló

Kiadó, 2010) a képzőművészettől idegen, de mégsem ismeretlen területre téved: ír. Mégpedig úgy, ahogy szobrászkodik: hevülő lélekkel, de gazdaságosan. Oláh János az előszóban ezt az udvarias rövidséget beavatottságnak mondja; én inkább egy szabad ember kötelezettségvállalásainak nevezném. Ha már méltatni vagy elsiratni kell valakit, netán a kiállítását megnyitni, tünődjünk el dolgon és személyen, de fogalmazzunk aforisztikusan; ne beszéljünk mellé. Ez a beavatottság-érzet is ebből fakad: egy ember, aki hozzáértő, de nem ködösít: sallangmentesen kimondja, amit gondol; aztán koccinthatunk is. Mivel már jóval hosszabb ideje mester és nem tanítvány, s bizonyítania sem különösebben kell; szabad ember módjára megteheti, hogy megválogassa a barátait. Meg a szavait is. Mestereinek hódol, pályatársait méltányolja, tanítványait biztatja. Én meg időnként arra a szenzációs kisplasztikájára gondolok, amit Bán Ferenc építész úr világhíres tokaji „krumpliházában” láttam a konyhapulton – tudom, a tárgyak nem boldogítanak, de egy ilyesfajta szobor birtoklása mégiscsak közelebb visz ama elérhetetlen boldogsághoz.

Kő Pál igen mélyről jött és igen magasra jutott. A tanyasi gyerek, a perespusztai „csillagbojtár” az aranykezének köszönhetően vitte sokra – és még írni is tud: van, akinek Isten számolatlanul szórja a tehetséget. És él, mint Marci Hevesen. Szó szerint: Maczky nagyapja százéves hevesi házában.

*

Vannak véletlen egybeesések, amikor a homlokunkon érezni Isten ujját. Nemrégiben Nyíregyházán Jánosi Zoltán esszéíró, irodalomtörténész, kritikus, az ottani főiskola rektora kapta meg a Ratkó József-díjat. Ez a díj pedig Kő Pál plakettjével jár együtt: rektor alkotta rektornak. Jánosinak szívügye a Ratkó-kultusz, elvégre a nyíregyházi rádióstúdióban készültek a Hangsúly című legendás műsorok Ratkó szerkesztésében, Antall István bábáskodásával. A rektor úr kínos irodalomtörténet-írási tartozást rótt le a Ratkó József életművéhez készült olvasókönyv (*Leszek haláltól ronthatatlan*, Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány, 2010) szerkesztésével.

Ratkó költészete, drámaírói kvalitása az idő múlásával egyre fényesebb. E sorok írója pedig nem is tudja, honnan vette a bátorságot, amikor negyedszázaddal ezelőtt Debrecenben negyedmágával beállított a Ratkó-lakásra antológiavéleményezés céljából. A mester ítélete karakán volt: a Négynegyed négy szerzőjéből kettő lesz irodalmár. Kisded falkánknak nem tetszett az ítélet: némiképp sértetten továbbálltunk – de végül is így lett. Van, amikor nem lehet vitatkozni azon, hová kerül a hangsúly.

Baán Tibor (1946, Rákosliget) tanár, költő, kritikus. Legutóbbi kötetei: *Szerepválaszok* (tanulmányok, Év könyve-díj, 2004); *Fények a labirintusban* (tanulmányok, 2006), *Után* (versek, 2009), *Konstelláció* (*Kollázsok és haikuk*, 2009), *Nagylátószög* (*Művek, utak, irányok*, 2010).

Bárány László (1948, Budapest) főiskolai oktatóként és kiadói szerkesztőként dolgozott. Publikált kritikákat, filozófiai, lélektani és irodalmi tanulmányt, esszét, valamint könyvdramát és elbeszélést. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Korkép és transzcendencia. Kosztolányi és Camus mono-dialogusa* (tanulmány, 1997).

Beszédes István (1961, Zenta) költő, szerkesztő. 1989–1991 között az Új Symposion szerkesztője, 1988-tól az Üzenet szerkesztője, 1999-től a zEtna alapító szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Napkitörés* (kisprózák, 2008).

Borsodi L. László (1976, Csíkszereda) költő, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar-angol szakán végzett 2000-ben. Szülővárosában, egykori iskolájában magyar nyelv és irodalom tanár. Verseket, tanulmányokat, recenziókat publikál. Legutóbbi kötetei: *Félemelet* (versek, 2007), *Hagyományos és modern művészetek otthona. A Hargita Megyei Művészeti Népiskola 30 éve (1977–2007)* (szerk., 2007).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Para. Hódolat a magyar költészetnek* (versek, 2007), *Száz év magány. Kiegészítések József Attilához* (2008).

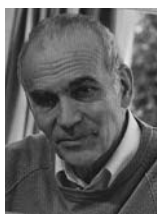
Fehér Boldizsár (1992, Budapest) Fóton él. A Dózsa György Gimnázium és Táncművészeti Szakközépiskola végzős diákja. Ez az első alkalom, hogy írása nyomtatásban megjelenik.

Fekete Anna (1989, Komárom) költő, nyolc éves korától ír verseket. Jelenleg a Bécsi Orvosi Egyetemen tanul.

Gläser Diána (1987, Budapest) költő, az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán végzett 2009-ben. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakán tanul.

Gömöri György (1934, Budapest) irodalomtörténész, költő, műfordító. 1956 óta él Angliában. 1969 és 2001 között Cambridge-ben tanított lengyel és magyar irodalmat. Quasimodo- és Ada Negri-díjas, a Magyar Köztársaság Középkerszjének kitüntetettje. 2008-ban a krakkói lengyel Tudományos és Művészeti Akadémia tagjává választották. Legutóbbi kötete: *A száműzetés kertje* (Kolozsvár, 2009).

Horváth (EÖ) Tamás (1959, Szentgotthárd) író, pedagógus. Éneket tanít a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban, ahol a Németh László Önképzőkör munkáját is segíti. Tanítványaival közösen adja ki a Vita című folyóiratot. Fóton él. Kötetei: *Vizek fészke* (novellák, 2005), *Ahol a part szakad* (kiadónk 2007-es regénypályázatának különdíjas műve, 2010).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (válogatott versek, 2010).

Komán János (1944, Marosugra) a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola magyar-történelem, majd a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem történelem szakán végzett. Maroshévízen él, az 1990-ben ott létesített magyar tannyelvű Kemény János Általános Iskola első igazgatója, majd a Kemény János Elméleti Líceum tanára volt. Költészetesztétikai esszéit többek között a Helikon és az Irodalmi Jelen közölte. Legutóbbi verseskötete: *Mindig is lesz egy újabb világ* (2009).

Lázár Balázs (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 2000-ben jelent meg első verseskötete *Szárny angyal nélkül* címmel. Móricz Zsigmond ösztöndíjas (2007). Legutóbbi kötete: *emlékrestaurátor* (2009).

Lusicza István (1975, Budapest) költő. A Fótcafé újság szerkesztője, bírósági tisztviselő. Első kötete: *Az artista estére hazamegy* (versek, 2006).

Oláh János (1942, Nagybörki) költő, író. A *Kilenccek* alkotócsoport tagjaként indult az *Elérhetetlen föld* antológiával. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Fontosabb kötetei: *Visszatérés* (regény, 1979), *Az Örvényes partján* (novellafüzér, 1988), *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002).

Pusztai Zoltán (1955, Mosonmagyaróvár) költő, restaurátor, dalszövegíró, a Győri Műhely kulturális folyóirat szerkesztője, a győri Xántus János Múzeum munkatársa. A 2. Kaposvári Biennálén Dorottya-díjban részesült. Radnóti-díjas (1986). Legutóbbi kötete: *Önarckép varjúval* (1990).

Szikra János (1954, Bácsalmás) költő. Verset, kisprózát és szociográfiát ír. A Fejér megyei Pátkán él. IRAT-nívódíjas (1990).

Vég Attila (1962, Budapest) költő, esszéíró. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989), majd a Debreceni Egyetem filozófia szakán (2004) végzett. Nagymaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Hamuszáj* (versek, 2008), *Közelítések* (fotók, esszék, 2009), *A torzó tekintete* (tanulmányok, 2010), *Parmenidész-törredékek* (fordítás, tanulmány, 2010).

Zalán Tibor (1954, Szolnok) költő, író. Volt a Kortárs versrovatvezetője, a Szivárvány budapesti társ-szerkesztője, 1996-tól a Kolibri Színház dramaturgja, 1997-től a Kortárs Kiadó Új Látószög sorozatának líraszerkesztője, 2003–2005 között a Duna Televízió *Gong* című kulturális hetilapjának műsorvezetője. József Attila-díjas (1987). 2005-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki. Legutóbbi köte: *Elfogult írások* (esszék, 2007).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, az Új Ember katolikus hetilap munkatársa. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Bohdan Zadura: Éles határok* (fordítások Kovács Istvánnal, 2005), *Krakkói jegyzetek* (2007). *Amit kerestünk* (versek, 2009), *Evelyn Waugh: Heléna* (fordítás, 2010).

A hónap verse

A honlapunkon zajló versszavazás decemberi győztese **Gláser Diána** *Mocorog a hajnal* című verse, amely lapszámunkban olvasható.
Gratulálunk a Szerzőnek!

A Bethlen Gábor Alapítvány Kuratóriuma **2010. november 14-én az URÁNIA Nemzeti Filmszínház Dísztermében Bethlen Gábor születésének 430.** s az Alapítvány létrehozásának harmincadik évfordulóját ünnepelve az alábbi díjakat adta át:

BETHLEN GÁBOR-díjat kaptak

(az érmet Péterfy László szobrászművész készítette)

BOHUMIL DOLEŽAL, politológus, közíró (Prága), (köszöntötte **Kiss Gy. Csaba**),
KÁNYÁDI SÁNDOR költő (Galambfalva, Székelyföld), (köszöntötte **Bíró Zoltán**),

FÜR LAJOS történész, ALAPÍTÓ KURÁTOR, (köszöntötte **Hende Csaba**),

KIRÁLY TIBOR jogtudós, ALAPÍTÓ KURÁTOR, (köszöntötte **Bakos István**).

A MÁRTON ÁRON-émlékérem kitüntetettjei:

(az érem Szervátiusz Tibor alkotása)

PUSKÁS LÁSZLÓ görög katolikus pap (Kárpátalja), (köszöntötte **Lezsák Sándor**),

MAGYAR KATOLIKUS RÁDIÓ (méltatta **Bábel Balázs** érsek, metropolita).

TAMÁSI ÁRON-díjat kapott

(az érmet Törös Gábor készítette)

JÁRFÁS ÁGNES, műfordító (Párizs), (köszöntötte **A. Szabó Magda**, a Duna TV ügyvezető alelnöke).

TELEKI PÁL-érdemérem kitüntetést kaptak

(az érem Rieger Tibor alkotása)

POGÁNY ERZSÉBET alapító-igazgató, Felvidék Ma (Somorja, Felvidék),

HORNYIK MIKLÓS közíró, (Délvidék),

EÖTVÖS JÓZSEF COLLEGIUM.

A KAIROSZ Könyvkiadó Magyar Örökség-díja

1996-ban az első között vehette át könyvkiadó, Püski Sándor és felesége a Magyar Örökség díjat. Tizennégy évnek kellett eltelnie, hogy ismét kiadó vehesse át ezt a megtisztelő díjat. A kurátorok választása idén Bedő Györgyre, a KAIROSZ kiadó igazgatójára esett.

Bedő György a saját kiadóját éppen a Püski kiadó díjazásának évében, 1996-ban alapította 66 éves nyugdíjasként az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál szerzett gazdag könyves tapasztalattal felvértezve. Ma pedig túl a nyolcvanon a kiadott könyvek címlistája ezer körül jár. Ahogyan Bakos István méltatásában írja róla: „Nyugdíjasként megalkotta élete főművét, a keresztény magyar világ tudatosabb létét, szellemi honvédelmét segítő Kairosz Könyvkiadót.”

A MAGYAR NAPLÓ a világhálón!

A Magyar Napló világhálós változatának ingyenes rovatai:

- Irodalmi hírek
- Könyvruház
- A Hónap verse költői vetélkedő
- Fényképes beszámolók
- Határon túli szerkesztőségek adatai
- Irodalmi kvízzjáték

Előfizetőink részére elérhető rovatok:

- a legfrissebb Magyar Napló lapszámok
- a teljes archívum 2000-től
- szerzői lexikon fényképekkel, folyamatosan frissített adatokkal

A Magyar Napló előfizetői ingyenesen regisztrálhatnak az világhálós változatra is!

Csak internetes előfizetőink részére az előfizetési díj 1 évre

- belföldre 3000 forint
- külföldre 12 euró

Az előfizetéssel kapcsolatban kérjen bővebb tájékoztatást, valamint befizetési csekket az elofizetes@magyarnaplo.hu e-mail címen!

www.magyarnaplo.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>

Kérjük, ajánlja a Magyar Napló hírlevelét barátainak, ismerőseinek is!

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ A MAGYAR NAPLÓ FOLYÓIRATRA!

Szeretne kedvezményesen könyvet vásárolni?

Fizessen elő folyóiratunkra, a Magyar Írószövetség lapjára!

Éves előfizetőink 2500 Ft, féléves előfizetőink 1000 Ft értékű

Magyar Napló Vásárlói Kártyát kapnak ajándékba!

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot

- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1930 Ft-ért**pld.-ban
- 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3870 Ft-ért**pld.-ban
- 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **7390 Ft-ért**pld.-ban

Név:

Kézbesítési cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

Megrendelés kezdete:

Aláírás:

Előfizethet:

- telefonon: **06-1/413-6672 • 06-70/388-7034**
- e-mailben: adminisztracio@magyarnaplo.hu
- interneten: www.magyarnaplo.hu
- levélben: **Magyar Napló Kiadó Kft.**

1450 Bp., Pf. 77.

Kérjük, hívja fel erre a lehetőségre irodalomkedvelő ismerősei figyelmét is, továbbítsa számukra felhívásunkat!